

4
КЛАС

С. В. Кульбіда

Українська МОВА



С. В. Кульбіда

Українська МОВА



Підручник
для осіб з особливими
освітніми потребами (Н 91)

4 клас

*Схвалено для використання
в освітньому процесі*

Київ
«Либідь»
2021

УДК 811.161.2*кл4(075.2.056.26)

К90

*Схвалено для використання в освітньому процесі
(рішення експертної комісії зі спеціальної педагогіки
від 05 квітня 2021 року (протокол № 2)*

Зареєстровано у каталозі надання грифів
навчальній літературі та навчальним програмам за № 6.005-2021

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Умовні позначення:



— запам'ятай правило



— пригадай правило



— вимовляй правильно



— дізнайся значення слова



— подумай



— розрізняй

Кульбіда, С. В.

К90

Українська мова : підруч. для осіб з особлив. освітн. потре-
бами (Н 91) : 4 кл. / С. В. Кульбіда. — К. : Либідь, 2021. — 192 с. : іл.
ISBN 978-966-06-0827-6.

УДК 811.161.2*кл4(075.2.056.26)

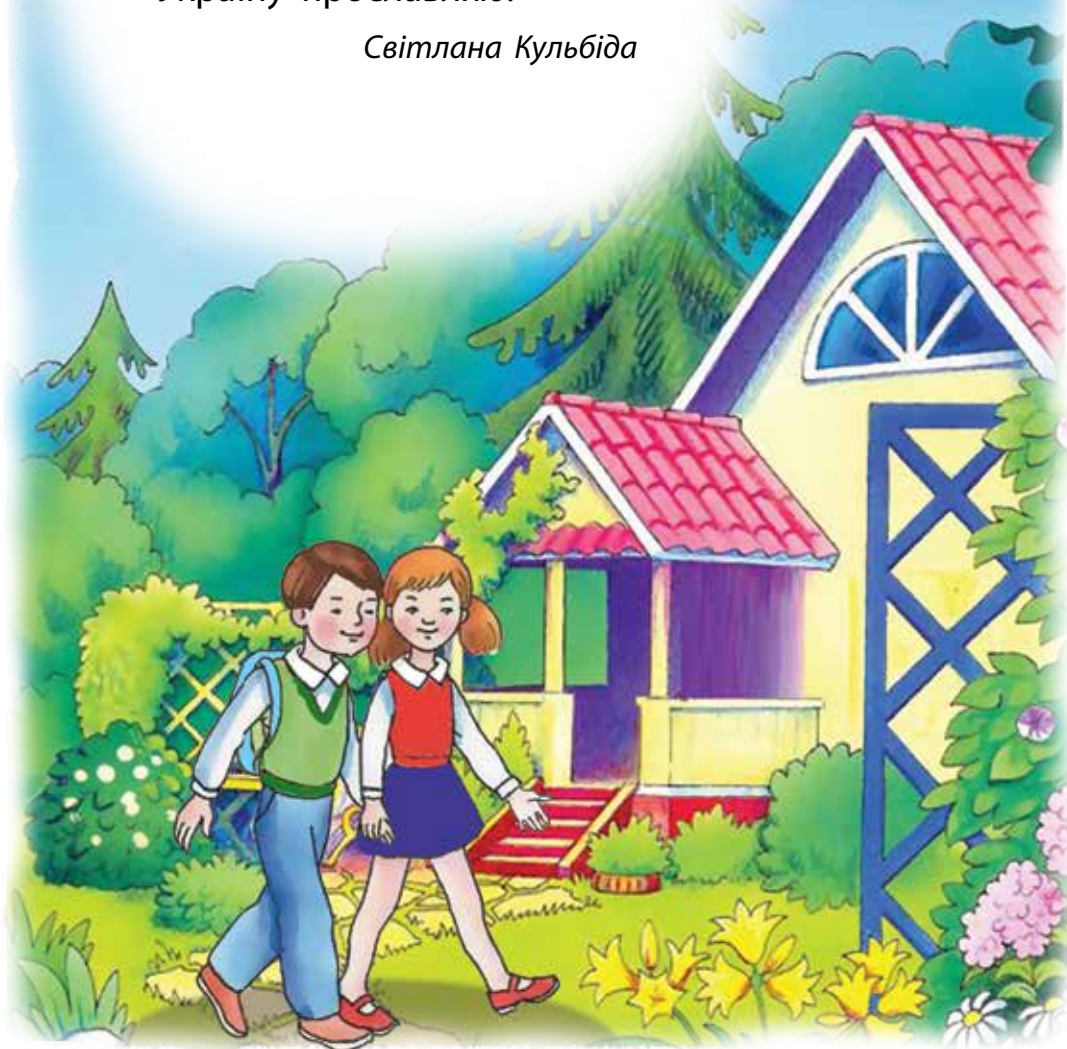
ISBN 978-966-06-0827-6

© Кульбіда С. В., 2021

© Гутман М. Б., ілюстрації, 2021

Україно ти моя!
Тут живе моя рідня.
Тут живуть мої батькі.
Тут живемо я і ти.
Тут живуть найкращі люди.
Так було і завжди буде!
З першим вересня вітаю,
Україну прославляю!

Світлана Кульбіда





МОВА І МОВЛЕННЯ



Мова — жива скарбниця історії народу

1

1. Прочитай вірш.



Здра́стуй, сло́во!

Здра́стуй, украї́нська мо́во!
Ми зно́ву завіта́ли в клас.
Кві́тни, мо́во калино́ва!
Кві́тни, мо́во барві́нко́ва,
ко́жен день і ко́жен час.

Дмитро Білоус

2. Про що йдеться у вірші? Хто завітав у клас?
3. Випиши слова, які характеризують українську мову. Доповни іншими словами подібного значення.

2

1. Прочитай і доповни речення словами з довідки. Поясни їхнє значення.

1. Мо́ва — твій друг і 2. Мо́ва — ... думки.
3. Мо́ва — найважливіший за́сіб 4. Мо́ва — зна-
ряддя 5. Мо́ва — безці́нний ... наро́ду. 6. Мо́ва —
цілю́ще ... наро́дної му́дрості.

Довідка: пізнання, пора́дник, втілення, скарб, спілку-
вання, джерелó.

2. Спиши речення. Визнач число й рід іменників.



3. Знайди слово, яке відповідає схемі:

- = !	- • = = •
-------	-----------

3

1. Прочитай текст.

Українська мо́ва — моя́ рідна мо́ва

Ця барвінкова мо́ва звучала в колискових піснях мого́ дитинства. Не́ю розмовляли мої́ **прадавні ро́дичі**. Тому́ українська мо́ва є мо́вою спілкува́ння мої́х рідних. Батькі́, діду́сь, бабу́ся навчили мене́ люби́ти її́, не засмічува́ти пога́ними слова́ми. Вона́ луна́є скрізь: на ву́лиці, в магази́ні, шко́лі, бібліоте́ці, бо є мо́вою ме́шканців мого́ рідного кра́ю. Щоб до́бре зна́ти рідну мо́ву, я вивча́ю її́ на уро́ках у шко́лі.

За допо́могою мо́ви я пізнаю́ бага́то ціка́вого. Я дізна́вся про прізви́ща люде́й свого́ ро́ду. Мій діду́сь зга́дував, що його́ ба́тько говори́в про обов'язо́к ко́жного чле́на сім'ї́ зна́ти поіме́нно свій родо́від. Люди́ну, ко́тра цура́лася чи не зна́ла свого́ **де́рева ро́ду**, знева́жливо назива́ли люди́ною без ро́ду-пле́мені.



2. Хто розповідає про рідну мову? Дай відповідь, користуючись малюнком «Дерево роду».
3. Чому українська мова є мовою спілкування рідних хлопчика?
4. Що допомагає тобі вивчати українську мову?
5. Поясни значення виділених словосполучень і запиши речення.

4

1. Розглянь малюнок. Як на дереві роду мають розміщуватися представники старшого покоління й молодшого покоління? Намалюй у зошиті правильне дерево роду.



2. Згадай дерево свого роду і продовж речення.

Дерево мого роду налічує ... членів. Мене звати Батькі дали мені такі імена, тому що Моє прізвище — ... — дісталось у спадок від Мені подобається (не подобається) моє прізвище, бо У моїй мамі ... дівоче прізвище було У нашому роду були такі прізвища: ... , ... , Деякі з прізвищ — ... , ... — уже не існують.

3. Подумай, що ще б ти додав про свій родовід. Речення запиши.



подоба[йец':a] [пр'ізвище]

1. Прочитай виразно вірш. Звертай увагу на наголоси в словах.

Якщо позабúдеш стежіну до хáти,
яку́ дитинча́м навпросте́ць протопта́в,
і ма́тір, і рід свій, і сло́во крила́те,
то, зна́чить, чужі́нцем безду́шним ти став.

Ростислав Братунь



навпросте́ць — найкоротшим шляхом
дитинча́м — дитиною
протопта́в — тут: часто ходив

2. Про що йдеться у вірші? До кого звертається автор вірша?
3. Заміни словосполучення словами, близькими за значенням. Запиши.

Забúти стежіну — ... , стежіна до хáти — ... , дитинча́м протопта́в — ... , сло́во крила́те — ... , рід свій — ... , безду́шний чужі́нець —

1. Прочитай текст і розглянь малюнок. Чи відповідає малюнок змісту тексту? Чому? Обґрунтуй.

Скільки скарбів в українській мові?

Скільки з вуст на́шого наро́ду мо́жна почу́ти легéнд, переказів, пісе́нь, при́казок, казо́к! Вони́ є різні: трагічні і смутні, веселі і повча́льні. Скільки всіх цих скарбів мо́жна почу́ти, записáти по на́ших українських селах, хутора́х? Нема́ їм ліку, нема́ їм віку. Вони́ передаю́ться з поколі́ння в поколі́ння, живу́ть, примно́жують-ся, квітнуть. Так ми дізна́ємося про істо́рію українського наро́ду, його́ ду́шу, ха́ра́ктер, вда́чу.

Сергій Посань



2. Перекажи текст. Чому він так називається? Про які скарби йдеться в цьому тексті? Продовж речення:

Скарби українського народу — це

3. Знайди й випиши з тексту два речення з однорідними членами.



переда[й'уц':а] примножу[й'уц':а]



Згадай історію, казку чи розповідь, яку в твоїй родині передають від старших меншим. Розкажи її у класі.

7

1. Добери відповідні слова з довідки й прочитай вірш. Визнач основну думку вірша.



Ким наші прѣдки були,
нам прізвища розповілі.
Клав прадід пѣчі — звавсь ... ,
робів колѣса — ... ,
дробів каміння — ... ,
щетіну обробляв — ... ,
ковші виготовляв — ... ,
дьоготь продавав — ... ,
у козацькім курені
отаман був пан

Дмитро Білоус

Довідка: курінній, дігтяр, каменяр, пічник, колісник, щіткар, ковшар.

2. Визнач час дієслів. Постав до них питання.
3. Випиши назви професій, від яких утворилися прізвища людей. У кожному слові зазнач кількість звуків і букв за зразком.

Зразок. Пічник — 6 зв., 6 б.

8

1. Прочитай текст-розповідь про козаків.

Козакі славились жартами й веселим настроєм. Любили вигадувати прізвиська для своїх побратимів. Тому,

хто спалив з необережності курінь, — Палій. Хто любив розводити вогонь на воді — Палівода. Хто готував їжу — Куліш, Кашка, Кашовар, Борщ, Баланда. Людину, малу на зріст, називали Махінею, велику на зріст — Малютою, шибеника — Святошею.



шибеник — а) негідник; б) бешкетник

2. Випиши з тексту козацькі прізвиська в два стовпчики: у перший — слова чоловічого роду, у другий — жіночого роду. Познач у кожному слові корінь і закінчення.



Як виникли прізвиська: *Маїборода, Кривошанка, Переймичовник, Криворучко, Головатий, Закусіло, Непийніво, Лупиніс, Загубиколесо, Задержвіст, Вовкодів?*

9

1. Прочитай віршований діалог. Між ким відбувається розмова?

Нащо козакові вуса?

До козака вчепилася бабуса:
— Чи бачили? Під носом — дві косі!
Нащо тобі такі здорові вуса?
Ні користі від них, ані красі!
— Вони мене, — він каже, — виручають
(це може вам засвідчити мій кінь).
Зимом, наче ковдра, зігрівають,
а влітку холодять, даючи тінь.



Петро Ребро



вчепилася — тут: звернулася
нащо? — навіщо?
здорові — тут: великі, довгі

2. Випиши з вірша іменники, постав до них питання, познач закінчення за зразком.

Зразок. Козак^{ові} — кому?



на[шч]о? чи бачили?

1. Прочитай речення.

1. Вироста́й, дити́но, і запам'ята́й — Батьківщи́на є найкращи́й край. 2. Батьківщи́ни рідно́ї сади́ нахили́лись цві́том до води́. 3. Сла́ва Батьківщи́ні на́шій украї́нській! 4. За Батьківщи́ну у бо́ях козаки́ віддаю́ть життя́.



2. Випиши однакові слова. Як вони називаються? Познач у кожному слові закінчення.
3. Добери до слова *Батьківщина* спільнокореневі слова.

Продовж речення словами з довідки.

На́ша краї́на назива́ється Вона́ знахо́диться в це́нтрі ... і ма́є да́вні Ми святку́ємо День незале́жності Укра́їни Укра́їна ста́ла незале́жною тому́.

Довідка: 24 се́рпня, 30 ро́ків, Євро́пи, тради́ції, Укра́їною.



назива́[йец':а]

знахо́ди[ц':а]

Склади розповідь про видатну людину (на вибір) за поданим планом.

План

1. Ім'я та прізвище людини.
2. Коли й де жила (або де живе)?
3. Чим займалася, чим прославила українську землю?
4. Цікаві факти з життя.



прославила

1. Доповни речення самостійно дібраними іменниками й прикметниками. Запиши.

Місто Київ — ... України. В Україні є мальовничі міста: ... , ... , Мені найбільше подобаються такі: ... , ... , Кожне місто має своє ... минуле, свій герб, свої назви вулиць, свої унікальні місця-пам'ятки, пишеться досягненнями ... людей.

2. Усно постав питання до доданих слів.



1. Прочитай виразно вірш. Назви символи нашої Батьківщини словами з вірша.

Моя Батьківщина — це хата й калина,
 що віросла біля вікна.
 Моя Батьківщина — це вся Україна,
 що в цілому світі одна!
 Моя Батьківщина — це села й містечка,
 й верба, що пустила гілля.
 І річка красива від нас недалечко...
 Уся наша рідна земля!
 Моя Батьківщина — це будні і свято,
 і неба безмежного шир,
 щасливе дитинство, мама і тато,
 це радість, це ласка, це мир!

Анатолій Костецький

2. Випиши окличні речення, підкресли іменники в множині.
3. Вивчи вірш напам'ять.



Укра[йі]на **вкра[йінс']ка**



(що зроби?) **назви** (що?) **назви**

1. Доповни й запиши речення.

Я — ... — і мої друзі ... , ... проживаємо в місті (селі) Вонó знаходиться в ... області України. Йому виповнилося ... років. День міста (селá) ми святкуємо Ми знаємо талановитих людей нашого міста (селá): ... ,

Ми ... традиції нашого міста (селá).

2. Чи є ці речення текстом? Чому?

16

Напиши твір-розповідь про видатну людину вашого міста (села, області) під назвою «Я пишаюся своїм видатним земляком». Скористайся планом із вправи 12.

17

1. Прочитай вірш. Придумай назву вірша.

* * *

Мóвою рідною я **розмовляю**,
вільно **живу́** у ріднім країю,
Україну мою **прославляю**,
традиції **бережу́!**

Надія Красоткіна



2. Якими членами речення є виділені слова?

3. Пошир і запиши речення.

Мóвою (якою?) ... я розмовляю (з ким?) Вільно живу́ у (якому?) ... країю (скільки?) (Яку?) ... Україну мою прославляю (як? чим?) (Які?) ... традиції бережу́.



традиції — передання досвіду, звичаїв, культурних надбань від старшого покоління до молодшого



ріднім країю **рідному країі**

1. Прочитай слова й визнач частину мови. Назви спочатку слова, які відповідають на питання *хто?*, а потім — на питання *що?*

Українець, мо́ва, ба́тько, сло́во, Батьківщи́на, громадя́нин, держа́ва, ма́ти, поколі́ння, ро́дина, коза́к.

2. Запиши за зразком.

Зразок. Держава — що?, ж. р., одн.

1. Утвори й запиши прислів'я з окремих слів.

1. умі́й, посто́яти, Батьківщи́на, ма́ти, за не́ї. 2. ти, там, Земля́, де, **найкра́ща**, вроді́вся. 3. а вдо́ма, Всю́ди, найкра́ще, до́бре. 4. За, життя́, рідний, відда́й, край. 5. без, як, Люди́на, землі́, гнізда́, **рідної́**, солове́й, без.

2. Поясни значення одного прислів'я (на вибір).
3. Розбери виділені слова за будовою.

1. Прочитай виразно вірш. Доповни вірш словами з довідки.

Ось не́бо блакі́тне і со́нце в зені́ті!
 Моя́ Украї́на — найкра́ща у ... !
 Моя́ Украї́на — це ліс і озéрця,
 безме́жні степи́, кришталéві
 Краси́ві пейза́жі і го́ри висóкі,
 малéнькі струмо́чки і рі́ки
 Міста́ старови́нні і за́мки пре́красні.
 Вели́кі будóви і на́ші,
 Сади́ чарівні́, мальовни́чії се́ла.
 Моя́ Украї́на — це пі́сня
 Це щи́ра, бага́та, як сві́т, її́ мо́ва,
 крила́та, така́ мелоді́йна,
 Її́ оберéги — верба́ і кали́на.
 Найкра́ща у сві́ті — моя́
 Бо нам найрідні́ша Вітчизна́ і ма́ти.

То як же нам, дітям, її не ... !
Моя Україна — козацька слава!
Така волелюбна і мирна
Вона дорога нам, і рідна, і мила.
Бо світ перед нами великий
Вітчизно святá, дорога Україно,
для ко́жного з нас ти у світі ... !

Надія Красоткіна

Довідка: весéла, сучáсні, світі, єди́на, коха́ти, чудо́ва, глибо́кі, держа́ва, Украї́на, джерéльця, відкρίла.

2. Випиши три речення, які описують: природу України, українську мову. Підкресли слова-ознаки.



со́нце в зе́ніті — сонце в найвищій точці неба над головою спостерігача

кристалéві джерéльця — чисті джерельця

сади́ чарівні — квітучі сади навесні



[В']ітчизно Укра[й]но

Культура мовлення й спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях



Слова **вітання, прощання, подяки, вибачення, прохання** — це **слова ввічливості**. Вони завжди звернені до людини (людей) під час зустрічі, демонструють доброзичливе ставлення і повагу.

Слова вітання

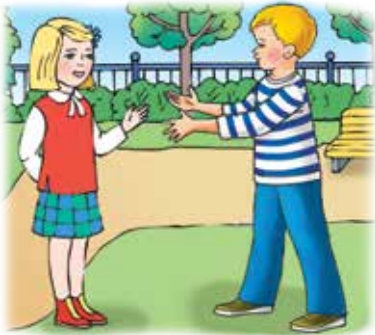
Дóброго ра́нку!
Дóбрий де́нь!
Дóбрий ве́чир!
Вітаю! Приві́т!
Мо́ї віта́ння!
Здоровéнькі булі!

1. Прочитай і вибери лише слова вітання.

Дóброї нóчі! Дóбрый день! До зу́стрічі! Дóброго рáнку! Віта́ю! Добрáніч! Здрáстуй! Як спрáви? Приві́т! Мої віта́ння! Здровéнькі булі́!

2. Запиши слова вітання у два стовпчики. Перший стовпчик — вітання до друзів, рідних. Другий стовпчик — вітання до дорослих.

1. Розглянь малюнки. Прочитай діалоги. Хто бере участь у розмовах?



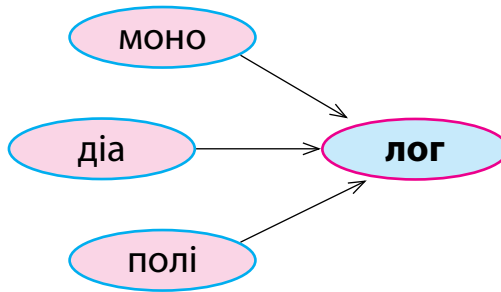
1. — Марійко, ... !
— ..., Вітю.
— Куді́ ти йдеш?
— До сестрі́ Інни.
— Ході́мо разóм, я йду до її́ сусі́да Олéга, ми домовля́лися ппозайма́тися на турніку́.



2. — ..., Тимофію́ Іва́новичу!
— ..., Пётрику! Ти сьогóдні поспіша́єш?
— Так, запі́знююся на зма́гання з футбóлу.
— Не бóду тебе́ затримува́ти. Бажа́ю перемо́ги тво́їй кома́нді.
—
—

2. Встав пропущені ввічливі слова.
3. Пригадай, що таке діалог. Назви звертання й поясни розділові знаки при звертаннях.

1. З'ясуй за тлумачним словником значення слів *діалог*, *монолог*. Склади й запиши речення з цими словами.
2. Розглянь схему й малюнки. Визнач, які слова вони ілюструють. До якого слова немає малюнка? Поясни, чому ти так вважаєш.



1. Прочитай текст. Визнач, скільки мовців бере в ньому участь.
 Який красивий степ весною! Дівишся і не можеш намілуватися.
 Вітер колише ніжну ковилу. І здається, що то — море, а на ньому — грайливі хвилі. У траві багряними вогниками горять маки.
 Сэрце завмирає від такої красі.
2. Чи можна перетворити цей монолог на діалог? Обґрунтуй.
3. Випиши дієслова. Постав до них питання.

1. Розглянь схему, що відображає особливості спілкування.

Я — адресант → Ти — адресат

Висловлювання



Я говорю,
я пишу

↓
Про що? —
тема спілкування
Для чого? —
мета спілкування

Де? —
місце спілкування



Ти слухаєш,
ти читаєш



адресант — той, хто звертається до когось письмово, усно, жестово

адресат — той, до кого звертаються письмово, усно, жестово

спілкування — розмова двох або кількох осіб.

2. Опиши особливості спілкування в одному з діалогів із вправи 22 в такій послідовності: адресант, адресат, тема, мета й місце спілкування.
3. Запиши складені речення.

1. Розглянь малюнок. Хто бере участь у спілкуванні? Назви тему й місце події.



— Дивись, Іванку, водій запрошує нас до свого авто!
Їдьмо з ним!

— Ні, Галінко! Не можна сіда́ти в автомобі́ль до незнайо́мої люди́ни! Зачека́ймо авто́буса.

2. Чи правильно хлопчик відповів дівчинці? Чому не можна сідати в машину до незнайомців?
3. Як учинять у такій ситуації ввічливі діти? Які слова використовують?

27

1. Прочитай вірш.

Сашко́

В трамва́ї переповне́нім
Сашко́ з м'яче́м сиди́ть.
А бі́ля ньо́го зго́рблений
ста́рий діду́сь стои́ть.

Хто́сь до Сашка́ зве́ртається:
— Чи вас у шко́лі вчать,
як місце да́ти ста́ршому,
як ста́рших поважа́ть?

— Та вчать, — Сашко́ відка́зує, —
але́ оце́ якра́з
розпочали́сь каніку́ли —
ніхто́ не учи́ть нас.

Грицько Бойко



Відка́зує — відповідає.

2. Між ким відбувається діалог? Як ти гадаєш, чи можна назвати Сашка добре вихованим? Чому?
3. Випиши слова адресанта. Визнач граматичні основи в перших двох реченнях.



трамва́й **зве́рта[йец':а]** **[н'і]хто́**

Слова ви́бачення

Проба́ч(те)	Про́шу ви́бачення
Ви́бач(те)	Пере́про́шу

1. Прочитай три діалоги й поміркуй про особливості спілкування в кожному з них.

1. — Дóброго рáнку, діти!

— Дóброго рáнку, Маріє Васілівно!

— Сіли рівно, озирну́лись, одне́ одному всміхну́лись. Бúдем дóбре працюва́ти — вийдуть гáрні результáти!

— Постарáємось!



2. Сéред нóчі: тук, тук, тук.

— Відчиніть, це бурунду́к!

— Як ім'я твоє́?

— Васі́ль!

— То заходь на хлі́б, на сі́ль...

— Хто госпóдар?

— Лис Панáс!

— Ой, я зóвсім не до вас!

Роман Скиба

3. — Дóбрый день, діти! Менé звáти Максíм. Я журналі́ст. Ви ўчні 4-А клáсу?

— Дóбрый день! Так.

— Як вас звáти?

— Софі́йка, Марі́йка, Пéтрик.

— Дúже приéмно. Я хóчу написáти замі́тку в газéту про те, як ваш клас готу́ється до Свя́та óсені. Допоможі́ть мені́.

— Дóбре, ми ráдо це зрóbимо, — відповілі́ діти.

— Багáто ўчнів готу́ють на кóнкурс осі́нні компози́ції, — сказа́ла Софі́йка. — Добира́ють для них влúчні нáзви. Для компози́цій мóжна використо́вувати кашта́ни, жо́луді, листóчки, кві́ти, фру́кти та óвочі. Журі кóнкурсу ви́бере крáщу компози́цію та ви́значить перемóжця.

— Хто з вас бра́тиме ўча́сть у кóнкурсі?

— Ми всі.

— Напри́клад, я, — сказа́в Пе́трик, — уже́ приду́мав, що зроблю́. Софі́йка і Марі́йка готу́ють віступ «О́вочі і фру́кти на на́шому столі́». Де́які у́чні розка́жуть про зна́чення осі́ннього врожа́ю у житті люде́й. Поши́ють ціка́ві костю́ми. Ми змо́жемо побáчити живу́ мо́ркву, капу́сту, я́блуко та і́нші дари́ о́сені.

— Я ду́маю, що свя́то заціка́вить багатьо́х, — додала́ Марі́йка.

— Дя́кую за ро́зповідь. Бажа́ю вам перемогті́. До зу́стрічі.

— До побáчення!

2. Заповни в зошиті таблицю.

Номер діалогу	Адресант	Адресат	Тема спілкування	Мета спілкування	Місце спілкування
1	Учителька	Учні	Привітання на уроці	Створення робочого настрою, налаштування на гарні результати на уроці	Приміщення класу
2
3

3. Які труднощі виникли в тебе під час заповнення таблиці?

Слова прощання

Прощава́й!
До побáчення!
До зу́стрічі!
На все до́бре!
На добра́ніч!

1. Прочитай речення і розглянь малюнки.

1. Люди спілкуються словами, жéстами, інтонацією.
 2. Ніжними обіймами ма́ма і та́то виража́ють свою́ любóв до дити́ни. 3. У лісі ми го́лосно гукáємо до дру́зів, щоб не заблукáти. 4. Відомі жéсти «ВІТА́Ю, ПРИВІ́Т» підкрéслюють ра́дість від зу́стрічі. 5. Маха́ємо руко́ю «ПРОЩА́Й» і по́думки бажа́ємо всьогó найкращогó.



2. До кожного малюнка добери відповідне речення.

3. Розкажи, як ти спілкуєшся: з товаришем, директором школи, прибиральницею.

1. Прочитай текст.

На тéму ввічливогó спілкува́ння мо́жна намалюва́ти бага́то ціка́вих малю́нків.

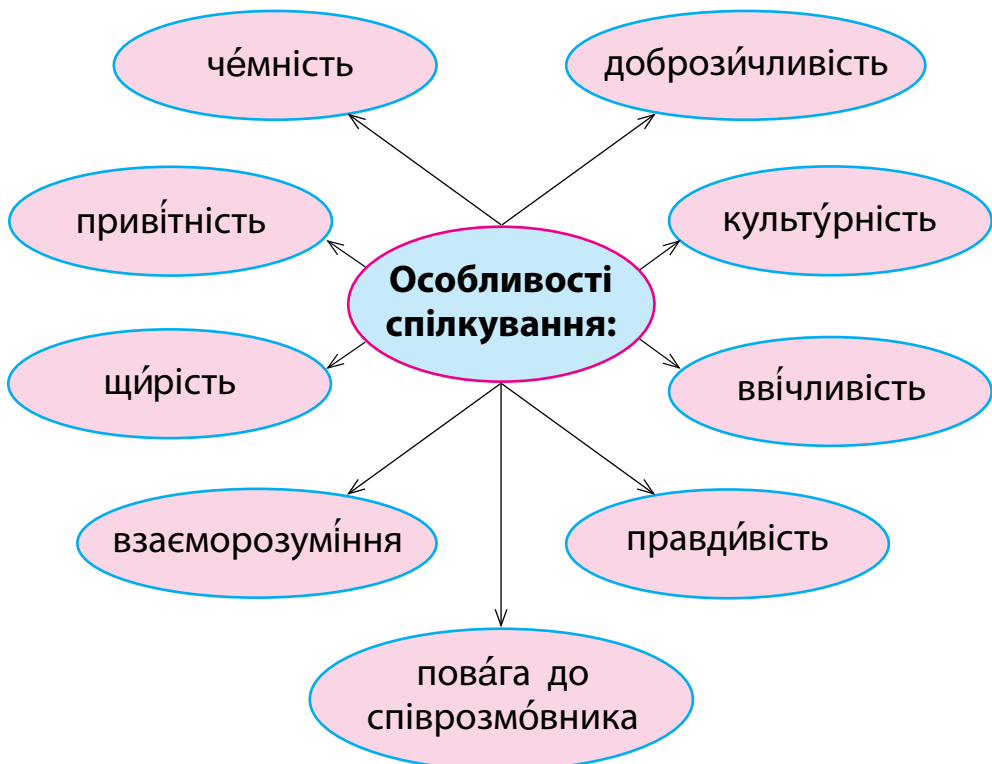
На одні́му з них я уявля́ю ма́му, яка́ схили́лася над лі́жком до́нечки зі слова́ми: *«Дóброго ра́нку! Прокида́йся! Час збирáтися до шко́ли!»* На дрúгому малю́нку

вчителька завершує урок і доброзичливо прощається з учнями. На третьому малюнку школярі допомагають старенькому дідусеві перейти вулицю або на зупинці хлопчик пропускає поперед себе бабуся до автобуса. На четвертому малюнку працівниця їдальні пропонує хлопчику смачний пиріжок або тістечко, а той чємно дякує. На п'ятому малюнку батько з дорослим сином повертаються з магазину, і син несе важку сумку.

Скільки є прикладів гарного спілкування і добрих справ, які можна передати на малюнках!



2. Розглянь схему й поміркуй, чому є важливими зазначені особливості спілкування. Назви їх.



3. Які з особливостей спілкування відповідають описаним у тексті малюнкам?



спілкува[н':а]

[взаєморозум'ін':а]

1. Прочитай уривок із казки. Про що в ньому йдеться?

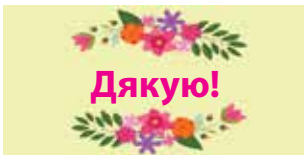


У лісі тёмному ведмédик поживáв,
та́та, ма́му, до́брих ро́дичів він мав.
Всі його́ любіли, берегли,
догляда́ли, догоджáли, як могли.

Ріс собі ведмédик, пив і їв,
ті́льки дякувать ні́кому не хоті́в —
ні су́сідам, ні знайо́мим, ні рідні́,
ні звіря́там, ні пташа́там, ні мені́.

2. Випиши речення, яке характеризує ведмедика. Підкресли однорідні члени речення. (Закінчення казки можна прочитати в журналі «Джміль», 2014, № 2.)

1. Прочитай текст.



11 січня відзначають Усесвітній день «Дякую». Цей день можна без перебільшення назвати однією з «найввічливіших» дат у році.

Слова подяки ма́ють магі́чні властиво́сті. З їхньою допомогою люди дару́ють одне́ одному ра́дість, вислòвлюють ува́гу й передаю́ть позитивні емо́ції. Без цих слів на́ше життя́ ста́ло б сірим і похму́рим.

2. Пригадай і запиши слова подяки.
3. Скажи «дякую» по-різному: за допомогою інтонації, жестів, погляду, рухів тощо.



Подумай, за що можна подякувати:

- пта́шці, що відліта́є в те́плі кра́ї;
- ко́тику, який гра́ється з тобо́ю вдо́ма;
- су́сідові по па́рті;
- ма́мі;
- захиснико́ві Вітчизни.

Слова подяки

Дякую
Спасібі
Вдячний тобі (Вам)

33

1. Прочитай текст.

Подарунок — добре, а увага — дорóżча

— Мамо! Ми з хлопцями вирішили влаштувати для Оксани Миколаївни й наших дівчат справжнє свято 8 Березня! Спечі, будь ласка, мій улюблений пиріг із яблуками, — попросів уранці Миколка.

— Обов'язково спечу, — всміхнулася мама. — Молодці, хлопці, добре придумали.

Увечері мама повернулася з роботи дуже стомлена. Та ще й ліфт у будинку не працював, і довелось з повними сумками підніматися на п'ятий поверх сходами. Миколка чув, що мама прийшла. Подумав: «Треба допомогти їй розібрати сумки», — але не міг відірватися від телевізора — показували улюблений мультик.



Після вечєрі ма́ма ще до́вго по́ралася на кúхні, а Микóлці ра́птом дúже захотíлося спáти. Він гукну́в: «Добра́ніч, ма́мо!» і пішо́в до своє́ї кімна́ти. Ко́ли вже лежа́в у ліжку, відчу́в приє́мний за́пах печє́них я́блук, ванíлі, корíці...

«Ма́ма печє́ мій улю́блений пирíг», — подúмав Микóлка. Усміхну́вся й засну́в щаслі́вий.

2. Про що йдеться в тексті? Які слова ввічливості використовував Миколка в розмові з мамою? Чи можна хлопчика назвати: ввічливим, чуйним? Чому?
3. Чи є різниця між поняттями *ввічливий хлопчик* і *чуйний хлопчик*? Поясни свою думку. Випиши речення зі звертаннями, поясни вживання розділових знаків при звертаннях.

34

1. Прочитай приказку. Яке слово повторюється?

Дóбрі слова́ — це кві́ти.

Дóбрі справи́ — це плоді́.

2. До слова *добри* у виділеному словосполученні добери слова, близькі за значенням, за зразком.

Зразок. *Добри слова — слова ввічливості, чарівні слова.*

35

1. Прочитай поради Карлсона. Знайди й виправ помилки.



1. Ти зайшо́в до клáсу, обов'язко́во трéба попрощáтися з усіма́, хто вже при́йшо́в. 2. На ву́лиці ти зустрíв свою́ учительку з íншою люди́ною, віта́тися трéба лишé з учителькою́. 3. Ко́ли ти йдеш́ зі шкóли й зустрíчаєш знайо́мих людéй, віта́тися не обов'язко́во. 4. Діду́сю пє́ред сном трéба побажа́ти до́брого ра́нку.

2. Які поради допомагають тобі чемно поводитися? До яких порад ти дослухаєшся: завжди; інколи; ніколи? Запиши.

1. Прочитай жартівливий вірш.

Кіт з Рябком були друзяки.
Мурчик нішком у собаки
брав щоразу м'ясо, сало,
бо котіві завжди мало.

А Рябко зітхав у тузі:
— Хай берé, на те ми друзі.
Діти, ви скажіть мені:
кіт був друг Рябкові?



2. Про що йдеться у вірші? Як ти оцінюєш стосунки Рябка і Мурчика?
3. Чому клички тварин написано з великої букви?
4. Випиши речення зі звертанням, підкресли в ньому підмет і присудок.



друзяки — друзі
нішком — таємно
тузі — смутку, сумно



Рябко Мурчик

1. Прочитай вірш. Про що йдеться у вірші?

Коли тебе в тяжку хвилину
людина віручить з біді —
про це добро, аж поки віку,
ти, друже, пам'ятай завжди.

Коли ж людині щиросердно
ти зробиш сам добро колісь, —
про це забудь, аж поки віку,
мовчі й нікому не хвалісь.

Лідія Компанієць



аж поки віку — скільки будеш жити

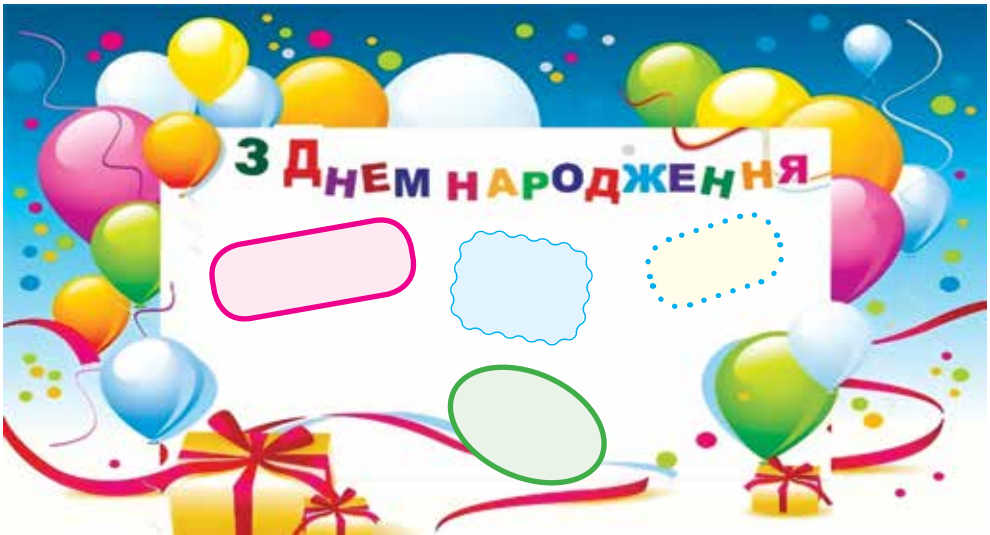
2. Чи пам'ятаєш ти добро, яке тобі зробили інші? Пригадай їхні імена. Розкажи, як ти допомагаєш іншим людям.
3. Чому про добро, яке роблять для тебе інші, треба пам'ятати, а про добро, яке робиш ти, — забувати?



хвили́на не хвалі́[с']

38

1. Розглянь малюнок. Напиши привітання однокласнику з Днем народження. Що ти йому побажаєш?



2. Які ввічливі слова ти використаєш?

39

1. Прочитай ситуації.

1. Дмитрик витратив на морозиво гроші, які мама дала йому на хліб. Удома він сказав, що загубив гроші. Як мав правильно вчинити хлопчик?

2. Марінка прийшла в гості до однокласниці Оксάνки. Дівчátка разом робили уроки, гралися, випили чаю і з'їли весь торт. Увечері, коли повернулися батьки, Оксάνка сказала, що торт з'їла Марінка. Чи можна приховувати правду? Як мала вчинити дівчинка?

2. Як, на твою думку, потрібно вчинити в описаних ситуаціях?
3. Які поради можна дати дітям, які опинилися у складній ситуації?



РЕЧЕННЯ



Види речень за метою висловлювання

40

1. Прочитай вірш-загадку.

Кілька слів, одне чи два —
і думка утворилася.
Це не просто вже слова —
з них ... зробилося!

2. Що зробилося зі слів? Чому ти так думаєш?

41

1. Прочитай вірш-загадку.

Що за віз без коліс?
Котяться санчата.
Що Мороз нам привіз?
Знають всі малята!



2. Визнач кількість речень і вид кожного речення.
3. Склади схеми речень і заповни в зошиті таблицю.

Що за віз без коліс?	└ _ _ _ _ _ ?
Котяться санчата.	...
Що Мороз нам привіз?	└ └ _ _ _ ?
Знають всі малята.	...

4. Як позначається на схемі речення власна назва? Назви речення з таким словом.

1. Розподіли слова на дві групи й поєднай так, щоб утворилися два речення.

День, ми, дню, був, раділи, тихий, літньому, і, сонячний.

2. Запиши речення. Назви розділові знаки.
3. Які це речення за метою висловлювання?

Пригадай види речень!

За метою висловлювання	За інтонацією	
	Неокличне	Окличне
Питальне (запитує про щось)	Людина починається з добра?	Людина починається з добра?!
Розповідне (розповідає або повідомляє про щось)	Людина починається з добра.	Людина починається з добра!
Спонукальне (спонукає — наказує, просить, закликає до чогось)	Людина починається з добра.	Людина починається з добра!

1. Прочитай речення.

1. Мама купує книжку мені. 2. Тато вчить плавати мені.
3. Оксанка дякує Світланці за допомогу. 4. Віталік вимкнув мобільний телефон. 5. Учні розпочали нову справу.

2. Який знак стоїть у кінці речень? Які це речення?
3. Перетвори розповідні речення на питальні. Запиши. Прочитай з відповідною інтонацією.

Зразок. Мама купує книжку мені. — Мама купує книжку мені?

1. Прочитай речення з відповідною інтонацією.

Зверни увагу: неокличні речення вимовляються без особливих емоцій. Окличні речення вимовляються емоційно, з підвищеною інтонацією.

Діти усміхнулись.
 Діти усміхнулись?
 Діти, усміхніться!
 Діти усміхнулись!



2. Знайди слово, що відповідає звуковій схемі:

•	- = • -	= ! = = •
---	---------	-----------

Назви граматичне значення цього слова в реченні.

3. Розглянь малюнок. Якому реченню він відповідає? Чому?



усмішка

посмішка



1. Прочитай речення. Яке це речення?

Рідну українську мову потрібно любити і берегти.

2. Перебудуй розповідне речення так, щоб воно стало спонукальним.
3. Запиши речення й прочитай з відповідною інтонацією.
4. Намалюй схему спонукального речення.

1. Прочитай речення. Яке це речення за метою висловлювання?

Пам'ятай, не забувай слова ввічливості.

2. Перебудуй речення на спонукальне окличне. Прочитай із відповідною інтонацією.

1. Розглянь малюнок. Прочитай виразно вірш.

Спонукальне речення

— Що це значить — спонукання? —
запитав малий котусь.
— Це наказ або прохання, —
відповів йому дідусь. —
Приклад: Не облизуй лапу,
краще покуштуй омлёт.
Мєблї кїгтями не дряпай
і віддай мені жилёт!
Невдовóлено повóдить
кїт хвостóм тудї-судї:
— І чому́ у тебе, дїду,
спонукання це завждї?



котусь — малий котик

2. Про що розповідається у вірші?
3. Як пояснив дідусь, що таке спонукання?
4. Прочитай речення зі спонуканням. Які це речення за інтонацією?

Прочитай і доповни речення.

1. Речення — це слова ...
2. Речення виражає ...
3. За метою висловлювання речення бувають ...
4. За інтонацією речення бувають ...
5. У кінці розповідного речення ставимо ...
6. У кінці питального речення ставимо ...
7. У кінці спонукального речення ставимо ...

1. Зміни розповідні речення на спонукальні за зразком.
Зразок. Галинко, полий, будь ласка, квіти.

1. Тато купів смачну диню. 2. Оля дякує Миколці за допомогу. 3. Вітько запізнився на урок. 4. Учителі спланували батьківські збори.

2. Які знаки ми ставимо в кінці спонукальних речень?

3. Прочитай спонукальні речення з відповідною інтонацією.

50

1. Визнач види речень за метою висловлювання та інтонацією.

1. Вєресень спішіть у гості
та ведє з собою óсінь.
2. Жóвтен ь пєнзлика дістáв —
лістя все розфарбувáв!
3. Листопад несє в ковші
сірі хмáри і дощі!

2. До кожного речення намалюй схему.

3. Які труднощі ти відчував?

Зв'язок слів у реченні. Граматична основа речення

51

1. Прочитай слова. Це речення? Чому?

вбранні стоять у **дерєва** золотому

2. Що треба зробити з цими словами, щоб утворити речення?

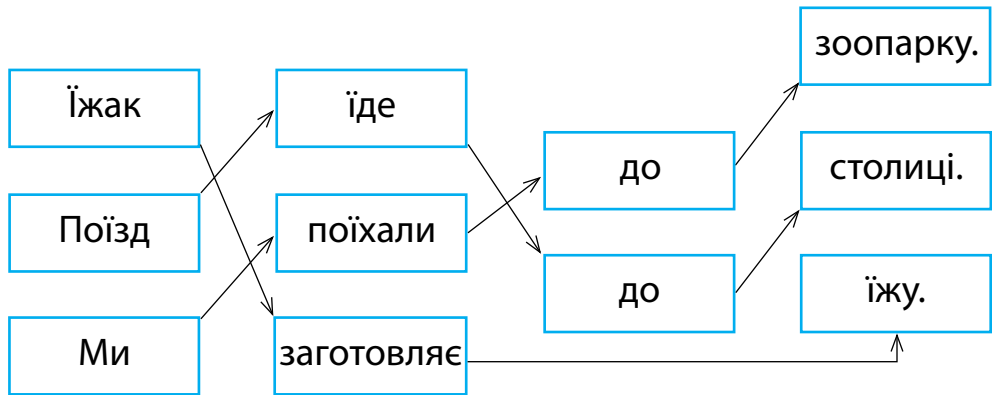
3. З якого слова краще починати встановлювати зв'язок слів?

4. Речення запиши. Яке це речення?

Пам'ятка

1. Знайди слово-назву, про яке йдеться у реченні.
2. Знайди дієслово: що мовиться про слово-назву (що воно робить). Це буде граматична основа речення.
3. Додай за змістом інші слова. Побудуй речення.

1. Утвори й запиши речення.



2. Назви граматичну основу кожного речення.
3. Запиши речення. Назви в кожному підмет і присудок.
4. У кожному реченні підкресли граматичну основу за зразком.

Зразок. Їжак заготовляє їжу.

1. Прочитай. Про що йдеться у вірші?

Що за дівнії два слова —
всього речення основа?
Перше *того* називає,
кто чи *що* в нім виступає.
А *що робить* хтось чи щось,
другий член розповідає.

Дмитро Білоус



дівнії — дивні

2. Дай відповіді на запитання.

- Який член речення називається підметом?
- Який член речення називається присудком?
- За допомогою чого пов'язані слова в реченнях?



Граматична основа речення — підмет і присудок.

хто? що зробив?
Петрик знайшов пульт.

Підмет — *хто? що?*

Присудок — *що робить? що зробить?*



граматична основа речення головні члени речення підмет і присудок

54

1. Розглянь малюнок і склади речення, що відповідають поданим моделям.



1. Який? хто? що робить? як?
2. Хто? що робить? під чим?
3. Хто? що робить? де?
2. Запиши речення. Познач у кожному головні члени.
3. Намалюй схему одного речення.

1. Прочитай речення, які склав Карлсон. Визнач підмет і присудок.



Кішка вівела курчат.
Квóчка міє кошенят.

Пéсик їсть пахúче сіно.
Гáвка кóник на людину.

Щúка під кущém живé.
Зáєць річкою пливé.

Дóщик грає на сопілці.
Хлóпчик міє шúбку білці.

Ігор Січовик

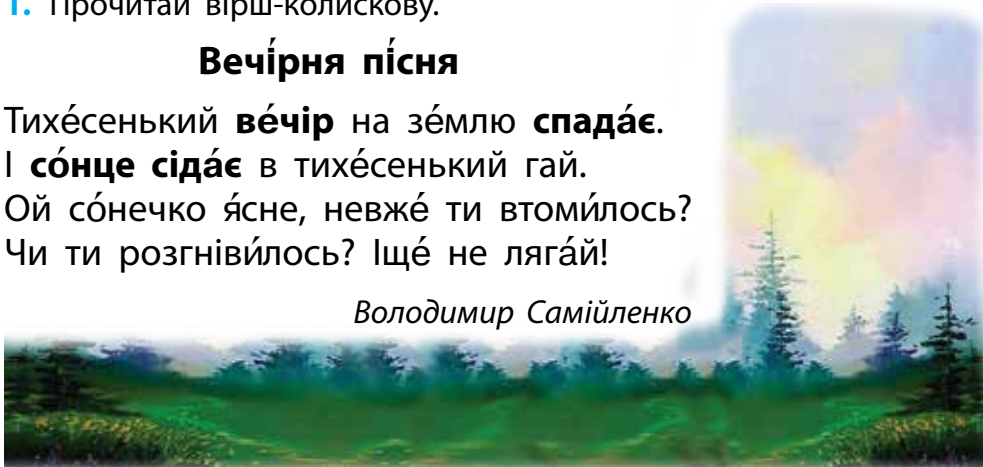
2. Скільки помилок ти виявив? Назви їх і виправ.
3. Запиши вірш правильно.

1. Прочитай вірш-колискову.

Вечі́рня пі́сня

Тихéсенький **вечі́р** на зéмлю **спадáє**.
І **со́нце сідає** в тихéсенький гай.
Ой со́нечко я́сне, невже́ ти втомі́лось?
Чи ти розгні́вилось? Іщé не ляга́й!

Володимир Самійленко



2. Постав питання до граматичних основ двох перших речень.
3. Випиши речення зі звертанням, познач граматичну основу.



КОЛИСА́НКА

КОЛИСКÓВА

Другорядні члени речення



Речення має другорядні члени:

Маринка вчасно прийшла на урок.

Другорядні члени речення —
усі, крім підмета й присудка.

57

1. Склади й запиши речення за малюнками й схемами.



(хто?) \rightleftarrows (що робили?)



(Які?)



(де?)



(хто?) \rightleftarrows (що зробив?)



(Який?)



(куди?)

2. Назви підмет і присудок. Назви другорядні члени речення. На які питання вони відповідають?
3. Складені речення запиши.

58

Доповни речення словами з довідки. Запиши. Визнач граматичну основу й другорядні члени речення. Якому реченню відповідає малюнок?



1. Ранньою весною віорав фёрмер (що?)
2. Посіяв на полі (що?)
3. Віріс високій льон і вкрівся (чим?)
4. Лягідне сонечко світіло (на що?) ... тепленько.
5. Щедра хмарка кропіла (чим?)

Довідка: дощиком, льон, поле, цвітом, на посіви.



фёрмер (професія)

фёрма (господарство)



1. Прочитай. Назви головні й другорядні члени речення.

Наймénша у світі бібліотéка розташóвана в індійськóму місті Амрítсарі. Там зберігáється лишé однá кнїжка. У бібліотéці Нью-Йóрка є найбільша у світі кнїжка. Вона маé ширинú три мéтри, товщинú — одін метр. Відвідувачі бібліотéки гортáють її сторінкі за допомóгою спеціáльного прїстрою.

2. Спиши два речення (на вибір). Познач підмет і присудок.

Заміни подані словосполучення одним словом. Утвори з цим словом речення так, щоб воно виступало підметом, і запиши.

Зразок. *Малéнький стіл — стóлик.
У вітальні стóлик стоїть біля вікна.*

Малéнький стілець —

Малéнький вазóн —

Малéнька пóлка —

Малéнький дивáн —

Прочитай речення. Перероби їх так, щоб головний член речення став другорядним.

Зразок. *Комп'ютер допомагає мені в навчанні.
Я використовую комп'ютер після уроків.*

Стілець стоїть біля вікна́.

Зóшит з української мóви лежить у рюкзаку́.


Організм загартóвується обтира́нням, купа́нням, пла́ванням і перебува́нням на свіжому повітрі.





**обтира́[н':а] купа́[н':а] пла́ва[н':а]
перебува́[н':а]**

1. Прочитай малюнковий текст.


У кїївському зоопáрку живé  на ім'я Хорáс. Од-
ного дня до нього завітали  Артémко зі своїм  .

запитáв :








— Ти знáєш, що   не вміють  ?

— Не вміють? — здивувáвся . — Я навчú  !

— Дивісь! —  пéред . — Робі так: стриб-
стриб!

 спрóбував повторіти. У нього нічого не вийшло.

— Зачекáй, — не здався . — Я знáю, що нам до-
помóже!

І  повів  на  ! Як тільки  опинівся
на , стáлося діво:  !  вїще  ! Аж до
неба, аж до  !

2. Випиши перші два речення. Познач головні члени.

До головних членів речення добери другорядні члени. Запиши.

1. Ми обїдали (коли? де? чим?). 2. Гáрний вчінок
зробів (коли? хто?). 3. Погáний вчінок скóїв (хто?
коли?). 4. Ми прочитáли (що? в чому?). 5. Я переконáв-
ся (у чому? коли?). 6. Дрúзи подарувáли (коли? кого?
кому?). 7. Я берú прїклад (з кого? чому? для чого?).



64

1. Прочитай і спиши вірш.



Ми посіяли горóх
із матúсею удвóх.
Минúло кúлька днiв —
вiн зiйшóв, зазеленив.
Будú їсти залюбки
я з горóхом пирiжкi.

2. Знайди в кожному реченні граматичну основу. Якою частиною мови виражено підмети? Зачитай речення, що відповідає малюнку.



за[л'у]бки

пи[r'í]жкi

65

1. Прочитай текст і розглянь малюнки. Назви головні й другорядні члени речення.

Вечiр

Зайшло сонце. Засинають міста і села. Люди готуються до сну. Діти слухають вечірню колисанку. Потім вони чистять зуби, вмиваються, мийуть ноги, бажають рідним доброї ночі. Усі засинають.



2. Зміни слова в реченнях так, щоб текст мав назву «Ранок». Пошир речення другорядними членами.

Поширення і скорочення речень

66

1. Прочитай речення. Які слова в реченні виділено?

Гóлуб сів.

Сірий **гóлуб сів**.

Сірий **гóлуб сів** на рúку.

Сірий **гóлуб сів** на рúку людíни.

Сірий **гóлуб сів** на рúку людíни з насíнням.

Сірий **гóлуб сів** на рúку людíни зі смачнíм насíнням.

Сірий **гóлуб сів** на рúку людíни зі смачнíм сóняшниковим насíнням.

Урáнци сірий **гóлуб сів** на рúку людíни зі смачнíм сóняшниковим насíнням.



2. До кожного нового слова в реченні постав питання за зразком.

Зразок. Який голуб сів? Сірий голуб сів.

3. Запиши найдовше речення. Постав питання до кожного слова. Підкресли іменники.




4. Чим відрізняється коротке речення від довгого?




Речення можна поширювати другорядними членами.








Поширене речення містить більше інформації.


67

Пошир малюнковий текст словами з довідки. Прочитай.

... наближала́лась óснь. На  все дости-
гáло. Гулі ... , па́хло ... . Яка́ ж ... краса́ нав-
кóло!

Хто ж це причаї́вся між ... ? Пóсеред горóду ...
розлі́гся . ... він розплю́щив ...  і почáв

роздивля́тися підві́вся, зіп'я́вся на свого  й
поча́в знайо́митися. ... він познайо́мився з  ...
 загляну́в до  та  . Не забу́в він
про  та .

Та ось  пішло́ на Госпо́дар ... захова́вся ... і
засну́в.

Довідка: швидко, дбайливі, свіжим, неймовірна, по-
жовквим, поважно, раптом, сонні, навколо, потім, спо-
чátку, та, потім, спочíнок, теж, під листок.

68

1. Спробуй скоротити речення. Відкидай по одному слову, поки не залишиться граматична основа.

Зима́ прино́сить дітям радість і веселі розва́ги.

Зима́ прино́сить дітям радість і розва́ги.

Зима́ прино́сить дітям радість.

Зима́ прино́сить радість.

Зима́ прино́сить.

2. Назви питання, які допомогли тобі скоротити речення.
3. Намалюй схему найдовшого речення.

Скорочене речення (граматична основа)
містить лише **основну інформацію**.

69

1. Склади нові речення за малюнком і граматичною основою.



Використовуй питання: *який?* (за кольором, розміром, вагою, відчуттям); *куди? на що?* (частина обличчя); *де?* (місце на природі); *коли?* (час доби).

2. Запиши складені речення.
3. Які труднощі виникли в тебе під час складання речень?

1. Прочитай швидкомовку.

Скóчив кóтик, сів на плóтик,
миє рóтик і живóтик.

Марійка Підгірянка



2. З допомогою яких питань можна поширити іменники й дієслова? Запиши за зразком.

Зразок. *Котик який? — руденький, маленький.*

Скочив коли? — зранку.

3. Поширене речення запиши.



поширене речення

скорочене речення

1. Пошир речення словами з довідки.

Настáв ... ráнок. Зірочкі пірну́ли в ... безóдню не́ба.
Кра́й не́ба пала́є ... по́лум'ям. ... тра́ви вибліскують
срібно́ю росóю. Підніма́ється ... тумáн. Над шляхо́м по-
лила́ся пісня.

Довідка: дзвінка́, висо́кі, погóжий, жа́йворонкова, сі-
вий, роже́вим, сіню.

2. Запиши поширені речення. Підкресли в кожному реченні дру-
горядні члени.



[п'ідн'імаец':а]

1. Продовж речення.

Мені подóбається пізнава́ти щось новé, бо

Я почува́юся впéвно, ко́ли

Якщо́ я багáто працю́ю, то

Якщо́ я багáто відпочива́ю, то

У мене́ бува́є га́рний на́стрій, ко́ли

Мені неприéмно, ко́ли

2. Запиши речення.



1. Доповни прислів'я словами з довідки.

- Дóбре діло роби́
- За добро́ добрóm
- Зробíв діло — гуля́й
- Пéрший крок до добра́ — не роби́ нікому́
- Усе дóбре перейма́й, а злóго
- Добро́ — не ліхо, хóдить по світу

Довідка: тíхо, смíло, зла, плáтять, уника́й, смíло.



2. Чого навчають прислів'я? Наведи приклади своїх добрих учинків.
3. Запиши прислів'я. Підкресли дієслова двома лініями.
4. Роздивись малюнок і подумай, чи добре вчиняють діти. Як вони мали б учинити?

1. Доповни речення про нашу мову різною цікавою інформацією.

- Нáша мóва потрі́бна
 Нáша мóва ма́є
 Нáша мóва потрібу́є
 Нáша мóва використо́вує
 Нáша мóва складáється
 Нáша мóва вивча́ється
 Нáша мóва оспі́вується
 Нáшу мóву зна́ють і шану́ють

2. Чи можна утворити з доповнених тобою речень текст? Що для цього треба зробити? Склади план. Запиши текст.

Однорідні члени речення

75

1. Прочитай текст. Визнач граматичну основу кожного речення. Постав питання до виділених слів.

Восені

Ми ходіли до лісу. Нас зустрічали **дерéва**. У пожóвклій траві ми знайшли **грибі**. Вéсело співали **птахи**. На́ша ра́дість бу́ла безме́жною.

2. Заміни виділені слова на слова з довідки. Зверни увагу: вони відповідають на одне й те саме питання, відносяться до одного слова.

Довідка: ми (Іва́нко, Олексі́йко, Макси́мко), дерéва (дубі́, берéзи, со́сни, осі́ки), грибі́ (боровики́, підберезники, маслюкі́, мухомо́ри), птахи́ (сині́чки, зозу́лі).

76

1. Уважно прочитай правило.

Однорідні члени речення (ОЧР):
відповідають на одне питання,
відносяться до одного слова,
виступають одним членом речення,
не залежать один від одного:

Андрі́й, Степа́н, Богда́н ремонтува́ли вантажі́вку.

О, О, О

2. Доповни й запиши речення.

1. Однорідні члéни рéчення відпові́дають
2. Однорідні члéни рéчення відно́сяться
3. Однорідні члéни рéчення виступа́ють
4. Однорідні члéни рéчення не залéжать

1. Прочитай. Визнач граматичну основу кожного речення.
 1. На площі зібралися хлопці, дівчата, малята.
 2. Вони співали, танцювали, забавлялися.
 3. Зів'яле лістя падало з тополі, клена, акації.
 4. У нашому класі була хороша, добра, відмінна дисципліна.
2. Які члени речення повторюються у першому реченні? Скільки разів? На яке питання вони відповідають? З яким словом у реченні пов'язані?
3. З якою інтонацією треба читати ці слова?
4. Як це позначається на письмі? Запиши.

Зразок. На площі зібралися ^{хто?} хлопці, ^{хто?} дівчата, ^{хто?} малята.

Речення з **однорідними підметами**:

^{хто?} Я, ^{хто?} ти, ^{хто?} він, ^{хто?} вона ходили до кінотеатру.

О, о, о, о

1. Прочитай неповні речення. Доповни однорідними членами.

... , ... , ... пішли після школи у басейн. Там вони ... , ... , ... у м'яча. Найбільше їм сподобалося стрибати з висоти ... , ... метрів. Хлопці повернулися додому ... , ... ,

Довідка: Степан, Іван, Дмитро; плавали, стрибали, грали; двох, трьох; бадьорі, радісні, усміхнені.
2. Випиши речення з однорідними підметами. Обґрунтуй свою думку.
3. Підкресли однорідні підмети.

79

1. Склади й запиши речення за схемами.

1. *Хто? хто? хто? хто? що роблять? де?*

2. *Хто? що роблять? що роблять? що роблять? де?*

80

1. Доповни речення однорідними членами. Прочитай їх із відповідною інтонацією.

1. Прісудок, ... — це головні члени речення. 2. Сuffix, ... — це частини слова. 3. Займенник, ... — це частини мови. 4. Знак оклику, ... — це **розділові** знаки. 5. Рідний, ... — це спільнокореневі слова. 6. Рідний, ... — це форми слова.

2. Запиши речення.

3. У виділеному слові познач частини слова.



форми слова спільнокореневі слова

81

1. Прочитай вірш. Назви граматичну основу першого речення.

Чаклунка

Осінь фарби готувала,
у відерця наливала,
змішувала, чаклувала,
потім все розфарбувала.
Придивіться, все довкола
стало різнокольоровим!

Наталія Замрія



2. Запиши речення з однорідними головними членами. Як вони називаються?

3. Познач схему речення.

Речення з однорідними присудками:



що зробив? що зробив? що зробив? що зробив?
 Я встав, одягнувся, поснідав і пішов до школи.
 ... о, о, о і о

82

- Прочитай вірш-загадку. Назви однорідні члени речення.



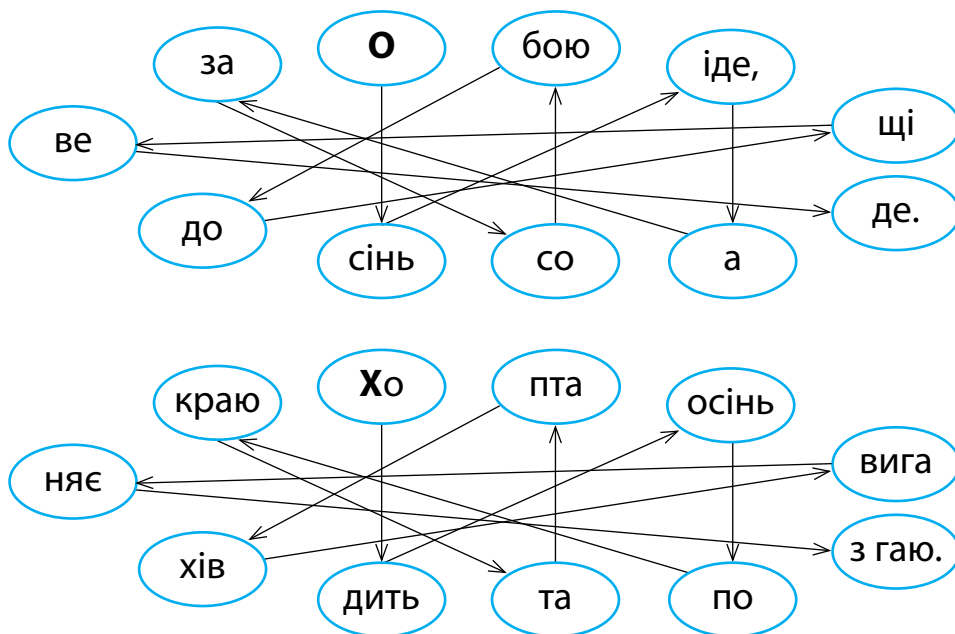
* * *

Навесні **веселіть**,
 влітку **холодять**,
 восені **годую**,
 взимку **чарую**.

- Постав питання. Які це члени речення?

83

- Сполучи склади слів і прочитай речення.



- Речення запиши. Назви однорідні члени речення.

Узагальнювальне слово при однорідних членах речення

84

1. Продовж і запиши речення з однорідними членами.

1. Я знаю талановитих художників ... , ... , 2. Ми пишаємося нашими спортсменами ... , ... , 3. Моїми видатними земляками є ... , ... , 4. Я беру приклад із таких людей: ... ,

2. Прочитай речення з перелічувальною інтонацією.

3. Перероби розповідні речення на питальні. Прочитай їх. Зверни увагу на логічний наголос у реченнях.

У реченнях з ОЧР ставиться

- **дві крапки** — після **узагальнювального слова (УС)**:

*Я списав **такі зошити**: синій, червоний.*

УС: о, о.

*Мишко списав **зошити**: і зелений, і синій, і жовтий.*

УС: і о, і о, і о.

- **тире** — перед **узагальнювальним словом**:

Книжку, газету, журнал — усе я прочитав.

О, о, о — УС

І книжку, і газету, і журнал — усе я прочитав.

І о, і о, і о — УС

85

1. Прочитай рецепт приготування картопляного салату.

Одну цибуліну нашаткувати кружальцями. Три картопліни, два яйця відварити й нарізати кубиками. Один солоний огірок нарізати кубиками. Усі продукти (цибулю, картоплю, яйця, огірок) викласти гіркою у салатницю. Посолити, поперчити, посипати нарізаною зеленою кропу й петрушки, полити сметаною. Подати на стіл — і можна смакувати.

2. Знайди речення з однорідними членами. На які питання відповідують однорідні члени?
3. Випиши речення з узагальнювальним словом. Визнач у цьому реченні частини мови.



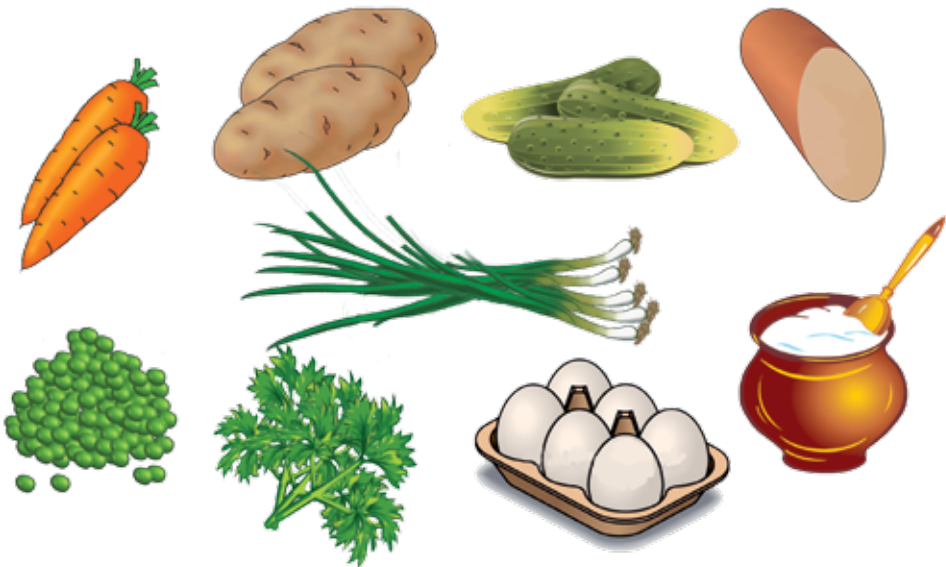
гіркою (як?)

гірко́ю (якою?)



86

1. Розглянь малюнок. Розкажи рецепт приготування салату з продуктів, які зображено на малюнку. Скористайся планом.



План

1. Що наріжеш кубиками?
 2. Які продукти викладеш у салатницю гіркою?
 3. Чим посолиш, поперчиш?
 4. Якою зеленню посиплеш зверху?
 5. Чим заправиш (поллеш)?
2. Рецепт запиши. Підкресли однорідні члени речення. На які питання вони відповідають?



приготува́[н':а]

зéле[н':у]

1. Прочитай з відповідною інтонацією речень за метою висловлювання.

1. Ярославчик ненавмісно розбив чашку. Що йому треба робити?

2. Уяві, що ти запізнився на гурто́к. Що робити? Як учинити найкраще?

3. У класі за́втра день прибира́ння. Перелічи́ все, що треба зробити́ учням.



ненавмісно — випадково

2. Запиши речення-відповіді. Підкресли однорідні члени речення.

Речення з однорідними членами в тексті

1. Прочитай вірш. Визнач тему й основну думку вірша.

Різноманітна ма́тінка-приро́да:

блакітні ріки, квіти і лісі.

Та, щоб не втра́тила вона́ своєї́ вро́ди,
ти ча́сточку душі́ в її́ збере́ження внесі́.

Саджа́й квітні́к, дере́ва не лама́й,
оберіга́й тварі́н, пташо́к, кома́х
і біля́ річки́ смі́ття не лишáй.

Краса́ наста́не у твої́х кра́ях!




вро́ди — краси, привабливості

2. Назви́ однорідні члени речення. Якими частинами мови їх виражено? На які питання вони відповідають?

3. Випиши речення з однорідними членами й питаннями до них.

1. Продовж речення однорідними членами.

1. Бúкви ми пішемо і 2. Бúкви є великі й ... , друкóвані й 3. Я зна́ю такі́ голосні́ звúки: [а], ... , ... , ... , 4. Є такі́ глухі́ при́голосні́ звúки: [т], ... , ... , ... , 5. Звúки ми чу́ємо й 6. Вимовля́ємо ми чу́тко, ... , 7. Помíлки я знахо́джу, ... і

8.  позначають ... і

2. Запиши три речення (на вибір). Познач у кожному реченні головні члени.



бúква звук дактиле́ма

1. Прочитай і відгадай загадку.

* * *

Живé одiн ба́тько,
тiсячу синiв ма́є,
всiм шапки́ вдяга́є,
а сам не ма́є.



2. Знайди граматичну основу й однорідні члени речення.
3. Яким членом речення є однорідні члени?

1. Прочитай речення. Чого в них не вистачає? Спиши, встав пропущені розділові знаки.

Зi склá виготовля́ють такийi по́суд: чашки́ тарiлки́ склян-ки́. Ча́йники́ кастру́ли́ сковорiдки́ ро́блять iз нержавiючо́ї ста́лi чавуну́ алюмiнiю. Видéлки́ ло́жки́ но́жи́ нале́жать до столóвих прибо́рiв. Їх **виготовля́ють** з алюмiнiю нержавiючо́ї ста́лi сри́бла, де́рева, пластмáси. Столóвими

прибóрами обов'язкóво користóються під час споживáння пéрших дрóгих страв.

2. Підкресли однорідні члени речення. Постав до них питання. Поясни вживання розділових знаків.



виготов[л'áйуц':а]

користó[йуц':а]

92

1. Прочитай виразно вірш.

В рідній, світлій Україні.
є річкі глибокі й сині.
В воду чісту і прозору
з неба зазирають зóрі.
Є великі й малі сéла,
люди мóдрі та весéлі,
Хáти білі, чепурне́нкі,
діти мілі та гарне́нкі...
Україно, рідна, міла,
до́нька я тво́я щаслива!

Галина Комісарова



2. Які члени речення підкреслено? Запиши вірш без однорідних членів. Прочитай.
3. Зроби висновок про роль однорідних членів у реченні.

93

1. Прочитай текст.

Украї́нці працьові́ті й таланові́ті

Головна́ цінність України — працьові́тий, гості́нний наро́д. Сéред украї́нців ба́гато таланові́тих худóбників, скульпторів, **письме́нників**, спортсме́нів, архіте́кторів, науко́вців. Пригада́йте свої́х видатні́х землякі́в. З вдя́чністю вшану́йте люде́й пра́ці. Вони́

звóдять міста́, **тру́дяться** на підприє́мствах, виго-
товля́ють **проду́кцію** на заво́дах, видобува́ють вугі́-
ля, сі́ль у ша́хтах, вирóщують врожа́ї. Усі́ вони́ про-
славля́ють і збага́чують на́шу держа́ву.

2. Назви́ речення з однорідними членами. Постав до них питання.
3. Поділи текст на абзаци. Поясни свою думку.
4. У виді́лених словах назви́ кількі́сть букв і зву́ків.



[ц'і́н':і́ст']

[пис'ме́н:ик]

[тру́д'ац':а]

94

1. Розглянь малюнки. Прочитай вірши́к із різною інтонацією:
а) із захопленням;
б) із запитанням;
в) із проханням.



подоро́жник



матері́нка



валер'я́нка

Рве (м, М)ар'я́нка у торби́нку
(П, п)одоро́жник, (М, м)атері́нку.
(п, П)ётрик, (о, О)ля і (д, Д)ем'я́нко
накопа́ли (В, в)алер'я́нки.

2. Назви́ однорідні члени речення. Речення запиши, розкрий дужки й склади́ схеми.
3. Назви́ за малюнками ко́жну траву, згадану у вірші́. Яко́ї трави ти не знаєш?



ЧАСТИНИ МОВИ



Іменник

Назви істот і неістот.

Іменники з абстрактним значенням

95

1. Добери іменники, які починаються приголосним [ґ], та іменники, які закінчуються приголосним [ґ]. Запиши у два стовпчики. Познач закінчення.

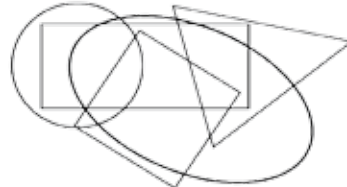
Зразок. Гопак□, ворог□.

Гопáк, годíна, во́рог, грíм, гара́ж, по́тяг.

2. Усно постав питання до іменників.

96

1. Розглянь і назви малюнки. Постав питання до іменників.



2. До кожної групи слів добери спільну назву. Запиши за зразком.

Зразок. Що? Яблуко, груша, абрикоса — це фрукти.



Іменник — це **самостійна частина мови**, означає **предмет**, відповідає на питання: **хто?** — *учитель, Софійка, теля, горобець.* **що?** — *стіл, біль, радість, рід, космос.*

Іменники — назви істот відповідають на питання:	Іменники — назви неістот відповідають на питання:
<p><i>хто?</i> <i>кого?</i> <i>кому?</i> <i>кого? (бачу, хочу)</i> <i>ким?</i> <i>(на) кому?</i></p>	<p><i>що?</i> <i>чого?</i> <i>чому?</i> <i>що? (бачу, хочу)</i> <i>чим?</i> <i>(на) чому?</i></p>

97

1. Прочитай.

Ходіла лісом ... у білім ко́жуку́,
і забіліла стéжка від білого
... завітло інеєм і заіскрився
Ходіла ... в білому — лишіла білий

2. Яких слів не вистачає у вірші? Доповни вірш словами з довідки.

Довідка: ка́зка, сніжкú, гілля́, лід, ка́зка, слід.

3. Слова якої частини мови тобі допомогли? Що спільного між цими іменниками?

98

1. Прочитай текст.

На́зву **іме́нник** почали́ вживати́ з 1873 ро́ку. Пе́ршим її́ ви́користав Омеля́н Парти́цький. У право́писі 1926 ро́ку іме́нник бу́ло на́звано речі́внико́м.

Ви́передити іме́нник за кі́лькістю слі́в неспро́можна жо́дна ча́стина мо́ви. В одинадцятито́мному «Словнику́

української мови» налічується близько 135 тисяч слів. Серед них іменників майже половина. Порівняно з іменниками дієслів удвічі менше.

Ось така багата ця частина мови.

2. Про що ти дізнався?
3. Як було названо іменник у правописі 1926 року?
4. Скільки іменників налічується в одинадцятитомному «Словнику української мови»?
5. Випиши з тексту 5 іменників. Постав питання.

Зразок. Назву — що?, ...

99

1. Прочитай групи слів і розглянь малюнки. Які почуття відображено на обличчях?

Радіти, радість, радісний; злий, злість, злітися; сумувати, сумний, сум; біль, боліть, болісний; плакати, плач, заплаканий; жаль, жаліти, жалісливий; горювати, горе; байдужість, байдужий; здивований, подив, здивувати.



2. Випиши іменники. Постав до них питання. До яких іменників немає малюнків?
3. Склади й запиши речення з двома іменниками.

Іменники з конкретним значенням

називають предмети та явища, які людина пізнає за допомогою органів чуттів:
дріт, ліжка, вата, кістка, вітер.

Іменники з абстрактним значенням

називають поняття, що не мають реального втілення. Відповідають на питання **що?**
радість, оптимізм, жалість.

1. Прочитай текст-міркування.

Як відрізнити іменник конкретний від іменника абстрактного?

Для цього застосовуємо прийом фотографування:

1) конкретний предмет можна сфотографувати (намалювати). Отже, іменник, що позначає цей предмет, — конкретний;

2) абстрактний — ні, бо він існує лише в людській свідомості. Значить, іменник (*сон, мрія, радість, розум*) є абстрактним.

Назви абстрактних понять — це назви якостей, властивостей, дій, станів (*блакить, доброта, балаканіна, натхнення*).

За О. Луцик



2. Про що йдеться у тексті?
3. Яке твердження доводиться?
4. Якими доказами доводиться?

1. Прочитай.

Гардероб, гербарій, дружба, пенал, олівець, квітка, істина, мужність, акваріум, тривога, жолудь, електрика, узвар, валіза, врода, автобус, трамвай, свято, акція, доброта, сорочка, афіша, диск.

2. Проведи дослідження: перевір іменники за допомогою прийому фотографування.
3. Поділи іменники на дві групи: абстрактні й конкретні. Запиши у два стовпчики.

1. Розглянь таблицю.

Іменники з абстрактним значенням означають:

Риси характеру людини	доброта, оптимізм, сміливість, справедливість, сором'язливість, наполегливість
Стан	тіша, спокій, сон, зайнятість
Процес	робота, біг, навчання, стрибання, плавання, виконання
Почуття	байдужість, злість, сором, вдячність

2. Що можуть означати іменники з абстрактним значенням?
3. Додай до кожного виду іменників свої приклади.

1. Заміни словосполучення з дієсловами на словосполучення з іменниками за зразком.

Зразок. *Збирати виноград — збирання винограду.*

Збирати виноград, збирати овочі, вирощувати огірки, копати картоплю, посадити сливи, малювати пейзаж, визволити полонених, обговорити питання, знати зміст.

2. До якої групи іменників належать утворені слова?
3. Придумай словосполучення з двома іменниками.

1. Прочитай текст.

Життя кожної людини починається з дитинства.

З перших рожєвих снів на зорі, зітканих теплими маминими долонями. З гілки яблуни, що стукала у вікно і будила до нового дня. Зі стежки до батьківського дому, до рідного краю.

Весь цей час людину супроводжує слово, бо воно має велику цінність.

Знати рідне слово, його потенціал — наше з вами навчальне завдання.

За О. Луцик

2. Знайди іменники з абстрактним значенням. Випиши їх.
3. Які труднощі ти відчував?

105

1. Прочитай іменники й визнач питання, на яке вони відповідають.

Оренда, пошта, квітка, кобза, господа, пісня, друк, казка, ворота, коса, крам, перука, писанка, золото.

2. Від кожного іменника утвори іменник за допомогою суфікса **-ар-** і запиши попарно.
3. Які іменники утворилися? На яке питання відповідають?

106

1. Прочитай. Випиши іменники у два стовпчики: назви істот і назви неістот.

Акваріум, кома, **мешканець**, узлісся, пасажир, місяць, вуж, мудрість, лист, змія, **оголошення**, компас, **лічильник**, комар, студент, плитка, чистота, будильник, турист.

2. Зроби звуко-буквений аналіз виділених слів.



[л'ічіль']ник

буді[л']ник

107

1. Із букв іменників — назв істот утвори назви неістот.

курча — ...

кіт — ...

осел — ...

сокіл — ...

2. Склади звукові схеми іменників — назв неістот.

1. Прочитай і відгадай загадки.

* * *

А у нас сьогодні свято —
всі вітають мого тата.
Безліч друзів і гостей,
бо у тата



* * *

Рослини він любить,
і звірів і луг.
Для них захисник він
надійний і друг.
Лісам, і озерам,
і рікам він брат.
Хто це такий?
Здогадались? —



ювілей — урочиста подія, відзначення круглої річниці
юна́т — юний натураліст



луг

друг

2. Випиши із загадок і відгадок іменники у два стовпчики: назви істот і назви неістот.

1. Прочитай текст.

Традиційно обабіч **криниці** висаджують **каліну**. Це дерево не тільки прикрашає місце, а і оберігає воду від спеки. З ранньої весни духмяніють тут квіти, гудуть бджоли, витьохкують солов'ї, а восени на цупких гілках досягають пучки соковитих ягід.

2. Зроби аналіз тексту за планом.

План

1. Скільки в тексті іменників?
2. Скільки іменників є назвами істот?

3. Скільки іменників є назвами неістот?
4. Скільки конкретних іменників?
5. Скільки абстрактних іменників?
6. Якими членами речення є виділені іменники?

Лексичне значення іменника.

Однозначність і багатозначність іменників

110

1. Прочитай запитання і дай відповіді на них.
 - Як називається простір між двома рядами будинків для їзди та ходіння?
 - Як називають людину, яка водить потяг метро?
 - Як називається установа, де можна зробити зачіску?
 - Як називається установа, де можна купити різні товари?
 - Як називається місце, де можна перейти дорогу?
 - Як називають людину, яка лікує людей?
2. Відповіді запиши. Які слова називають істот, а які — неістот?



називається простір називають людину

111

1. Прочитай. Спиши. Постав у словах наголоси.
Лопата, українець, метр, горобець, дельфін, буряк, жоржина, понеділок, трамвай, океан, дім.
2. Поясни значення слів. Скільки значень має кожне слово?
3. Де можна дізнатися значення слова?



однозначне слово багатозначне слово

112

1. Доповни й запиши речення.
Будь-яке слово має ... значення.
Деякі слова мають ... значень.

Однозначне слово має ... значення.
Багатозначне слово має ... значень.

2. У кожному реченні визнач граматичну основу.

113

1. Прочитай вірш.

При розмові будь обачний —
є слова багатозначні.
Ось відповідь така —
що значить *голова*?
Має голову людина,
і пташина, і тварина.
Голова — це керівник,
дуже цінний працівник.

Дмитро Білоус

2. Назви багатозначне слово. Чому це слово так називають?

3. Скільки значень має слово *голова*?



ке[р']івнік

пра[ц']івнік

114

1. Розглянь малюнки. Що їх об'єднує?



2. Запиши словосполучення з багатозначним словом.

115

1. Прочитай і відгадай загадки.

* * *

Ні! Це зовсім не **їжак**,
хоч на тілі голки видно.
Не комаха і не птах.
Цю істоту **звуть ...**



виймають з пéчі — паляніця,
хлібець, хлібіна, хлібеня;
ще ка́жуть — книш, буха́н, буха́нка,
а хліб весі́льний — корова́й.

Дмитро Білоус

2. Випиши іменники на позначення хліба за абеткою. Визнач їхнє число й рід.
3. Назви споріднені слова, вжиті у вірші. Розбери їх за будовою.
4. Визнач, якому слову відповідає схема:

- • -	= •'
-------	------



колосі[ц':а]

х[л'і]біна

[хл'ібен':а]

119

1. Прочитай виразно речення. Зверни увагу на розділові знаки. Поясни значення слова *край*. Користуйся довідкою.
 1. Поверну́вся хлóпець у рідний край!
 2. Кова́ль жив десь на краю́ села́.
 3. У на́шому краю́ бага́то лісі́в.
 4. Відліта́ють журавлі́ у те́плий край?
 5. Компóт пролі́вся че́рез край скля́нки.

Довідка: у кінці́, на батьківщи́ну, місцевóсті, у віри́й, ві́нця.

2. Випиши два розповідні речення. Назви іменники.

120

1. Розглянь малюнки. Прочитай діалог. Між ким відбувається діалог? Про що в ньому йдеться?

— Я склав речення, у яких слово *ша́пка* має різні значення. У хлопчика гáрна зимóва ша́пка. Дівчинка також має гáрну ша́почку.



— Та ні, у цих реченнях слово *ша́пка* має однакові значення. Але воно́ може ма́ти й інші значення. У гриба́

є ша́пка на ні́жці... Вона́ мо́же бу́ти кори́чневого, сі́ро-го, черво́ного ко́льорів. Засні́жену верши́ну гори́ інколи назива́ють ша́пкою... Навесні́ дере́ва вкрива́ються зеле́ними ша́пками з молоді́х листочкі́в.

— Я чув, що ша́пку ще назива́ють густе́ волосся́.

— Тепе́р ти наві́в пра́вильний при́клад сло́ва *ша́пка* з нові́м значення́м. Молоде́ць!

— Зрозумі́в: сло́во *ша́пка* ма́є різні значення́, коли́ стосу́ється о́дягу, гори́, гриба́ чи волосся́. Дя́кую за по-яснення́.



2. Перелічи різні значення слова *шапка*. Чи до всіх значень цього слова є малюнки?



[н'і́з'ц'і́]

вкрива́[й'уц'а]

121

1. Прочитай групи слів. Що вони означають?

Дім, ха́та, осе́ля, буди́нок, споруда́, будівля́.
Снігові́й, хурде́лиця, завія́, віхола́.

2. З одним словом із кожної групи склади й запиши речення.

**Іменники-синоніми — це слова,
однакові або близькі за значенням,
але різні за написанням.**

Допомагають:

точніше висловити думку;
уникнути повторів;
зробити мовлення виразним, образним.



1. Прочитай іменники-синоніми.

Їжа, стра́ва, харч, корм, пожі́ва.

2. Вибери найвлучніший іменник і встав у речення.

1. Влітку люди заготовляють для тварин

2. Під корою дерев комахи знаходять

3. У доробу турист узяв із собою

Добери до словосполучення іменник-синонім.

Опа́дання лі́стя восе́ні

Па́діння зорь із не́ба

Сі́льний дощ

Дрі́бний осі́нній дощ

мря́ка

злі́ва

зорепа́д

листопа́д

1. Прочитай діалог. Випиши значення слів *парк* і *сад*. Зроби висновок, чи є вони близькими за значенням.

— Я вважаю, що слова *парк* і *сад* є близькими за значенням.

— Думаю, що ти помиляєшся.

— Чому?

— Зараз спробую тобі довести. У саду ростуть фруктові дерева та кущі: яблуні, сливи, груші, смородина Восени вони дають багатий урожай. Тому так і кажуть: «Доглядати сад», «Збирати врожай у саду».



— Що ж тоді парк?

— Це ділянка землі, де насаджено різні дерева, посіяно травичку, прокладено **асфальтовані** доріжки чи протоптано стежки. Сюди приходять люди відпочивати, посидіти в затишку на **лавочці**. Парки є у містах.

— Тепер я зрозумів різницю. Дякую.

— Завжди рада допомогти.

— Бувай!

— До зустрічі!

2. Поділи виділені слова для перенесення в інший рядок.



поми[л'а́йес':а]

лаво[ц':і]

125

1. Прочитай і відгадай загадку.

* * *

Я антонім шуму, стуку,
уночі без мене мука.
Для спочинку наймиліша,
пригадаєш, хто я? ...

2. Запиши іменники-антоніми парою. Постав питання.



**Іменники-антоніми — це слова,
протилежні за лексичним значенням.**

Завжди утворюють пари:

спека — мороз (що?), чоловік — жінка (хто?).

126

1. Розглянь малюнок. Прочитай віршоване повчання князя Ярослава Мудрого своїм синам.



Не сваріться, жийте в згоді:
тільки мир збере усé,
а незгода, наче вітер,
все по полю рознесе.

Як не б́удете всі р́азом
йти до спільної мети́,
ви, **держáву** зруйнува́вши,
подасте́ся у світи́.

Олександр Олесь



жй́йте — живи́ть
подасте́ся — пи́дете, пої́дете

2. Що заповідав нащадкам Ярослав Мудрий?
3. Які слова-антоніми використано у вірші?
4. Випиши виділене слово. Визнач кількість букв і звуків.

127

1. Прочитай. Утвори й запиши пари антонімів. Постав наголоси.



2. З виділеними словами склади речення.

Рід і число іменника



Іменники мають три роди:
жіночий (*моя, вона*) — *країна*, *щедрість*, *Олесья*.
чоловічий (*мій, він*) — *парк*, *годинник*, *Олесь*.
середній (*моє, воно*) — *поліно*, *теля*.



- Прочитай вірш.

...

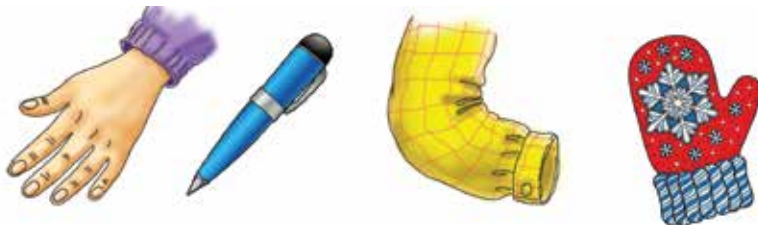
Дітям пам'ятати слід,
що ім'я́нник ма́є рід:
Чолові́чий значить «ві́н»:
у́чень, хві́ст, портфе́ль, пі́нгві́н.
А **жіно́чий рід** — «во́на»:
ті́ша, ла́стівка, весна́.
Є й **середні́й рід** — «воно́»:
ву́хо, я́блуко, вікно́.

Дмитро Білоус

- Про що йдеться у вірші? Яка основна думка вірша? Як його можна назвати?
- Випиши іменники за родами в таблицю. Додай іще по два слова кожного роду. Познач закінчення.

Рід	Приклади
Чоловічий	...
Жіночий	...
Середній	ву́х□, я́блуко□, вікно́□

- Розглянь малюнки.



- Запиши назви предметів. Постав у кожному слові наголос. Як називається ця група слів? Познач рід кожного іменника за зразком.

Зразок. Рука́ — ж. р.

1. Прочитай іменники.

Крилó, надія, комáр, **пішохід**, бурóлька, **морóзиво**, щокá, пальтó, п'ятка, пáлець, перехід, портрét, здорóв'я, кúртка, **мишеня́**.

2. Спочатку випиши іменники, які можна замінити словом *воно*, потім — *вона*, потім — *він*.

3. До виділених слів добери власну назву й запиши речення.



[п'ішох'ід]

пере[х'ід]

1. Заповни в зошиті таблицю. Познач у словах закінчення. Зроби висновок, чи від одного кореня утворюються слова всіх родів. Назви іменники чоловічого, жіночого й середнього роду.

Він	Вона	Воно
півень	кúрка	курча́
бик
цап
каба́н
лев
за́єць

2. Склади по одному реченню з іменником чоловічого, жіночого й середнього роду.



1. Розглянь малюнки-пазли. Кого на них зображено?



2. Запиши іменники — назви тварин. Визнач рід іменників.
3. Який іменник зайвий? Чому?

1. Прочитай жартівливий вірш.



Що у шафі?

У цій шафі — мішанина:
там і шуба, і машина,
шапка, мушля і шнурок,
швабра, майка, фартушок,
пляшка, груша і подушка,
шорти, шайба, **капелюшок**,
чашка, кошенятко, дошка,
шарфик, яблуко, гармошка,
кошик, шійка, шоколад.
Хто має тут навести лад?



мішанина — відсутність порядку в чому-небудь, безладдя.
мушля — черепашка

2. Про що йдеться у вірші? Хто винуватець мішанини в шафі? Як можна назвати таку людину?
3. Випиши іменники чоловічого й жіночого роду. Познач закінчення. Виділені іменники розбери за будовою.



шоколад **лад**

1. Прочитай групи слів. Як вони називаються?

1. Мішані́на, плутані́на, бѣзлад, безла́ддя, безпора́док.
2. Лад, поря́док.

2. Визнач рід іменників.

Іменники змінюються за числами.

Іменники, що означають **один предмет**,
стоять в **однині**.

Іменники, що означають **два і більше предметів**,
стоять у **множині**.

Велосипед□ — велосипеди; слово□ — слова,
грамота — грамоти, палиця — палици.

1. Прочитай вірш.

Захотілося звірятам
залізницю збудувати.
Борсуки в машини сіли,
дружно всі **пісок** возили.
Узяліся за візкі
малюкі-бурундуки.
Насип роблять, як годиться,
для нової залізниці.

Петро Король



на́сип — штучне підвищення з піску, землі

2. Спиши. Після виділених іменників у дужках напиши їхній рід.
3. Назви іменники, які вжито в множині.



на́сип (що?)

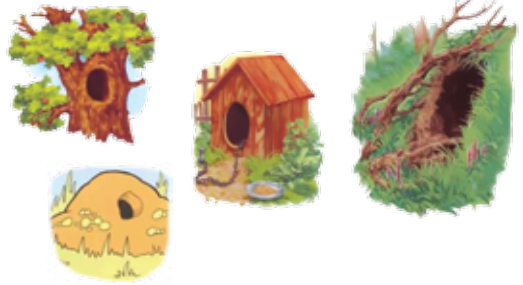
насі́п (що зроби?)



1. Добери до іменників із лівого стовпчика відповідні іменники з правого стовпчика. Запиши їх через рисочку.

собака
білка
ведмідь
миша
вовк
жаба

лігво
будка
болото
барліг
дупло
нірка



2. Визнач рід іменників і число іменників — назв істот.

1. Прочитай виразно вірш. Визнач тему вірша.



Небесá прозóri, як глибiнь рiкi.
Пáдають, як зóрi, з явора листкi.
А над пóлем нiтка дзвóнить, як струнá.
Зажурiлась квiтка — чýє снiг вонá.

Дмитро Павличко



нітка дзвонить — павутинка тремтить

2. Випиши спочатку іменники, які у вірші вжито в однині, а потім — які вжито в множині. Познач закінчення. Поясни, як ти визначаєш число іменників.

1. Зміни словосполучення за зразком. Запиши, встав у слова пропущені букви.

Зразок. Дерев'яна брама — брама з дерева.

Дер..в'яна бра́ма, пла́ст..кове вікно́, пап..рoвий паке́т,
м..талeвий паркáн, ср..бний ланцюжо́к, пл..стмáсовий
футля́р.

2. Розбери за будовою іменники жіночого роду.



пла́стикове вікно́

пластмáсовий футля́р

1. Знайди групу слів, у якій усі іменники належать до чоловічого роду. Назви зайве слово в інших рядках. Відповідь поясни.
 1. Назва, пенал, край, рік.
 2. Тюль, розпис, насип, дріб.
 3. Звук, честь, обрій, бій.
 4. Нероба, учень, відмінок, стіл.
2. Іменники чоловічого роду запиши за алфавітом. Познач закінчення.
3. Які слова тобі не знайомі? Дізнайся їхні значення у тлумачному словнику. Випиши їх і запиши їхнє значення.

1. Прочитай вірш. Назви його основну думку.

Грозá пройшла...

Зітхну́ли трави,
квітки голівки підняли,
і **со́нце**, те́пле і ласка́ве,
спині́ло по́гляд на землі.
Літає радість, щастя світить,
дзвенять пташки в садах рясних,
смію́ться зно́ву тра́ви, квіти...
А **сльо́зи ще тремтя́ть** на них.

Олександр Олесь



2. Що зображено на малюнку?
3. Випиши іменники в множині й утвори з них іменники в однині.
4. Якими словами можна замінити виділені слова?



дзве[н'а́т'] **[см'ійу́ц':а]** **трем[т'а́т']**

1. Прочитай іменники й скажи, які букви пропущено в словах.

Пе́ч..во, бр..гаді́р, м..тро́, кол..ско́ва, мат..ма́тик, с..ку́нда,
п..на́л, кол..кту́в, м..те́лик, л..мо́н, вес..лка.

2. Постав, де можливо, іменники в множині. Запиши їх, устав замість крапок пропущені букви. Перевір написання слів за орфографічним словником.

142

1. Спиши речення і виправ помилки Карлсона.



1. бохдán лю́бить вітга́дувати за́гатки.
2. У шчура́ го́стрі зу́пки.
3. у че́рвні достиха́ють ягітки суніць.
4. Ву́ською сте́шкою йшли їжа́чики.

2. До слів із помилками добери, де можна, перевірні слова. Запиши. Над іменниками напиши рід і число.

143

1. Прочитай іменники.

Тіша. Сон. Буді́льник. Ра́нок.
Ма́ма. Та́то. Джек. Сніда́нок.
Су́мка. Те́рмос. Ковбаса́.
Ліфт. Авто́бус. Шлях. Краса́.

Сте́жка. Ліс. Дубі́. Ялі́ці.
Вуж. Грибі́. Пташкі́. Суні́ці.
Білка. Не́бо. Синь. Роса́.
Тіша. Те́рмос. Ковбаса́.

Комарі́. Вогóнь. Димóк.
Шлях. Авто́бус. Ліфт. Замо́к.
Ва́нна. Мі́ло. Лі́жко. Сон.
Джек зітха́є, на́че слон.

Григорій Фалькович

2. Чи можна ці іменники назвати текстом. Чому? Про яку пору року йдеться у вірші?
3. Випиши спочатку іменники в однині, а потім — у множині.



[л'і]фт

сте́жка

[л'і]жко

Утвори з форми множини однину. Запиши. Познач закінчення.

1. Тékсти, дорóги, прісудки, хаті, звúки, столі́, кнiги, підмети, шкóли.
2. Озéра, відра, сéла, міста́, орля́та, сéлища.
3. Пóвісті, читачі́, гості́нці, сині́ці, зéмлі, ліні́ї, ку́щі.

1. Прочитай речення.

1. Ростé ліпа біля Пилі́па. 2. Ужé давнó вiсохли на траві́ дошові́ кра́плі. 3. Твій на́стрій покращився?
4. У злі́ву жахлі́ву під дощéм дúже змóкли жук з джмелéм. 5. Залиші́лася кривéнька ка́чечка зимувáти на óзері.

2. Спиши. Над кожним іменником напиши число.
3. У першому й четвертому реченнях підкресли підмет, присудок і другорядні члени речення.



дошові́ кра́плі під дощéм

1. Прочитай вірш. Установи зв'язок між однорідними членами речення.

Мі́ші в ша́фі шаруді́ли,
шість шарфі́в шерстя́них з'ї́ли.
Хóче влі́зти в ша́фу кішка —
шурхотя́ть у ша́фі мі́шки.

Михайло Слабошпицький



2. Випиши іменники, визнач число.
3. Знайди слово, в якому одна буква означає два звуки.



шару[д'і]ли шурхо[т'át']

1. Добери й запиши вісім іменників жіночого роду, що починаються на букву *п*.
2. Познач у іменниках закінчення й наголос.

1. Прочитай текст.

19 грудня — день Святого Миколая. У цей день за доброю традицією діти, навіть сіроти, отримують святкові подарунки — миколайчики.



Місяць засурмів в (Р, р)іжок:
 — (М, м)иколáй йде до (Д, д)ітók!
 У (М, м)ішкú несе багáто
 (П, п)одарúночків (М, м)алýтам.
 Для (М, м)аксímка є (М, м)ашínка,
 для (М, м)ар'янки — (М, м)андарínка.
 (М, м)иколáйчик для (М, м)артúсі,
 а (С, с)піднічка для (К, к)áтрусі.
 І (М, м)ишкó міркúє:
 — Що ж мені він подарúє?

Марія Прокопець

2. Спиши, розкрий дужки. Визнач число іменників.

1. Прочитай. Визнач межі речень. Який знак треба поставити в кінці кожного речення?

Луг простягається до са́мої річки скільки різних квітів між трав вітерець гойдає ніжні квіти трави вже достігли треба поспішати косити сіно он торохтіть косарка покірно падають під її гóстрими ножа́ми трави між куща́ми косарі косять ко́сами.

2. Спиши текст. Визнач зачин, основну частину й кінцівку.
3. Іменники, вжиті в однині, підкресли однією лінією, а іменники у множині — двома лініями.



Ці іменники вживаються тільки в однині:
молоко, цукор, сталь, золото, горб́дина, садовина́,
вишняк, милосердя, мудрість, добро, зло, сум,
метро, посуд, морозиво, кенгуру.

Ці іменники вживаються тільки в множині:
ворота, двері, сани, штани, дрoва, Карпати,
Суми, Чернівці, шорти, ножиці, окуляри.

150

1. Розглянь малюнок. Назви предмети одягу.



2. Визнач, які іменники-на́зви вживаються тільки в множині.
3. Склади з цими словами питальні речення. Запиши.

151

1. Прочитай вірш-загадку.

Якщо ба́чиш: на картині
намальована ріка́,
мо́же, іній на яліні
чи хмарінка здалека́,
чи засніжена рівніна,
чи вузький прову́лок наш,
то, звича́йно, ця картина
назива́ється



2. Запиши слово-відгадку. Познач закінчення. Напиши в дужках рід і число іменника.
3. Назви відомі тобі картини-пейзажі.

1. Прочитай і відгадай загадки.

* * *

Є і кріп, і барабóля,
м'ясо, мóрква і квасóля,
цибуліна і петру́шка.
От смачна́ в нас бу́де ... !



* * *

Хоч черво́ні, та не са́льви.
На стеблі́ розкві́тли



* * *

Кві́тка гарне́нька із со́нечком схóжа.
Краї́ біле́нькі, а сере́дина жо́вта.



2. Запиши слова-відгадки. Визнач їхнє число. Поясни, які іменники мають лише множину, однину, два числа.

1. Прочитай текст.

Улітку на горóді — рóзкіш. Тут дозріли **огіро́чки**, там — **помідо́рчики**, редісочка, цибу́лька. Нарвеш їх — і **салáт** готóвий. А ось ростóть бурячкі́, карто́пелька, капу́сточка, мóрквочка. З них бу́де смачний украї́нський борщ. А там на **десе́рт** поспі́ли **каву́нчики**, **ди́ньки**, **абрикóсики**.



Багата на́ша **земля**, ро́дить на ній усé, що потрі́бно для **сто́лу**. Особли́во до́бре за столóм **стра́ви** смакува́тимуть, коли́ й сам докладéш **рук**. Докладéш рук — усé ря́сно врóдить.



десéрт — солодкі страви, що подаються наприкінці обіду
докладéш рук — багато й старанно працюватимеш

2. Добери до тексту заголовок. Як автор тексту розповідає про город: байдуже, захоплено, емоційно? Який висновок робить? Чи погоджуєшся ти з таким висновком?
3. Знайди в останньому реченні тексту слова, ужиті в переносному значенні. Як їх розумієш?
4. Випиши виділені іменники у два стовпчики: у перший — ті, що вживаються лише в однині, у другий — ті, що вживаються і в однині, і в множині. Два іменники розбери за будовою.

154

1. Прочитай віршований текст і розглянь картину.

Карті́на

— В мене є така карті́на —
краща від усіх!
Не карті́на — дивина́.
Над горóю низина́.
Спіють я́блука, ма́ліна,
звéрху ва́лить сніг.
На гілка́х сидя́ть зайча́та.
На ставку́ пливу́ть курча́та.



Їжакі летя́ть.
 Сві́тить со́нце,
 ся́ють зо́рі.
 Жо́луді на осокóрі грóнами вися́ть.
 — От карти́на, так карти́на!
 Що малю́нок, то й нові́на.
 Хто ж її́ подарува́в?
 — Це я сам намалюва́в!

Платон Воронько

2. Що потрібно виправити в тексті? Поміркуй, хто художник.
3. Випиши іменники, вжиті в множині.

Змінювання іменників за відмінками



**Іменники змінюються за відмінками.
 Є 7 відмінків.**

Повна назва відмінка	Скорочена назва відмінка	Питання	Допоміжні слова
Називний відмінок	Н. в.	<i>хто? що?</i>	є
Родовий відмінок	Р. в.	<i>кого? чого?</i>	немає
Давальний відмінок	Д. в.	<i>кому? чому?</i>	даю
Знахідний відмінок	Зн. в.	<i>кого? що?</i>	бачу
Орудний відмінок	Ор. в.	<i>ким? чим?</i>	керую
Місцевий відмінок	М. в.	<i>(на) кому? (на) чому?</i>	стою
Кличний відмінок	Кл. в.	—	кличу, звертаюсь

155

Прочитай питання. До яких вони відмінків? Запиши за зразком.

Зразок. (На) чому? — М. в.

(На) чому? Чого? Ким? Що? Кого? (На) кому? Хто? Чим?
Кому?

156

Спиши групи слів. Після кожного слова в дужках запиши скорочену назву відмінка й питання.

Підл́ога (Н. в., що?), на підл́озі (...), підл́огою (...), підл́озі (...), підл́огу (...), підл́оги (...).

Хлі́ба (...), хлі́б (...), хлі́бом (...), (на) хлі́бові (...), хлі́бу (...), хлі́б (...).

Дзе́ркало (...), дзе́ркалу (...), дзе́ркалом (...), (на) дзе́ркалі (...), дзе́ркала (...), дзе́ркало (...).

157

1. Розглянь таблицю.

Змінювання іменників чоловічого роду

Назва відмінка	Питання	Приклади
Н. в.	хто? що?	хло́пчик□, прапорéць□
Р. в.	кого? чого?	хло́пчикá, прапорц́я
Д. в.	кому? чому?	хло́пчику, прапорц́ю
Зн. в.	кого? що?	хло́пчикá, прапорéць□
Ор. в.	ким? чим?	хло́пчиком, прапорц́ем
М. в.	(на) кому? (на) чому?	(на) хлопчичу, (на) прапорці
Кл. в.	—	хло́пчику, прапорц́ю

2. Які закінчення іменники чоловічого роду мають: у родовому відмінку; в орудному відмінку?

3. Закінчення -у, -ю належать якому відмінку?

1. Зміни й запиши іменники чоловічого роду за відмінками.

Назва відмінка	Питання	Приклади	
Н. в.	що?	тролѐйбус□	автѐбус□
Р. в.	чого?	тролѐйбуса□	...
Д. в.	чому?
Зн. в.	(бачу) що?
Ор. в.	чим?
М. в.	(на/у) чому?
Кл. в.	—

2. Які закінчення мають іменники в давальному й орудному відмінках?

Прочитай сполучення слів. Постав питання до іменників. Визнач відмінок. Зверни увагу на закінчення.

Немає комп'ютер^а (чого?) — Р. в.

Листуватися по комп'ютер^у (...?) —

Користуватися комп'ютер^{ом} (...?) —

Гратися на комп'ютер^і (...?) —

- Додай закінчення: *-а, -ом, -у* і зміни іменники *гардероб* і *аеропорт*.
- Запиши форми кожного слова. Визнач відмінок.

Н. в.

Р. в.

Д. в.

Ор. в.

Зразок. *Гардероб, гардероб^а, гардероб^у, гардероб^{ом}.*

1. Прочитай. Визнач рід іменника.

Тут хлѐпець, заберу хлѐпця, дам хлѐпцю, запитаю хлѐпця, танцюватиму з хлѐпцем, побачу на хлѐпці.

2. Розмісти форми іменника за відмінками. Познач закінчення.

Н. в.	<i>хто?</i>	хлѳпець
Р. в.	<i>кого?</i>	...
Д. в.	<i>кому?</i>	...
Зн. в.	<i>кого?</i>	...
Ор. в.	<i>ким?</i>	...
М. в.	<i>(на) кому?</i>	...
Кл. в.	—	...

162

1. Прочитай лічилку.

Хѳдить бѳсол по болѳту

Хѳдить бѳсол по болѳту,
прѳсить хлѳпц.. на робѳту.

Хлоп.. кѳже:

— Не підѳ!

Бѳсол прѳсить:

— Заплачѳ.

Грицько Чубай

2. Знайди іменники. Постав до кожного питання. Визнач відмінок.

Зразок. Бусол — *хто?* Н. в.

163

1. Розглянь малюнки й прочитай речення.



1. Кѳник тѳгне пѳдвѳду. 2. Їхати на кѳнику. 3. Поганѳти кѳника. 4. Бѳчу гнѳдѳго кѳника. 5. Немѳ в кѳника вѳршника.

2. Спиши речення. Постав питання до іменника *коник* у рѳзних формах. Познач закінчення.



підвóду (що?)

під вóду (під що?)

164

1. Доповни речення іменниками.

1. Я гóлову мійю (чим?) ... і сушú (чим?) 2. Тамáра волóсся сúшить (чим?)... . 3. Рúки мійють (чим?) 4. Тáто гóлиться (чим?) 5. Підлóгу чíстять (чим?) 6. Крем збивáють (чим?)

2. Два речення (на вибір) запиши. Підкресли головні члени речення.



гóли[ц':а]

фен

165

1. Запиши прізвище, ім'я, по батькові: свого тата; сусіда по парті.

2. Перевір, чи правильно ти написав власні назви.



бá[т']ко

по бá[т']кові

166

1. Провідміняй і запиши чоловічі імена й по батькові.

Н. в. (хто?) — Гнат□, Віктор□ Михáйлович□

Р. в. (кого?) — Гнáтá, Вікторá Михáйловичá

Д. в. (кому?) — ... , ... , ...

Зн. в. (кого?) — ... , ... , ...

Ор. в. (ким?) — ... , ... , ...

М. в. (на кому?) — ... , ... , ...

Кл. в. (хто?) — Гнáт@, Віктор@, Михáйлович@

2. Познач закінчення.

167

1. Доповни речення власними іменниками в потрібному відмінку. Визнач головні й другорядні члени речення.

Я вітаю (кого?) ...

Листá надіслáли (кому?) ...

Ми пишáємося (ким?) ...

Івáнко, Гнат Петрóвич

Петрóб, Івáн Васільович

Сашкó, Олég Степáнович

2. Якими членами речення є іменники, що означають власні назви?



1. Зміни за відмінками імена *Євгенчик*, *Геннадій* та по батькові *Данилович* і заповни в зошиті таблицю. Поясни вживання великої букви.

	Дитяче ім'я	Доросле ім'я	По батькові
Н. в.	Євгѐнчик□
Р. в.	Дані́ловича̑
Д. в.
Зн. в.	...	Генна́дія̑	...
Ор. в.	Євгѐнчик□ОМ
М. в.	Дані́ловича̑
Кл. в.	...	Генна́дію̑	...

2. У пестливому імені назви частини слова.

1. Прочитай текст і запиши повну відповідь на запитання, що міститься в останньому реченні.

Діда звати Іва́ном Я́ковичем. У нього є внук — Макси́м Дми́трович. Як звати ону́кового ба́тька?

2. Склади й запиши подібну загадку про свого дідуся і себе.
3. Назви відмінки імен і по батькові.

1. Розглянь таблицю. Зміни форму слів.

Н. в.	крі́т	мі́ст	сті́л	пі́ст	ні́с
Р. в.	кρόта

2. Запиши слова. Підкресли орфограму:

Чергування [i]—[o] в коренях слів



Зміна звуків у корені слова — це **чергування**.

Чергування голосних може відбуватися при зміні форми слова:
дріт є — дроту немає.

171

1. Прочитай.



Тікав за́ець че́рез міст.
До́вгі ву́ха, ку́ций хвіст.
Опині́вся на (міст),
сів на ку́цому (хвіст).
Перебі́г уже́ (міст) —
прижи́мав сво́го (хвіст).
Захова́вся під (міст)
з сво́ім ку́ценьким (хвіст).

2. Зміни слова в дужках, постав питання.

3. Запиши, познач закінчення. Підкресли орфограму:

Чергування [i]—[o] в коренях слів

172

1. Прочитай виразно вірш. Додай потрібні закінчення іменників чоловічого роду.

В ха́ту з магази́н..
я прині́с хлі́біну.
Хлі́біна ду́же свіжа,
за́раз я її розрі́жу.

Дам я **ма́мі** й та́т.. ,
і ма́лому бра́т.. .
Дід.. й бабу́сі,
і сестрі́ Катру́сі.

Григорій Грайко

2. Назви іменники. Постав до них питання.

3. Зроби аналіз виділених слів у такому порядку:

- 1) аналізоване слово;
- 2) частина мови;
- 3) на яке питання відповідає;
- 4) рід (в однині);
- 5) число.

Пам'ятка

Зразок усного розбору:

- 1) хлібина,
- 2) іменник,
- 3) що?
- 4) жіночий,
- 5) однина.

Зразок письмового розбору:

Хлібина — ім., що?, ж. р., одн.

Прикметник

Ознаки прикметника

173

1. Розглянь малюнки. Прочитай слова — ознаки зображених предметів і назви річ, яку вони характеризують.



1. Тépла, хутрянá, корóтка — ...
 2. Солóм'яний, легкíй, сонцезахиснíй — ...
 3. Вовнянíй, дóвгий, рожéвий — ...
 4. Лítні, корóткі, блакíтні — ...
 5. Зимóві, тépлі, в'язані — ...
 6. Лítня, бавóвняна, червóна — ...
2. Випиши прикметники разом з іменниками. Постав у дужках питання до прикметників.



Прикметник — це **самостійна частина мови**,
вказує на **ознаку предмета**,
відповідає на питання: **який? яка? яке? які?**
молодий, молода, молоде, молоді.



озна́ка — характерна риса, прикмета, особливість

174

1. Прочитай загадки, в яких пропущено прикметники.

* * *

... в́у́ха, ... хвіст, ... сам на зріст.



* * *

Я ... , я Відгада́йте, хто такий?

2. Чи можна відгадати загадки? Чому не можна? Яких слів для цього бракує?
3. Добери прикметники за такими ознаками:
- за розміром (*куций, довгі, невеликий*);
 - за кольором (*червоний*);
 - за смаком (*гіркий*).
4. Які ознаки допомогли відгадати загадки?
5. Запиши загадки й відгадки. Підкресли прикметники.

175

1. За малюнком доповни речення прикметниками, що вказують на колір і розмір кульок.



Бéзліч ... , ... , ... , ... , ... , ... кúльок злетіло в не́бо.
Кúльки булі ... і Це видóвище зачарувáло нас.

2. Запиши речення. Постав питання до прикметників.



видóви[шч]е **зачарувáло**

1. Прочитай. Утвори від іменників прикметники.

Зразок. Ліс — лісовий.

берéза —	зимá —
дощ —	осі́ка —
буря́к —	мед —
кише́нька —	мали́на —

2. Запиши слова парами. Познач суфікси й закінчення прикметників.

1. Утвори з двох іменників сполучення прикметника з іменником.



Зразок. Листя клена — кленове листя.

Лістя клéна. По́лиця для книжо́к — ... по́лиця. Ві́тер з півд́ня — ... ві́тер. Допомо́га това́риша — ... допо́мога. Портфе́ль зі шкі́ри — ... портфе́ль. Щебетáння пташо́к — ... щебетáння. Рабо́та в клáсі — ... робо́та. Поті́к воді́ — ... поті́к.

2. Запиши. Познач в кожному словосполученні головне й залежне слово.

1. Прочитай групи слів. Що це за групи? До яких частин мови належать слова в кожній групі?

Полта́ва, полта́вський, полта́вець.
 Терно́піль, терно́пільський, терно́пілець.
 Кі́їв, кі́ївський, кия́нин.
 Льві́в, льві́в'янин, льві́вський.

2. Випиши тільки прикметники. Постав до них питання.
 3. З одним прикметником (на вибір) склади й запиши речення.

1. Прочитай сполучення слів. Спиши.

Київський торт, український народ, тернопільський замок, ужгородські вулиці, Карпатські гори, житомирська пшениця.

2. Познач у прикметниках основу, корінь, суфікс, закінчення.
3. Назви іменник, від якого утворився прикметник.

Зразок. Київський торт — Київ.

Прикметники творяться від основи іменника з додаванням суфікса **-ськ-**:

пасажир — пасажирський, учитель — учительський.

Пригадай назву свого міста (села). Утвори від цієї назви прикметник. Склади й запиши речення з цим прикметником. Підкресли прикметники хвилястою лінією.

Зразок. Івано-Франківськ (що?) — Івано-франківська (яка?)
Івано-франківська земля щедра й багата.

1. Прочитай виразно вірш. Чітко вимовляй закінчення прикметників.

Прикметник — це частина мови,
без неї нам не обійтись.
Та вслухайсь в слово пречудов.. ,
йому, як другові, всміхнісь.
Земля — ласкав.. , пречудов.. ,
а сонце — щір.. , золот.. ,
а небо — лагідн.. , блакитн.. ,
життя — прекрасн.. , дорог.. .
А очі в мами — добр.. , ніжн.. ,
а голос — чист.. і дзвінк.. ,



а ру́ки — те́пл.. і наді́йн.. ,
а по́гляд — со́нячн.. , ясн.. .
Усі озна́ки назива́є
прикме́тник як части́на мо́ви.
І жо́дної не омина́ють
слова́ ці, спра́вді, пречудо́в.. .

Дмитро Білоус

2. Про яку частину мови йдеться у вірші?
3. Що називає прикметник?
4. Запиши ознаки, які називає прикметник (колір, розмір, належність, якість...). Наведи приклади кожної ознаки.
5. В які кольори ти розфарбував би малюнок?

182

1. Прочитай слова. Які букви в них пропущено?

Хв..ліна, н..діля, ч..рга, кр..сво́рд, пр..зиде́нт, кол..кті́в,
п..рі́г, чер..ві́ки, пш..ні́ця, кал..ндáр, кор..до́р.

2. До кожного іменника добери прикметник і запиши їх. Встав замість крапок потрібні букви.



кросво́рд — гра-завдання, де треба розгадати і вписати слова з номером горизонтально або вертикально.

183

1. Прочитай вірш.

Мату́сю, дай ру́ки робо́чі твої поцілу́ю,
за шійку тебе обніму́, щічки погла́джу...
Ти зна́єш, **рідне́нка**,
як ду́же тебе́ я люблю́?
І ти мене́ любиш,
хоч я неслухня́ний, мале́ньку шко́ду роблю́.
Та ти все проба́чиш, мене́ поцілу́єш,
найкра́ща, тебе́ я люблю́!



шко́ду — пу́стоці

2. Знайди й випиши прикметники. Постав питання.

1. Розглянь таблицю зі словами. Що це?



				1	М	А	К					
				2	Ф	І	А	Л	К	А		
				3		Т	Ю	Л	Ь	П	А	Н
				4		Б	У	З	О	К		
				5		Н	А	Р	Ц	И	С	
				6	К	О	Н	В	А	Л	І	Я



2. Які частини має кросворд?
3. Яка частина відсутня?
4. Придумай визначення назв квітів. Користуйся довідкою.
5. Для кого ці гарні весняні квіти?

Зразок. Мак. 1. Польова квітка з червоними пелюстками й чорною серединкою.

Довідка: польова́, черво́ними, чо́рною; кімна́тна, низька́, кру́глими, фіоле́товими; садо́ва, зеле́ними, до́вгими, роже́вими й жо́втими; кущова́, весня́на, ніжними, фіоле́товими, паху́чими, білими; ра́ння, весня́на, білими, жо́втими; садо́ва, лісова́, весня́на, паху́ча, білими, мале́нькими, дрібні́ми, тонкі́й, зеле́ній.

Лексичне значення прикметника

1. Прочитай. У яких словосполученнях прикметники вжито в прямому значенні?

1. Солодкий сон, солодке яблуко, солодкий чай, солодке життя.

2. Свіжа думка, свіжий хліб, свіжа сорочка, свіжа газета.

3. Холодне повітря, холодний погляд, холодний ранок.

4. Гостра шабля, гостре слово, гострий перець, гострий кут.

2. Випиши словосполучення з прикметниками в прямому значенні.



Пряме значення — це **основне значення слова**:
солодке яблуко.

Прикметник *солодке* вказує на смак фрукта.

186

Прочитай речення. До виділених слів добери найвлучніші ознаки з довідки. Запиши.

1. Гаряче **літо** було минулого року. 2. Під ногами шурхотів гарячий **пісок**. 3. Наші прикордонники по гарячих **слідях** затримали порушника кордону. 4. Козак Сірко мав гарячий **характер**.

Довідка: жарке, спекотне, теплий, нагрітий, останніх, свіжих, енергійний, запальний.



Прикметники-синоніми допомагають:

точніше висловити думку,
уникнути повторів у мовленні,
зробити мовлення більш виразним,
образним.

187

1. Добери прикметники-синоніми до виділених слів.

Вірний товариш, **чиста** білізна, **чистий** зошит, **чисте** небо, **чиста** вода.

2. З двома словосполученнями (на вибір) склади речення.

1. Розглянь малюнки. Назви почуття, які відображено на обличчях дітей.



2. До кожного опорного слова з довідки добери по два синоніми, що характеризують емоції людей.

Довідка: весéлий, злий, здивóваний, насúплена, серді-тий, задовóлений, схвильóваний, впéвнений, налякана.

3. Добери синоніми попарно й запиши.



облі[ч'а]

емо[ції]

1. З'ясуй значення слів *чудово* і *яскравий* у тлумачному словнику.
2. Випиши у два стовпчики слова подібного значення до цих слів.

Чудово, виразний, блискучий, строкатий, надзвичайно, яскравий, різнокольоровий, гарно, насичений, дивовижно, квічастий.

3. Постав у словах наголоси.

1. Розглянь малюнок. Які слова протилежного значення ти використаєш, щоб описати собак?



2. Склади з цими словами речення. Запиши.

Прикметники-антоніми

завжди об'єднуються в пари й відповідають на одне питання.

Прикметники-антоніми допомагають:
звернути увагу на щось особливе,
яскравіше описати протилежні явища.

1. Розглянь і назви малюнки. Склади словосполучення з прикметниками-антонімами.



Зразок. *Гарячий чай — холодне морозиво.*

2. Запиши складені словосполучення парами за зразком.

192

До кожної групи прикметників-синонімів добери прикметник-антонім. Запиши разом із питанням.

Сильний, міцний, дужий —

Худий, тонкий, стрункий —

Веселий, радісний, задоволений —

193

Розглянь малюнок і склади усно два речення зі словами протилежного значення.



Змінювання прикметників за родами



Прикметники в однині змінюються за родами:	жіночий рід	чоловічий рід	середній рід
	яка?	який?	яке?
	сучасна	сучасний	сучасне

194

1. Назви ознаки зображених предметів за зразком.



Зразок. Куля (як^а?) повітрян^а, велик^а, кольоров^а.

2. Запиши утворені словосполучення. Постав питання до прикметників. Визнач їхній рід.
3. Прикметників якого роду немає?

195

1. До прикметників чоловічого роду добери прикметники жіночого й середнього роду. Потім до кожного прикметника добери іменник.

Улюблений, комп'ютерний, ширóкий, кумédний, **вігаданий**, віршóваний.

2. Запиши за зразком. Познач родові закінчення прикметників.

Зразок. Улюблен^{ий} фільм, улюблен^а цукерка, улюблен^е заняття.

3. Виділене слово розбери за будовою.

196

1. Прочитай вірш. До якого слова поет дібрав так багато ознак?



Ніжн.. , мїл.. , світанкóв.. ,
я́сн.. , чїст.. , колискóв.. ,
мелодї́йн.. , дзвінкоті́юч.. ,
дї́вн.. , радї́сн.. , спі́вуч.. ,
ла́гідн.. , жив.. , казкóв.. ,
красн.. , чарівн.. , шовкóв.. ,
найдорóжч.. , добр.. , власн.. ,
мудр.. , со́нячн.. , пре́красн.. ,
солов'ї́н.. , барві́нкóв..
украї́нськ.. мо́ва!



2. Полічи, скільки прикметників подано до іменника *мова*. Яке закінчення треба вставити в прикметники? Чому?
3. Запиши прикметники в алфавітному порядку.

1. Прочитай іменники. До кожного добери прикметник, що вказує на смак.

Шоколад, перець, булка, мандарин, компот, сіль, лимон, тістечко, часник.

2. Запиши іменники разом з прикметниками. Після кожного прикметника запиши в дужках його рід.

1. Прочитай віршик. Чітко вимовляй наголошені склади.

Прикметник — це *який?* і *чий?*
 Рідний, синій і малий,
 світловий, веселий, шумний,
 важкий, дотепний і розумний.
 Катрусин, Танин, батьків, кішчин,
 брудний, охайний та успішний.

2. Назви рід прикметників. На яке питання відповідають прикметники чоловічого роду?
3. На які питання відповідають прикметники жіночого роду, середнього роду? Заміни у вірші питання й закінчення прикметників чоловічого роду на закінчення жіночого або середнього роду.



важкий

[к'і]шчин

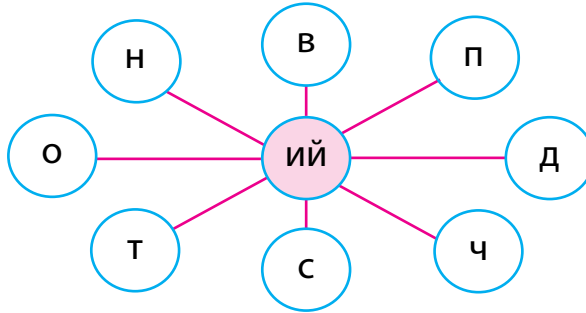
1. Прочитай словосполучення. Правильно вимовляй пропущені закінчення прикметників чоловічого, жіночого й середнього роду.

1. Ромán.. тоváриш. Ромán.. віта́ння. Ромán.. по́друга.
2. Окса́н.. бато́н. Окса́н.. паляни́ця. Окса́н.. дору́чення.
3. Пе́трик.. ру́чка. Пе́трик.. завда́ння. Пе́трик.. вазо́н.
4. Дя́дьк.. повідо́млення. Дя́дьк.. соро́чка. Дя́дьк.. капе́люх.

2. Запиши. Встав закінчення. Після кожного прикметника напиши в дужках його рід.

Розглянь ребус. На кожну літеру пригадай і запиши якнайбільше прикметників чоловічого роду.

Зразок. В — веселий, весняний, вітряний, високий, вологий, важкий, вільний...



Прочитай і відгадай загадку. Знайди й випиши приметники разом з іменником-відгадкою. Визнач рід. Познач закінчення.



* * *

У ко́жного дере́ва різне —
у ліпи, берези і кле́на.
Як о́сень наста́не, то жо́вте,
а влі́тку — яскра́ве, зеле́не.



1. Сполучи прикметники з іменниками за змістом.

державний
прямоку́тна
гниле́
солоний
м'ятний
свіжа
старий
оптимістичний

океа́н
чай
коробка
гімн
троя́нда
яблуко
на́стрій
фі́льм

- Усно постав питання до прикметників. Визнач їхній рід.
- З двома словосполученнями (на вибір) склади речення.

1. Прочитай виразно текст.

У природі нас оточує багато різних кольорів: червоний, зелений, жовтий, оранжевий, синій, блакитний, чорний. Але є й інші. Малина за кольором малинова, вишня — вишнева, а небо — небесне.

2. Випиши споріднені слова парами. Познач їхню будову. Усно назви рід прикметників.



Назви яких кольорів можна утворити від слів *буряк, абрикос, лимон, морква*?

1. Розглянь малюнки. Склади текст про фруктові (овочеві) соки за планом.



План

1. З чого можна приготувати овочевий (фруктовий) сік?
 2. Якими мають бути фрукти (овочі) для приготування соку?
 3. В який посуд наливають свіжий сік?
 4. Чим корисний свіжий фруктовий (овочевий) сік?
 5. Який сік найбільше до смаку в різні пори року?
2. Випиши прикметники з іменниками. Укажи рід прикметників.



овочевий [с'ік]

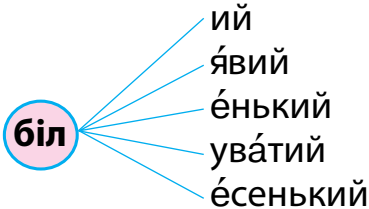
фруктовий [с'ік]

1. Прочитай запитання і дай відповіді.

- Яка́ на смак сли́ва?
- Який на смак лимо́н?
- Який за ваго́ю м'яч?
- Яка́ за ваго́ю цегли́на?
- Яка́ на до́тик гілочка сосни́?
- Яка́ на до́тик ва́та?

2. Відповіді запиши. Познач рід і закінчення прикметників.

1. Утвори й прочитай прикметники з коренем **біл-**.



2. Добери до прикметників іменники. Запиши утворені словосполучення. Познач рід прикметників.

3. Розкажи, що ти уявляв, коли утворював словосполучення.

1. Доповни текст прикметниками з довідки в потрібному за змістом роді.

Любі́сток

Любі́сток — ... росли́на. ... лі́стя, ... за́пах зробили цю ... росли́ну ... в наро́ді. Раніше в ... селі́ не бу́ло жо́д-ного подві́р'я, де б не ріс любі́сток.



Довідка: розкішний, духмяний, трав'янистий, український, звичайний, улюблений.

2. Випиши з тексту іменники разом із дібраними прикметниками. Познач закінчення прикметників. У дужках зазнач рід.

Зразок. Трав'яниста(а) рослина(а) (ж. р.).

1. Прочитай текст.

Швидко насувається осінн.. вечір у лісов.. х́ащах.
Тёмн.. тіні лежать під висок.. дере́вами. Непору́шно ви-
сочіють зелён.. со́сни, чорніють густ.. розлóg.. яліни.
Сховало́ся за дере́вами низьк.. ве́чірн.. со́нце.

2. Спиши текст. Допиши закінчення прикметників.
3. Перше речення розбери за членами речення.

Відмінювання прикметників з іменниками

1. Розглянь таблицю.

Відмінювання прикметників чоловічого й середнього роду в однині

Назва відмінка	Питання	Допоміжне слово	Приклади
Н. в.	як <u>ий</u> ? як <u>е</u> ?	є	сміли́в <u>ий</u> во́їн <u>□</u> смачне́ <u>є</u> морозиво́ <u>□</u>
Р. в.	як <u>ого</u> ?	немає	сміли́в <u>ого</u> во́їна <u>□</u> смачно́ <u>го</u> морозива́ <u>□</u>
Д. в.	як <u>ому</u> ?	даю	сміли́в <u>ому</u> во́їну <u>□</u> смачно́ <u>му</u> морозиву́ <u>□</u>
Зн. в.	як <u>ого</u> ? як <u>е</u> ?	бачу, знайду	сміли́в <u>ого</u> во́їна <u>□</u> смачне́ <u>є</u> морозиво́ <u>□</u>
Ор. в.	як <u>им</u> ?	милуюся	сміли́в <u>им</u> во́їно <u>м</u> смачні́ <u>м</u> морозиво <u>м</u>
М. в.	(на/у, по) як <u>ому</u> ?	стою, знаходжуся	(на) сміли́в <u>ому</u> во́їно <u>ві</u> (у) смачно́ <u>му</u> морозиві́ <u>□</u>
Кл. в.	—	звертання	сміли́в <u>ий</u> во́їне <u>□</u> смачне́ <u>є</u> морозиво́ <u>□</u>

2. Знайди й назви відмінки, в яких закінчення однакові.



Відмінювання прикметників — це змінювання прикметників за відмінками.

210

1. Зміни прикметники чоловічого роду за відмінками. Користуйся таблицею із вправи 209.

Назва відмінка	Питання	Приклади		
Н. в.	як <u>ий</u> ?	висо́кий Дмитро́	украї́нськ <u>ий</u> хло́пець	шкі́льн <u>ий</u> ро́зклад
Р. в.	як <u>ого</u> ?	... Дмитра́
Д. в.	як <u>ому</u> ?	... Дмитру́
Зн. в.	як <u>ого</u> ? як <u>ий</u> ?	... Дмитра́
Ор. в.	як <u>им</u> ?	... Дмитро́м
М. в.	(на/у, по) як <u>ому</u> ?	(на) ... Дмитро́ві
Кл. в.	—	... Дми́тре

2. Назви закінчення прикметників у знахідному відмінку.
3. Склади речення з одним словосполученням у знахідному відмінку.

211

1. Прочитай словосполучення.

Оптимістичного на́строю, висо́кої температу́ри, захисну́ ма́ску, хво́рого малюка́, те́плого ча́ю.

2. Постав питання до прикметників, визнач відмінок.
3. Обґрунтуй свою думку.
4. Запиши за зразком.

Р. в. якого?

Зразок. Оптимістичного настрою.

212

1. Прочитай. Додай до прикметників закінчення і питання орудного відмінка.

Хітр.. ліс[ом], чіст.. аркуш[ем], мобільн.. телефон[ом],
зіпсован.. айф[он]ом, рідн.. батьк[ом].

2. З виділеним словосполученням склади й запиши речення.

213

1. Прочитай. Визнач основну думку тексту.

Природа — наш дім

Весняної порі року приємно побувати в зеленому лісі. Милує людське око жовта квітка кульбаби. Корисно вдихати чисте повітря соснового лісу. Чудовий відпочинок у весняному лісі!

2. Випиши з тексту сполучення іменників з прикметниками. Добери до прикметників питання. Визнач відмінок.

Довідка: якої? у якому? чие? яка? яке? якого? який?
у якому?

214

1. Розглянь малюнок. Додай до прикметників закінчення і прочитай виразно вірш.



Який буває дощ?

Дощ холодн.. , заливн.. ,
невтихаюч.. , грибн.. ,
а іще і громовіст.. ,
веселків.. , променіст.. .
Дощ в природі не один —
для людей і для рослін.

Олег Григор'єв

2. Що тобі допомогло дібрати правильні закінчення?
3. Випиши прикметники разом з іменником.

1. Розглянь таблицю.

Відмінювання прикметників жіночого роду в однині

Назва відмінка	Питання	Допоміжне слово	Приклади	
Н. в.	як ^а ?	є	сільн ^а зліва ^а	сінь ^я даль
Р. в.	як ^{ої} ?	немає	сільн ^{ої} злів ^и	сінь ^{ої} дал ^і
Д. в.	як ^{ію} ?	даю	сільн ^{ій} злів ^і	сінь ^{ій} дал ^і
Зн. в.	яку?	бачу, знайду	сільн ^у злів ^у	сіню даль
Ор. в.	як ^{ою} ?	милуюся	сільн ^{ою} злів ^{ою}	сінь ^{ою} далл ^ю
М. в.	(на/у, по) як ^{ію} ?	стою, знаходжуся	(на) сільн ^{ій} злив ^і	(по) сінь ^{ій} дал ^і

- В яких відмінках прикметників з основою на твердий приголосний закінчення однакові?
- В яких відмінках прикметників з основою на м'який приголосний закінчення однакові?

Провідмінняй прикметники з основою на твердий приголосний.

Назва відмінка	Питання	Приклади			
Н. в.	як ^а ?	шир ^о к ^а	шер ^е н ^г а	прав ^о в ^а	держ ^а в ^а
Р. в.	як ^{ої} ?
Д. в.	як ^{ію} ?	...	шер ^е н ^з і
Зн. в.	яку?
Ор. в.	як ^{ою} ?
М. в.	(на/у, по) як ^{ію} ?	(по) ...	шер ^е н ^з і
		(у) ...	шер ^е н ^з і

1. Добери з довідки точний прикметник і прочитай словосполучення.

(Яка?) ... дисципліна, (якій?) ... дисципліні, (для якої?) ... дисципліни, (якою?) ... дисципліною, (яку?) ... дисципліну.

Довідка: шкільна́, хлопча́чий, дівча́чої, хоро́шою, відмі́нну.

2. Назви відмінок прикметника.
3. Запиши словосполучення. Познач закінчення. У дужках зазнач відмінок.

1. Прочитай вірш.

— Не кидáйся хлі́бом,
він свята́й! —
в суворо́сті ласка́вій,
бува́ло, ка́же дід старі́й
мале́чі кучеря́вій.

— Не гра́йся хлі́бом,
то є грі́х, —
іще́ до немовля́ти,
щаслі́вий стрі́муючи смі́х,
бува́ло, ка́же ма́ти.

Максим Рильський

2. Знайди й випиши сполучення іменників з прикметниками в називному відмінку.
3. У дужках постав питання до прикметників.



Початкова форма прикметника — це прикметник у називному відмінку.

1. Прочитай вірш. Додай закінчення прикметників до виділеного іменника.

Українськ.. рідн.. **мова** щір.. світл.. і казків.. , ніжн..-
ніжн.. , пелюстків.. . Ти багат.. і барвіст.. , і дзвінк.. , і
променіст.. .

2. Запиши вірш у стовпчик. Познач закінчення прикметників.
3. Назви відмінок і рід прикметників.

1. Прочитай загадку.

* * *

У темн.. ліс.. проживає,
гартн.. хвіст пухнаст.. має.
Йй на місці не сидіться,
це хитреньк.. . . .



2. Випиши прикметники з іменниками в називному відмінку.
3. Обґрунтуй свою думку.

1. Прочитай два фантастичні тексти.

1. Я бачила квіточку дивовижної краси. У неї середина — золотісте сонечко, а замість пелюсток ласкаві промінчики. Вони сяють різними веселковими барвами. Стебельце тоненьке яскраво-зеленого кольору. Листочки ніжні, наче павутинки.

2. Я бачив велетенське дерево висотою близько 100 метрів. Стовбур у нього товстий і стрункий. Гілля розгалужене, з довгастим листям багряного кольору. Це дерево виділяє тепло.

2. Які це тексти?
3. Який текст можна назвати науковим, а який — художнім?
4. Яка роль прикметників у кожному тексті?

Число прикметників



Прикметники змінюються за числами —
вживаються в **однині й множині**.

Рід	Однина	Множина
Чоловічий	хво́р <u>ий</u> пасажі́р	хво́р <u>і</u> пасажі́р <u>и</u>
Жіночий	брудна́ <u>а</u> стіна́ <u>а</u>	брудн <u>і</u> сті́н <u>и</u>
Середній	сух <u>е</u> відр <u>о</u>	сух <u>і</u> відр <u>а</u>

У множині прикметники завжди мають

закінчення -і:

смі́ліві бійці

чудові казки

життєра́дісні діти

222

Розглянь малюнки й утвори сполучення прикметників з іменниками. Запиши лише ті, які вжито в множині. Познач закінчення прикметників.



223

1. Прочитай.

Висо́кий бал, слухня́не маля́, за́йвий кло́піт, пі́зня година, пше́нична крупа, лі́тній чолові́к.

2. Постав подані іменники з прикметниками в множині. Запиши їх. Познач закінчення прикметників.

3. З двома словосполученнями (на вибір) склади й запиши речення. Підкресли головні члени речення.



1. Прочитай словосполучення й подумай, які закінчення прикметників треба вставити замість крапок.

1. Холо́дн.. вода́, холо́дн.. ру́ки, холо́дн.. ніс, холо́дн.. морозиво.

2. Рожéв.. троя́нда, рожéв.. светр, рожéв.. намісто, рожéв.. окуля́ри.

3. Вто́млен.. по́гляд, вто́млен.. жі́нка, вто́млен.. зайча́, вто́млен.. но́ги.

2. Спиши. Устав закінчення прикметників в однині й множині.

1. Прочитай виразно вірш. Розглянь малюнок.



Білі черевічки у зимі

Вкрив дере́ва білими крильми́
морозéць колю́чий, мов шипші́на.
Білі черевічки у зимі́,
біла в не́ї **кожуші́на**,
білі са́ни, білогрі́ві ко́ні,
білі рукаві́чки пухові́,
білі що́ки, а вуста́ черво́ні,
мов розкві́тлі ма́ки польво́ві.

Микола Сингаївський

2. В один рядок випиши сполучення іменників із прикметником **білі** в однині, у другий — у множині.

3. У виділеному слові визнач орфограму.



шипші́на [шч]о́ки

- Прочитай і відгадай загадки.

* * *

Кру́глий, а не м'яч.
Зелéний, а не трава́.
З хвостóм, а не ми́ша.
Соло́дкий, а не мед.



* * *

Малéнький, чепурне́нький,
крізь зéмлю пройшо́в,
черво́ну ша́почку знайшо́в.



- Які прикметники допомогли відгадати загадки?
- Спиши загадки. Підкресли прикметники з іменниками. У дужках познач їхні рід і число.
- Запиши іменники-відгадки. Назві їхні рід і число.

Добери до груп іменників прикметник. Запиши за зразком.

Зразок. *Сталь, дружба, знання — міцні.*

Сталь, дру́жба, знання́ — ... ; ду́мка, по́стріл, сло́во — ... ; во́ля, злі́ва, почуття́ — ... ; лі́стя, клі́мат, білі́зна — ... ; час, скéля, рі́чка — ... ; я́ма, рі́чка, ра́на — ... ; ва́та, пух, хма́ра — ... ; до́свід, сльóзи, пе́рець —

- Прочитай віршований текст.



І до́сі сні́ться: під горю́ю
меж ве́рбами та над водо́ю
... хаточка. Сиді́ть
ненáче й до́сі ... дід
ко́ло хати́ночки і ба́вить
... та ...
своé ... вну́ча.

Тарас Шевченко

2. Пошир речення прикметниками з довідки. Над кожним прикметником скорочено зазнач рід.

Довідка: біленька, сівий, хорошеє (хороше), маленькеє (маленьке).



хátочка

хатіночка

229

1. Прочитай текст. Чи можна визначити, про яку пору йдеться?

Лісова **галявина**. Одиноко стоїть **дерево**. Над деревом віє **вітер**. Він гойдається на його **вітах**. У стовбурі дерева є **дуплó**.



2. Розглянь малюнки. До виділених іменників добери з довідки різні прикметники, щоб спочатку текст можна було назвати «На галявині взимку», потім — «На галявині навесні», «На галявині влітку» та «На галявині восени».

Довідка: со́нячна, сумна́, засні́жена, весéла; тині́сте, зажу́рене, золотáве; тéплий, холóдний, весня́ний, про́нізливий; зелéних, го́лих, жо́втих, прозо́рих; пташи́не, порóжнє.

3. Один варіант тексту (на вибір) запиши.

230

1. Зроби комплімент прикметниками. Продовж речення.

Завдання для хлопчиків. На́ші дівча́тка ... , ... ,

Завдання для дівчаток. На́ші хлопчи́ки ... , ... ,

2. Визнач найкращі речення.

1. Прочитай і відгадай загадку.

Як зл'одійку зва́ти?

Хвоста́тий, носáте, рудій і зубáте.
Уміє хвоста́тий нечу́тно ступáти,
в те́плу курні́к заліза́ти,
тягну́ти мале́нький курча́та.

2. Знайди в тексті прикметники. Правильна відгадка допоможе тобі виправити помилки в написанні закінчень прикметників.
3. Запиши виправлений текст. Підкресли прикметники. Визнач їхнє число.

1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

Я люблю мо́ре. У різні по́ри ро́ку воно́ мо́же бу́ти і ти́хим, і бурхли́вим. Коли́ сяє со́нце, мо́ре прозо́ре. Його́ ко́лір зми́нюється зале́жно від глибини́. Бли́жче до бе́рега мо́ре бірюзо́ве. Подáлі від бе́рега воно́ те́мно-си́нє. Та коли́ хма́ри закрива́ють со́нце, вода́ вида́ється сірою, неприві́тною. Зди́мається си́льний віте́р — висо́кі хві́лі з гу́ркотом б'ю́ться об кам'яни́стий бе́рег. У цей час хві́лі си́льні й небезпе́чні.

Ось таке́ я зна́ю мо́ре!



2. Випиши прикметники з іменниками. Познач їхні рід і число.



[б'й'уц':а]

кам'[йа]ністий

1. Прочитай речення. Доповни їх прикметниками з довідки.

1. Каву́н — це ягода з сокови́тим м'якушем.
2. Кукуру́дза ма́є зёрна, які зібрано у качані́.
3. Асфа́льт — це ... речовина́, яко́ю покрива́ють доро́ги й тротуа́ри.
4. Аква́ріум — це ... ящик із водо́ю для риб.
5. Верблю́д — це ... тварина́ з двома́ горба́ми.
6. Герба́рій — це колекція ... росли́н.
7. Метро́ — це залізни́ця.

Довідка: смоли́ста, підзе́мна, вели́ка, кру́гли, зеле́на, засу́шених, скляни́й, жу́йна, міська́, жовтува́ті.

2. Запиши доповнені речення. Назви́ число прикметників.

1. Прочитай виразно вірш. Добери прикметники з довідки. Постав питання до іменників.

В селі́ не замика́ють хат
в цю ... ніч —
Різдво ... ,
колі́ ... кутя́ гото́ва,
колі́ в душі́ й у хати́ лад.
Усю́ди ... віта́ння,
... пісні́, колядува́ння,
... на́стрій, ... смі́х.

Вадим Кобильченко



Довідка: гучні́, Христо́ве, щі́рий, дівну́, свята́, святко́вий, ла́гідні.

2. Випиши словосполучення з прикметниками.

3. Поясни роль прикметників у художньому тексті.



свята́ (що?)

свята́ (яка?)

1. Прочитай текст. Встав закінчення прикметників.

Українськ.. держáва ма́є да́вн.. , сла́вн.. істо́рію. До на́ших днів зберегли́ся старо́винн.. за́мки, кам'я́н.. форте́ці, і́нші пам'я́тки, я́кі мо́жуть розпо́вісті про геро́їчн.. мину́ле Украї́ни.

Ужгородськ.. і Хотінськ.. за́мки, Кам'я́нець-Поді́льськ.. форте́ця, Соробчинськ.. я́рмарок, давньо́грецьк.. мі́сто О́львія неподалі́к Оча́кова, кійі́вськ.. Зо́лоті воро́та, старо́давн.. хра́ми Черні́гова, Льві́вськ.. ра́туша, о́стрів Хорти́ця, де ко́лись сто́яла Запо́різьк.. Сі́ч, прива́блюють тури́стів із ба́гатьо́х кра́їн сві́ту. Це і́сторичн.. місця́.



Попросі́ть дорóслих показáти кольоро́в.. фотогра́фії цих визначн.. місць, розпо́вісті про них.

2. Випиши прикметники разом з іменниками. Познач закінчення прикметників. Визнач їхні рід і число.

1. Прочитай практичні поради.



Як пово́дитися під час гро́зі

1. Пам'ята́й: бли́скавка — це гіга́нтський елеќтричний розря́д.
2. Не хова́йся від бли́скавки, гро́зі під висо́кими пооди́нокими дере́вами, в скирті́ сі́на чи со́ломи.
3. Не зніма́й взуття́. Мо́кра шкі́ра бо́сих ніг — до́брий провідні́к стру́му.
4. Не ляга́й на зе́млю у відкрито́му степу́.
5. Постара́йся звільні́тися від металéвих предме́тів.
6. Не користу́йся мобі́льним телефо́ном — це дуже небезпе́чно!

2. Чи доводилося тобі спостерігати грозу? Де це було? Як ти поводи́вся?
3. Знайди в порадах словосполучення з прикметниками. На які питання вони відповідають?

237

Розглянь малюнок й опиши зовнішність кожного козака (зріст, статуру, риси обличчя), а також риси його характеру й поведінки. Скористайся поданими прикметниками.



Слова для опису зовнішності: висок.. , низьк.. , кремезн.. , мізерн.. , худорляв.. , міцн.. , вусат.. , чубат.. , вертляв.. .

Слова для опису рис характеру та поведінки: весел.. , кумедн.. , дотепн.. , спритн.. , хоробр.. , швидк.. , кмітлив.. , спостережлив.. , енергійн.. .



верт[л'а]вий

худор[л'а]вий

238

1. Прочитай вірш. Про яку пору року йдеться? Обґрунтуй словами з вірша.

Павучо́к робо́ту мав —
лі́то ба́бине снува́в,
щоб тонéнькі павути́нки
зачепи́лись за трави́нки.
І́нші — прóсто так літа́ли,
лі́то те́пле нагада́ли.



2. Випиши прикметники в однині й множині разом з іменниками.
3. Розбери прикметники за будовою.



лі́то ба́бине

лі́то те́пле



1. Прочитай і відгадай загадки. Спиши. Підкресли слова, які допомогли знайти відгадки.

* * *

Хто крилатий, гáрний, гóжий,
на красіву квітку схóжий,
має довгий хоботóк,
п'є нектáр ним із квітóк?



* * *

Спритний ма́йстер у стрибка́х:
на дере́вах, по гілка́х.
Вся руда́, пухна́стий хвіст.
Рідний дім для не́ї — ліс.

2. Знайди речення з однорідними членами — прикметниками.



нектáр

стрибка́х

1. Добери закінчення прикметників і прочитай текст. Який це текст — науковий чи художній?



М'як.. зелén.. берегі обгор-
ну́ли з обо́х бо́ків невели́чк..
річку Раства́вцю. Там да́лі вона
повила́ся між висóк.. ве́рбами.
По обі́два бо́ки Раства́вці
сте́ляться чудо́в.. горо́ди, жовті-
ють розкі́шн.. со́няшники.

За Іваном Нечуєм-Левицьким

2. Запиши текст до зошита. Поясни, як можна дізнатися, які закінчення треба вставити.
3. У третьому реченні підкресли головні члени.

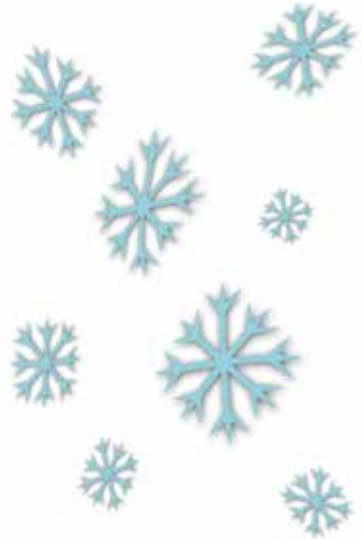


з обо́х бо́ків

по обі́два бо́ки

1. Прочитай.

Білесенькі сніжиночки,
вроділись ми з воді.
Легенькі, як пушиночки,
спустилися сюді.
Тепер ми хочем спатоньки,
як дітоньки малі.
І лінемо до матінки —
до любої землі.
Але вітрєць буйнєсенський
женє та крутить нас.
Не дуй, не дуй, дурнєсенський,
бо вже нам спати час.



Микола Вороний

2. Випиши прикметники разом з іменниками. Назви число прикметників.



спатоньки — спати (пестливе значення)
лінемо — рухаємось, падаємо



спато[н']ки **[д']ітон'ки**

1. Прочитай текст.

Люди завжди любили різні красиві речі з дерева. Тому й столяр здавна був у пошані. Поважають його й тепер. Сьогодні на допомогу столярові прийшли машини, які полєгшили його працю, — верстат, електрична пилка, електричний рубанок, електричне долото.

І парті в школі, і шафа у вашій кімнаті, і стіл, і стільці, й етажєрка, на якій лежать ваші улюблені книжки, — усє це зробили чарівні руки столяра.

Дмитро Чередниченко

2. Знайди прикметник, ужитий у всіх трьох родах. Випиши його разом з іменниками, з якими він пов'язаний.

3. Зроби аналіз слова *електричний* у такому порядку:

1. Аналізоване слово.
2. Частина мови.
3. Від якого слова в реченні залежить.
4. На яке питання відповідає.
5. Рід (в однині).
6. Число.

Пам'ятка

Зразок усного розбору

1. *Електричний*.
2. Прикметник.
3. Рубанок (іменника),
4. Який?
5. Чоловічий рід, закінчення **-ий**.
6. Однина.

Зразок письмового розбору

*Електрич**ий*** — прикм., рубанок (ім.), який?,
ч. р., одн.

Займенник

243

1. Прочитай речення. Про кого в них ідеться?



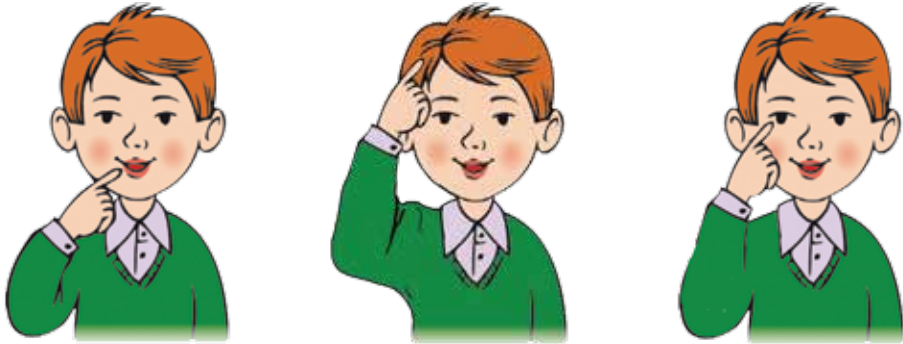
У Юрка є песик Дружок. Песик любить гратися. Юрко кидає м'ячик песику. Песик радіє. Песик вертить хвостом. Песик сумує, коли Юрко в школі.

2. Які слова в реченнях постійно повторюються? Заміни їх займенниками. На яке питання відповідають займенники? Якою частиною мови вони є?

1. Прочитай віршик. Постав питання до виділених слів.

Займє́нник і́мені не ска́же,
нато́мість па́льчиком пока́же
на **те**, на **це**, на **вас**, на **нас**...
Тепє́р знайо́митися час!

2. Розглянь малюнок і скажи, на що вказує хлопчик.



3. Яка характерна ознака займенника? Випиши займенники разом із питаннями.

Займенник (замість імені) —
це **самостійна частина мови**,
вказує на **предмети, їхні ознаки, кількість**,
але не називає їх.

Предмети: *я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони*
(**хто? що?**)

Ознака: *такий (який?)*

Кількість: *стільки (скільки?)*

1. Прочитай виразно вірш. Визнач наголос у кожному слові.

Хороші друзі в мене є, і ми — одна сім'я.
Ми за́вжди думаєм одне: і ти, і він, і я.
Нам любе сонце й тихий гай, долини і поля.
Ми дуже любим рідний край: і ти, і він, і я!



я — той, хто говорить про себе
ти, ви — особи, до яких звертаються
він, вона́, воно́, вони́ — особи, про яких ідеться, але вони не обов'язково присутні при цьому
ми — група осіб, до якої входить і особа, яка говорить

2. Про яку частину мови йдеться у вірші? Чому такі слова потрібні?
3. Випиши у два стовпчики займенники, які вжито в однині та в множині.



завжди завжди́

Особові займенники:

я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони

завжди вказуть на осіб, які беруть участь у розмові або про яких розповідають інші особи.



246

1. Прочитай вірш. Знайди й випиши особові займенники.

Я б́уду їсти апельс́ин,
 а Ти бі́жи́ у магаз́ин.

Ми б́удем ці́лий день гуля́ти,
 а Ви і́діть собі́ до ха́ти.

Він пі́де зра́нку на базáр,
 Вона́ нагрі́є самовáр.

Вонó пов́инне всі́м світі́ти,
 свої́м теплóм зéмлю зігр́ити.

Вони́ зроста́ють в по́лі ря́сно,
 якщо Вонó ї́м сві́тить я́сно.

2. На яких осіб указують займенники? Поясни.
3. Поміркуй, на що вказують займенники у двох останніх реченнях.



[і́д'і́т'] [п'і́де]

1. Прочитай.

1. Тетерів — красива поліська річка. **Тетерів** впадає у Дніпрó.

2. Найменше у світі море — Мармурове. **Мармурове море** в п'ятдесят п'ять разів менше від загальної площі України.

2. Якими займенниками можна замінити виділені слова?

3. Запиши речення. Підкресли підмет і присудок.

Зразок. *Тетерів — красива поліська річка.
Він впадає у Дніпро.*

1. Прочитай. Поміркуй, чи в усі речення замість крапок можна вставити іменники. В які не можна?

1. ... люблю своє місто.
2. ... любиш цукерки й морозиво?
3. ... любить прибирати кімнату.
4. ... любить комп'ютерні ігри.
5. ... люблять спілкуватися разом.
6. ... любимо гуляти в лісі.

2. Спиши. Встав пропущені займенники (я, ти, він, вона, вони, ми).

1. Прочитай казковий текст.

Я — ведмежатко Вінні Пух. **Ти** — поросятко П'ятачок, мій друг. У нас є друзі: óслик Іа, мўдра сова, крóлик.

Óслик ходів сумний, бо загубів хвіст і розглядав своє відображення у воді. **Вонó** також було сумне.

Сова живе в дуплі. **Вона** знайшла хвіст óслика й причепила його на дзвінок. **Ми** — ведмежатко, поросятко, óслик, сова, крóлик — живемо дружно.

Крóлик запросів мене і П'ятачка до своєї хатки. **Він** гостинно пригощав нас. Я так наївся, що не міг

вілізти з нірки крóлика і кричáв: «**Ви**, тягніть мене за ла́пи!»

Коли **я** хóчу солоде́нького, то надува́ю ку́льку й підніма́юся на висо́ке де́рево за ме́дом. Йо́го но́сять і оберіга́ють бджо́ли. **Вони́** дуже кусю́чі й не даю́ть мені пола́сувати ме́дом.

2. Перекажи текст, використовуй займенники й малюнки з таблиці.

Особові займенники змінюються за особами й числами.

Особа	Число		
	Однина	Множина	
1-ша	я 	ми 	
2-га	ти 	ви 	
3-тя	він, вона 	воно 	вони 



250

1. Прочитай тільки особові займенники.
Він, ти, роді́на, я, ми, та́то, тут, вона́, бабу́ся, там.
2. Визнач особу кожного займенника.
3. Із займенником 3-ї особи множини склади питальне речення.



1. Прочитай жартівливий вірш.

Я вишэнь тобі приніс,
Ти — задэр угору ніс.

Він — дивівся із вікна:
де ж поділася Вона?

Посміхалося Вонó,
як летіли Ми на дно.

Принесли́ Ви кавуні,
а поїли їх Воні́.

2. Поясни значення кожного займенника. Спробуй замінити його на іменник.

1. Прочитай. Подумай, які займенники можна вставити в речення.

1. Можеш вибирати друзів і дружину, вибрати не можна тільки Батьківщину (*Олександр Олесь*). 2. Хóчеш їсти калачі — не сиді на печі (*Народна творчість*). 3. Привітай свою бабусю з Днем народження. 4. Заспіваєм пісню дзвінко, відпочинем досхочу́. 5. ... сиділи, ... писали, ... читали й танцювали, а тепер нам спати час.

2. Запиши речення із займенниками. Визнач особу займенників.



дружину (кого?)

дружину (що?)

1. Прочитай. Назви головні члени речення.

Ми вчимо́ся у четвёртому класі. І я, і ти, і він, і вона́ навчаємо́ся в одно́му класі нашо́ї шко́ли. За ці роки́ ми прочита́ли бага́то ціка́вих книжо́к.

2. Спиши. Підкресли головні члени речення. Зроби висновок.
Займе́нник у ре́ченні є

Особові займенники змінюють свою форму.

Займенник	Питання				
	кого?	кому?	ким?	(у) кого?	(до) кого?
Однина					
я	мене́	мені́	мно́ю	(у) мене́	(до) мене́
ти	тебе́	тобі́	тобо́ю	(у) тебе́	(до) тебе́
він, воно́	його́	йому́	ним	(у) нього́	(до) нього́
вона́	її́	їй	не́ю	(у) неї́	(до) неї́
Множина					
ми	нас	нам	на́ми	(у) нас	(до) нас
ви	вас	вам	ва́ми	(у) вас	(до) вас
вони́	їх	їм	ні́ми	(у) них	(до) них



254

1. Розглянь малюнок. Який займенник відповідає зображеному жесту?
2. Склади й запиши три речення із займенником *я* в різних формах. Скористайся таблицею.



Клікати (я). Дати (я). Пишатися (я). Узяти у (я).
Прислухатися до (я). Дивітися (я) в очі. Спостерігати за (я).

1. За малюнком і таблицею зі с. 126 зміни речення із займенником *ти*.



Ба́чу (ти). Розкажу́ (ти). Пиша́юся (ти).
Ціка́ва у (ти) книжка. Поспіша́ю до (ти).
Поділю́ся з (ти). Беру́ з (ти) при́клад.
Іду́ з (ти). Покажу́ (ти) нові́й телефо́н.

2. Запиши речення. У дужках постав питання до займенника.

1. Розглянь малюнок. Якому займеннику він відповідає? Обґрунтуй свою думку.
2. Продовж і запиши словосполучення. Підкресли займенники.



Ба́чу (кого?) ... , покажи́ (кому?) ... ,
скажи́ (кому?) ... , поділи́ся (з ким?) з ... ,
був (у кого?) у ... , зверни́ся (до кого?) до ... ,
одягни́ (на кого?) на ... , зніми́ (з
кого?) з ... , гра́лася (з ким?) з

1. Прочитай незакінчений текст. Устав потрібні займенники.

Спо́гади про лі́то дівчинки Лі́зи

Улі́тку (хто?) ... жи́ла в полта́вському селі́. Там (у
кого?) ... бу́ло ба́гато по́друг і дру́зів. (Кому?) ... жи́ло́ся
і відпочива́лося дуже́ добре́. По́други (кого?) ... люби́ли.
Ті́льки одно́го ра́зу (з ким?) ... поспере́чалися.

Лі́за Овча́рук

2. Запиши текст із займенниками. Підкресли займенники.

1. Прочитай. Визнач, у якій формі треба вжити в реченнях займенники *я*, *ми*.

1. До (я) при́йшов това́риш. Та́то купи́в (я) кни́жку.
Ста́рший бра́т пиша́ється (я). Сьо́годні (я) похва́лили.

Да́йте, будь ла́ска, (я) цю шокола́дку. Вчо́ра (я) не було́ в шко́лі. Діду́сь ба́чив (я) зра́нку.

2. У (ми) дру́жний клас. З (ми) ве́село працюва́ти, відпочива́ти. Усі́м (ми) подоба́ються рухли́ві і́гри.

2. Запиши речення. Над займенниками напиши питання.



кніжка шокола́дка

259

1. Прочитай частину байки, встав пропущені займенники з довідки.

Со́няшник

Чванли́вий Со́няшник в ото́ченні рідні́ розмо́ву вів, хвалі́в себе́ без кра́ю:

— ... мо́жете поза́здрити ... , —
над Со́нцем ... вели́ку вла́ду ма́ю.
В го́дину лі́тню — со́нячну, я́сну —
... чудеса́ твору́ своєю́ голо́вою.
Куди́ ... не поверну́ —
і Со́нце поверта́ється за



Павло Ключина



чванли́вий — пихатий, хвалькуватий
рідні́ — родини, сім'ї

Довідка: я, мно́ю, ви, мені́, її́.

2. Визнач, на кого вказують займенники, ужиті в тексті байки.
3. Яку частину байки ти прочитав? Спробуй придумати кінцівку байки. Використовуй особові займенники.

260

1. Прочитай і відгадай загадки.

1. Ми обабіч рікі́, а звуть нас

2. Я — дере́во-кра́сень, а звуть мене́

3. Я — ма́ла лю́дина, звуть мене́

4. Я і в мі́сті, й на селі́, обабі́ч мене́ буди́нки вели́кі й ма́лі.

5. На я почина́ється, на я кінча́ється. У саду́ росте́, на ній пло́ді є.





обабіч — з обох боків

2. Знайди в реченнях займенники. Якими членами речення вони є?

261

1. Розглянь таблицю.

Особовий займенник (хто?)	Присвійні займенники (чий? чия? чиє? чий?)
Я	мі́й, мо́я, мо́є, мо́ї
Ти	тві́й, тво́я, тво́є, тво́ї
Ми	наш, на́ша, на́ше, на́ші
Ви	ваш, ва́ша, ва́ше, ва́ші
Він (вонó)	його́
Вона́	ї́ї
Вони́	їхні́й, їхня́, їхнє́, їхні́

2. Які займенники відповідають на питання *хто?*, а які — на питання *чий? чия? чиє?*

262

1. Розглянь малюнки й прочитай словосполучення.



Мі́й соба́ка



Тво́є цуценя́



Його́ будка



Його́ соба́ка



Ї́ї соба́ка



Їхні́ соба́ки

2. Постав питання до займенників і запиши словосполучення. Підкресли займенники.

1. Зміни словосполучення за зразком.

Ручка Софійки, кросівки Максимка, шарф Олі, гніздо ластівок, сніданок друзів, зшити другокласників, стіл учительки, хобот слоненятка.

Зразок. Ручка Софійки — її ручка.

2. Поясни використання займенників у словосполученнях.

1. Розглянь малюнки й склади словосполучення за зразком.

Зразок. М^ій велосипед, й^{ого} велосипед.



Хлопчик, дівчинка

Дівчинка, хлопчик



Діти, машина

2. Що означають займенники? На яке питання відповідають?

1. Прочитай текст. Заміни виділені слова займенниками.

Квіти — діти весні

Весна — найчарівніша порá року. Летить **весна** над землею з першими пролісками. Сплітає різнобарвний



яскра́вий віно́к. **Весня́ні** со́нячні про́мені відсві́чуються **у ві́нку** те́плими ко́льора́ми.

Пробу́джується приро́да, ожива́є **приро́дна** ніжна зе́лень. Тя́гнуться до со́нця прові́сники весні́ — про́ліски. Блища́ть сльо́зи-ро́си на **про́ліскових** пелюстка́х. Стоя́ть **про́ліски** тенді́тні, ні́жні й замрі́яні.

Життя́ вирі́є.



вирі́є — тут: бу́є, стрі́мко відроджується

2. Яку роль виконують займенники в тексті? Випиши речення із займенниками. Постав питання до займенників.

Зразок. *Її (чий?) сонячні промені відсвічуються (у чому?) у ньому теплими кольорами.*



пробу́джу[й'ец':а] [т'а́гнуц':а]

266

1. Прочитай вірш. Чітко вимовляй закінчення займенників.
Сні́лась мен.. я́гідка, як мед, солоде́нька, —
то мен.. цілува́ла ма́ма дороге́нька.
Присні́всь мен.. вітере́ць, що пе́стив коло́сся, —
то мен.. ма́ма гла́дила воло́сся.
2. Про що йдеться у вірші? Яку назву можна йому дати?
3. Які сни сняться тобі?
4. Спиши вірш. Допиши закінчення займенників. На які питання відповідають займенники?



[й'а́г'і]дка солоде́[н']ка

267

1. Прочитай виразно частину тексту. Що це за частина?
У́чні на́шого кла́су готува́лися до шкільно́го ко́нкурсу «Найкра́ща ро́зповідь про екску́рсю». У **мене** й **мого́** товари́ша бу́ли пла́ни. Щодня́ **ми** ді́лилися **на́шими** думка́ми...
2. Випиши сполучення займенників з іменниками. Як пов'язані головне й залежне слово? Постав питання до займенників.
3. Підкресли займенники.

1. Зі слів кожного рядка склади речення. Запиши їх так, щоб вийшло оповідання. Добери заголовок.



Він, гра́вся, і, дітьми, за, бі́гав.
 ма́ленького, У, знайшли́, лісі, діти, ко́злика.
 па́сли, горóді, на, Пóтім.
 Спочáтку, мо́локом, йо́го, годувáли.
 ра́дував, Кóзлик, дітéй.

2. Запиши два останні речення. Підкресли в них головні члени.
3. Випиши займенники, постав питання *хто? кого?*

1. Добери до дієслів займенники *тебе, тобі, мене, мені, їй, його, їх*.
 Зустрі́ли (кого?) ... , чека́ли (на кого?) ... , поважа́ю
 (кого?) ... , побува́в (у кого?) ... , даю́ пора́ду (кому?) ... ,
 за́пи́тували (в кого?) ... , подарува́ли (кому?) ... , подя́ку-
 вав (кому?) ... , дя́кую (кому?) ... , дя́кувати (за що?)
2. З двома словосполученнями (на вибір) склади питальні речення.



дя́кувати (кому?) **дя́кувати (за що?)**

1. Зміни подані займенники, як того вимагають прийменники (короткі слова).
 Без (я), без (він), без (вона́), без (вони́).
 Наді (я), над (ти), над (він), над (ми), над (ви).
2. Запиши сполучення займенників із прийменниками.

1. Прочитай загадку. Спиши, встав потрібні займенники з довідки.
 Лю́блять до́рослі і діти ... ,
 ду́же сма́чне і мо́лоче
 У ... ро́ті розта́не ... ,
 лиші́ться па́личка. Це —

Довідка: йо́го, вонó, ва́шому, самó.



2. Запиши слово-відгадку. Назви ще слова подібного значення.



1. Прочитай частину тексту. Яка це частина? Про що в ній ідеться?

Навесні маленькому щігliku сподобався наш сад. Щовечора прилітав і весело щebetав. А потім він зник. Щодня ми його виглядали, та марно.

2. Придумай кінцівку із займенниками. Дай назву тексту.
3. Випиши займенники. Постав до них питання. Якими членами речення є займенники?



[шч]овечора

[шчодн'я]

1. Прочитай листування між сином і мамою.

Листа писав із табору Василько:

*«Новіх у мене друзів стільки!
Я, мамо, добре відпочівся!
І опельсінів тут наївся.
І купався, як ніколи...
Пеші. Вітаєм. Я й Мєкола».*

А мама так йому писала:

*«Без тебе дома скучно стало...
Але тобі на користь море.
І ми зустрінемося скоро...
Ти молодець, що “відпочівся”,
коли б це й грамоти навчився!»*

Грицько Бойко



2. Що можна сказати про Василька? Як можна схарактеризувати його листа?
3. У яких словах хлопчик припустився помилок? Як їх написати правильно?
4. Знайди у вірші займенники. Випиши їх.

1. Прочитай текст-міркування про справжнього друга.

Справжнім другом можна вважати того, хто надійний і щирий із тобою. **Кому** можна довіряти таємниці й бути впевненим, що не підведе. **Чия** допомога завжди прийде, коли буде потрібно. Друг — це той, **хто** щиро радіє твоїм успіхам, а не заздрить тобі. З **ким тобі** цікаво, з ким є спільні інтереси, спільні захоплення, з **ким** ніколи не нудно. **Хто** хвилюється, коли ти хворієш або переживаєш якісь невдачі, і він завжди знайде час, щоб зателефонувати чи провідати тебе. Справжні друзі ті, **хто** завжди швидко міряться після якихось непорозумінь чи сварок, бо вони не можуть довго сердитися одне на одного.

У народі кажуть, що щасливий не той, **хто** має багато друзів, а той, у **кого** є справжній друг.

2. Чи можна погодитися з твердженнями, що містяться в тексті? Чому?
3. Хто для тебе справжній друг?
4. До якої частини мови належать виділені слова? Визнач, на які питання вони відповідають.

Дієслово

Роль дієслів у мовленні

1. Спиши вірш. Підкресли дієслова.



Людам всім **давно** відоме **дивне** слово — дієслово. Дію виконати може, у роботі допоможе. Треба з ним завжди дружити, буде веселіше жити.

Тетяна Рило



2. Про що йдеться у вірші?
3. Випиши дієслова. Постав до них питання.
4. Що означають виділені слова?



давно́ дівне

Дієслово — це **самостійна частина мови**,
означає **дію предмета**,
відповідає на питання

що робить? що зробить?

тремтить затремтить

У реченні дієслово виступає **присудком**.

Листочок тремтить від легкого вітру.

Подує вітер — листочок затремтить.

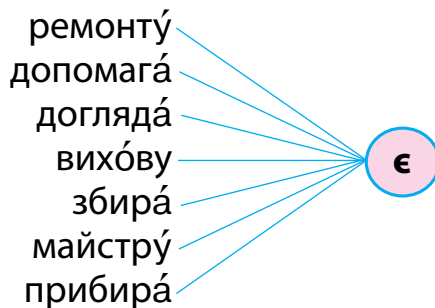


276

1. Розглянь схему. Постав питання до дієслів. Утвори дієслова в множині. Познач закінчення.

Зразок. *Що робить? Що роблять?*

ремонтує — ремонтують



2. Запиши дієслова. Визнач час дієслів.
3. З трьома дієсловами в множині склади речення.

277

1. Від поданих іменників утвори дієслова.
гра, біг, сік.
2. З утвореними дієсловами склади речення про зимові розваги дітей.

1. Зі слів у дужках утвори дієслова й прочитай вірш.



Дідові рúки

Воні уміють все (робота):
 (оранка), (сіянка), (косіння),
 (сад) деревá, (гладіння)
 маля́т на лáвці біля хáти,
 невтóмно (знання) (майстер),
 кролів з любóв'ю (годування).
 Немáє чáсу на спочíнок,
 бо все (уміння) дід (робота).

Василь Дерій

2. Назви основну думку вірша.
 3. Запиши дієслова, постав до кожного питання.

що? що робити?

Зразок. Робота — робити.

4. Згадай свого дідуся. Як його звати?
 5. Що вміє робити твій дідусь? Назви й запиши. Почни так.
 Мій дідусь уміє ... ,

1. Прочитай виразно вірш.



Вели́кий дiм

Будівельник зводить дiм,
 і поселяться у нiм
 лікар, токар, агроном,
 дiктор, тeсля, астроном,
 скульптор, кúхар, модельєр,
 тренер, космонавт, шофєр,
 вчитель, льóтчик, журналіст,
 ще й прославлений артист.
 Ось який вели́кий дiм!
 Мiсця вистáчить усім.

Галина Джемула

2. Випиши іменники — назви професій і добери до них назви дій за зразком.

Зразок. Журналіст — зустрічається з людьми, запитує, слухає, міркує, придумує, пише.

280

1. Добери до назв малюнків дієслова, які відповідають на питання *що робить?*, за зразком.

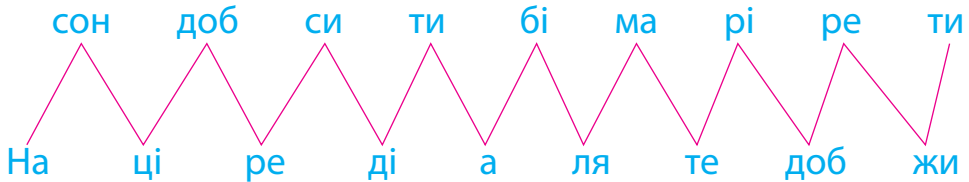


Зразок. Рука бере, тримає, пише, піднімається, опускається.

2. З трьома словосполученнями склади й запиши речення. Визнач час дієслів.

281

Розшифруй ребус і запиши речення. Постав розділові знаки, підкресли дієслова.



282

1. Прочитай дієслова.

Возіти, саджати, дивітися, клікати, смакувати, їхати, копати, благати, рухатися, плесті, бачити, торкатися, фарбувати, ремонтувати, просіти, звертатися, нюхати.

2. Розподіли дієслова на чотири групи за значенням: *переміщення, сприймання, праця, прохання*. Запиши.



Від яких частин мови утворюються дієслова?

Утвори дієслова від іменників і прикметників.

слух —	дівний —	зелений —
лаз —	фарбований —	синій —
дар —	мудрий —	старий —
байдики —	щедрий —	товстий —

1. Утвори прикметники й дієслова від іменників за зразком.

Зразок. Сум — сумний — сумувати.

зима —	голос —
архів —	голова —
діво —	парк —

2. З двома дієсловами (на вибір) склади й запиши речення.

Неозначена форма дієслова

1. Прочитай текст.

Школа — святиня і надія народу. У школі навчають не тільки читати, писати, лічити, мислити, пізнавати навколишній світ. У школі вчать жити.

За Діаною Безносенко

2. Знайди в тексті дієслова. Спробуй визначити час дії.
3. Які труднощі ти відчував?

Дієслова: *пізнавати, жити, спілкуватись(ся), куштувати, зламати(ся)* відповідають на питання **що робити? що зробити?**

Це — **неозначена форма дієслова.**



1. Розглянь таблицю.

Форма дієслів *писати, написати*

Називається	Відповідає на питання	Має особливості
неозначена початкова незмінна	<i>що робити?</i> <i>що зробити?</i>	не вказує на: час число рід особу виконавців

2. Які прикметники використовують для позначення дієслів *писати, написати*?
3. На які питання відповідають дієслова в неозначеній формі?
4. Чи можна визначити час, число, рід, особу, виконавців у таких дієсловах?

1. Прочитай пари дієслів. Знайди дієслова в неозначеній формі.

писати — пиш^у

дзвоніти — дзвониш

класти — клад^у

говоріти — говориш

вести — вед^у

котіти — котиш

2. Постав питання. Поясни свою думку.

1. Прочитай групу слів.

Веселіти, звеселіти; перегнати, гнати; вітати, привітати; вірити, повірити; лякати, злякати; повернути, вертати.

2. Запиши дієслова в неозначеній формі у два стовпчики.

Що робити? Що зробити?

1. До дієслів у неозначеній формі добери іменники за змістом.

знáти	пейзáж
здобувáти	óдяг
вíшати	тролейбус
водíти	знáння
малювáти	прáвило

2. Утвори й запиши словосполучення.

що робити? що?

Зразок. Знати правило.

1. Прочитай пари дієслів.

вчíти — зубрíти
жалíтися — плáкатися
просíти — кля́нчити
лежáти — валя́тися
вiтратити — розбазáрити
пояснíти — розжувáти

2. Постав питання.
3. Які це дієслова за лексичним значенням?
4. Випиши дієслова, яких ти не знав.

Прочитай групи слів. Знайди в кожній дієслово в неозначеній формі.

Стою́ (я), стої́ш (ти), стоя́ти, стої́мо́ (ми), стої́те́ (ви).
Зна́ю (я), зна́єш (ти), зна́ємо (ми), знáти, зна́єте (ви).
Живу́ (я), живéш (ти), жи́ти, жи́тима (він).

1. Прочитай прислів'я.
- Хóчеш знáти — не сорóмся питáти.
 - Житт́я прож́ити — не по́ле перейт́и.
 - Хто хóче робíти, робóту знайде.
2. Спиши, підкресли дієслова в неозначеній формі.



1. Прочитай.

* * *

В нас узімку білим цвітом
сад (*зацвіта́ти, зацві́в*), ненáче літом.

* * *

Рукаво́м (*махну́ти, махну́в*) —
дерéва (*нагну́ти, нагну́в*).

* * *

Взімку, як дере́ва го́лі, він (*лежа́ти, лежи́ть*), (*білі́ти, білі́є*) в по́лі, а як со́нце (*припи́кати, припече́*) — він (*запла́кати, запла́че*) й (*потікту́, потече́*).

2. Вибери з дужок точне дієслово. Поясни свою думку.
3. Запиши речення. Склади їхні схеми. Познач граматичну основу.

Зразок. В нас узимку білим цвітом сад зацвів,
неначе літом.

4. Яким членом речення є дієслово?
5. Чи є серед вставлених слів дієслова в неозначеній формі? Чому немає?

Час дієслова

1. Прочитай дієслова.

Прийду́, прийшо́в, йду; сто́ять, сто́яли, сто́ятимуть;
лежа́тиму, лежи́ть, лежа́в; зрості́ли, зроста́тимуть,
зроста́ють; галасува́в, галасу́є, галасува́тиме;
обмину́ли, обмина́ють, обмина́тимуть; пита́ють, пита́ли,
пита́тимуть.

2. Назві дієслова, що означають дію: яка вже відбулася; яка відбувається зараз; яка відбудеться у майбутньому.

**Дієслова мають три часи:
минулий, теперішній, майбутній.**

Минулий час

що робив?

сто^яв

що робили?

сто^яли

Теперішній час

що робить?

сто^їть

що роблять?

сто^ять

Майбутній час

що буде робити?

що робитиме?

що зробить?

буде сто^яти

сто^ятиме

посто^їть

що будуть робити?

що робитимуть?

що зроблять?

будуть сто^яти

сто^ятимуть

посто^ять



295

1. Прочитай. Дай відповіді на запитання.

- Що ти робиш на уроці української мови?
- Що роблять учні на уроці української мови?
- Що ти робив на уроці математики?
- Що робили учні на уроці математики?
- Що ти будеш робити на уроці жестової мови?
- Що будуть робити учні на уроці жестової мови?

2. Дієслова з іменниками запиши парами за зразком.

Зразок. Розв'язу^ю задачу — розв'язу^{ють} задачі.

3. Які закінчення мають дієслова в однині й у множині?

296

1. Прочитай вірш. Відгадай, про що в ньому йдеться. Визнач граматичну основу перших двох речень.

В не́бі хма́ронька пливла́,
хма́рка сльо́зки пролила́



на капúсту, бурякі,
на зелéні огірки,
і на тра́ви, і на хво́щ...
То не сльóзи, то йде



2. Випиши дієслова. Познач час.



с[л'ó]зки

хво[шч]

297

1. Прочитай речення. Від дієслів теперішнього часу утвори дієслова минулого часу. Постав питання. Запиши за зразком.

Зразок. Я (що роблю?) чищу зуби, я (що робив?)
чистив зуби, я (що зробив?) почистив зуби.

Я чіщу зу́би. Я вмива́юся. Я сніда́ю. Я чита́ю кни́жку.
Я малю́ю. Я гра́ю у бадмінто́н. Я гра́юся з кішко́ю. Я сплю.

2. Два речення (на вибір) пошир іншими словами. Запиши. Підкресли дієслова. Якими членами речення вони виступають?



режі́м дня

ро́зклад за́нять

298

1. Прочитай і відгадай загадку.

* * *

Все зелені́є довко́ла:
пасови́ще, ліс і по́ле.
Мчать струмóчки до рікі́,
ліплять гні́зда ласті́вкі.
І в сорóки новина́, —
облеті́ла всіх вона́, —
сповіща́є — йде ... !

Юлія Хандожинська



пасови́ще — ділянка землі з трав'янистою рослинністю, де пасуться корови, птиця.

2. Випиши дієслова разом з іменниками (займенниками). Познач у дієсловах закінчення. Усно визнач час дієслів.



пасови́[шч]е

новина́



1. Прочитай і спиши речення. Постав питання до дієслів. Визнач час.

1. Послухай, як струмók дзвенить, як гомонить ліщина.
 2. Хто тебе взяв за руку й до школи привів? 3. Любять Україну у сні й наяву, вишневу свою Україну... (Володимир Сосюра). 4. Червона калино, чогó в лузі гнэшся? (Іван Франко). 5. Ходитимеш до школи — здобудеш багáто знань.



наяву — насправді, у дійсності

2. В якому реченні можна визначити особу, до якої звертаються?

1. Прочитай групи дієслів. За якою ознакою їх об'єднано?

1. Кричимó, горлаємо, граємо, галасуємо.

2. Малювали, стрибали, стояли, знімали.

3. Будуватимемо, братимемо, підїжджатимемо, ковзатимемо.

2. З дієсловами майбутнього часу склади речення, різні за метою висловлювання.

1. Від дієслів теперішнього часу утвори дієслова майбутнього часу.

Я тримаю, стрибаю, — буду тримати, ... , ... ,
 закриваю, заглядаю

Ти тримаєш, ... , ... , ... — будеш тримати, ... , ... ,

Ви тримаєте, ... , ... , ... — будете тримати, ... , ... ,

2. Запиши. Познач у дієсловах закінчення.

1. Прочитай вірш. З яким настроєм його потрібно читати?

В школі вчитимусь я залюбки,
 буду читати хорóші книжки.
 Віросту я — і в повітряний флот!
 Буде із мене умілий пілót.



А якщо вóрог на нас нападé —
льóтчик машíну у бій поведé.
Я не здригну́ся в запéклім бою.
Я захищáтиму зéмлю свою́...

Наталя Забіла



не здригну́ся — не злякаюся

2. Випиши дієслова в алфавітному порядку. Познач закінчення.

303

1. Правильно сполучи слова в лівому й правому стовпчиках і прочитай вірш. Запиши його.

Де росту́ть
там танцює
Там пташкі
на́че з ві́тром

розмовляють.
весь день співа́ють,
хло́пчик Ві́тер.
великі кві́ти,



2. Знайди дієслова, визнач їхній час. Яким членом речення є дієслова?

304

1. Прочитай текст. Визнач його тему. Усно поділи на абзаци.

Малéньке зéрнятко потра́пило восені́ під вели́ку гру́дку землі́. За́тишною та рíдною хатíнкою вíявився цей прíхисток. Не понесé його́ бiльше в далéку дорóгу буйний ві́тер. Téплий до́щик не забува́в його́ та напува́в свої́ми кришталéвими кра́плями. На благодáтній землі́ прорі́с тенді́тний па́росток. Я́кось залеті́в сю́ди ві́тер, не побáчив він бiльше зéрнятка, то́му не зміг віднести́ його́ далéко. Мі́цно трима́ється па́росток корінце́м рíдної домі́вки та щáсливо усміха́ється. Швíдко промайну́ла весна́, за не́ю пройшó тепле лі́течко. Ві́ріс па́росток. Вéсело ві́тається золоті́м ко́лосом. Мину́ло багáто ча́су, і



заколосілася навкругі велика пшенична сім'я — без-
края золотá нива.



пріхисток — схованка
пáросток — молоде стебло рослини

2. Випиши дієслова з питаннями. Визнач час дієслів.

305

1. Прочитай щедрівку.



Щедрівочка щедрувáла,
під вікóнцем ночувáла.
Що варíла, що пеклá —
винóсь, тítко, до вікнá!

2. Випиши дієслова та іменники, що з ними пов'язані. Постав питання до дієслів.

3. У першому реченні визнач граматичну основу.

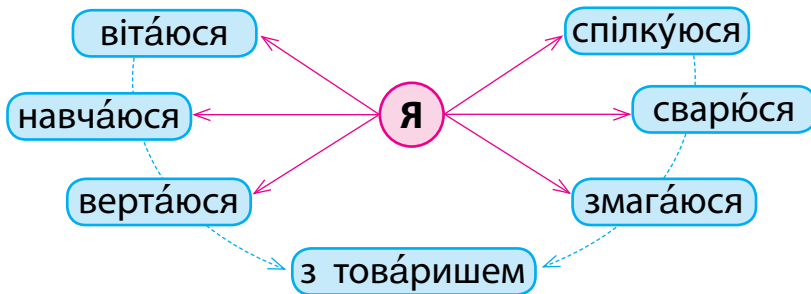


щед[р'і]вочка **щедрувáла**

Дієслова на -ся (-сь)

306

1. Утвори й прочитай речення. Визнач граматичні основи.



2. Запиши за зразком.

що роблю?

Зразок. Я вітаюся з товаришем.

3. Як вимовляються дієслова?

4. Ким виконується дія?



У дієсловах 1-ї особи однини -ся
як пишеться, так і вимовляється: [с'а].

Пишемо: Я усміхаюся.

Вимовляємо: Я усміха[й'ус'а].

307

1. Прочитай і порівняй дієслова.

Вмив сестричку — **вмівся** (сам).

Одягнув брата — **одягнувся** (сам).

Взув бабусю — **взувся** (сам).

Показав другу — **показався** (сам).

2. На кого спрямована дія у дієсловах першого стовпчика?

3. На кого спрямована дія у дієсловах другого стовпчика?

4. Як вимовляються дієслова на -ся?



Дієслова на -ся (-сь) називають дію,
спрямовану на себе:

ховаюся (ховаю себе), **купаюся** (мию себе).

Дієслова без -ся (-сь) називають дію,
спрямовану на іншу особу:

Ховаю телефон (ховаю щось).

Купаю ляльку (мию когось).

308

1. Прочитай речення. Встав потрібний займенник за зразком.

що роблю?

що робиш?

Зразок. Я вітаюся з дорослими. Ти вітаєшся
з дорослими.

1. Я вітаюся з дорослими. Ти вітаєшся з дорослими.

2. Я знайомлюся з хлопчиком. ... знайомишся з хлопчи-
ком. 3. ... змагаюся з другом. ... змагаєшся з другом.

2. Прочитай. Як вимовляються дієслова на -ся?



У дієсловах 2-ї особи однини

-шся вимовляється як [с':а].

Пишемо: *Ти усміхаєшся.*

Вимовляємо: *Ти усміхає[с':а].*

309

1. Добери точні дієслова до займенника. Постав питання до дієслів.

Ти $\begin{cases} \rightarrow \text{(турбу́єшся, турбу́юсь).} \\ \rightarrow \text{(згинáюсь, згинáєшся).} \\ \rightarrow \text{(поверта́єшся, поверта́юсь).} \end{cases}$

2. Прочитай. Вимовляй правильно.
3. Як вимовляються дієслова в 2-й особі однини з **-шся**?

310

1. Прочитай. Звертай увагу на правильну вимову.
Верта́тися, хова́єшся, верта́юся, хова́тися, верта́єшся, хова́юся.

2. Запиши дієслова у два рядки. Постав до кожного питання.

1. Дієслова з [с'а]: ... , ... , ... ,

2. Дієслова з [с':а]: ... ,

3. На які питання відповідають дієслова в другому рядку?

311

1. Розглянь таблицю.

Змінювання дієслів за особами

Неозначена форма (що робити?)	Я (що роблю?)	Ти (що робиш?)	Він, вона, воно (що робить?)
пиша́тися	пиша́юся	пиша́єшся	пиша́ється
навча́тися	навча́юся	навча́єшся	навча́ється
вмива́тися
торка́тися

2. Послухай, як вимовляються дієслова в 3-й особі.



У дієсловах 3-ї особи однини й множини **-ться** вимовляється як [ц':а].

Пишемо: Він пишається. Вони піклуються.

Вимовляємо: Він пиша[й'ец':а]. Вони піклу[й'уц':а].

312

1. Розглянь малюнок. Що роблять хлопчики?



2. Відповідай, використовуй дієслова з [ц':а].

313

1. Прочитай вірш. Визнач його тему й основну думку.

Як думав Василько...

Думав Ва́ся, Та́нин брат,
щоб здоро́вим ста́ти,
тре́ба їсти все підря́д
і побі́льше спа́ти.

Так і ро́бить наш Васи́ль,
враз, як прокида́ється,
щось жу́е, жу́е, жу́е,
про́сто — запи́хається.



2. Випиши дієслова на -ся. Постав питання. Поясни написання і вимову.
3. Як ти розумієш значення слова *запи́хається*?



прокида́[й'ец':а]

запи́ха[й'ец':а]



1. Прочитай. Постав дієслово в потрібній формі.



Щéдрим дóбрим слóвом
пíсня (почина́тися).
З рушника́ святко́вого
корова́й (всмиха́тися).

2. Випиши граматичні основи речень. Постав питання до присудків.

що робить?

Зразок. Пісня починається.

1. Прочитай вірш.



Че́рез кла́дку, че́рез рі́чку
я веду́ свою́ сестри́чку.
Пря́мо в хви́лі **кла́дка** гне́ться,
а **Окса́ночка** сме́ється.
Бо зі мно́ю й че́рез рі́чку
йти **сестри́чка** не бо́їться.

Михайло Стельмах

2. Знайди й випиши дієслова, з якими пов'язані виділені іменники. Постав питання до дієслів. Поясни вимову дієслів з -ся.



гне́[ц':а]

[см'ійе́ц':а]

не бо́[йце́:а]

1. Послухай текст. Про що йдеться?

Любо́в до землі, до пра́ці почина́ється са́ме в тво́єму
ві́ці. Якра́з тепе́р ти пригляда́єшся до робо́ти ста́рших.

Лю́ди сію́ть хлі́б. Ще́дро оспі́вана ця пра́ця людська́.
Зерно́ для лю́дини і до́сі залиша́ється земні́м дівом.
Вонó безсме́ртне. Кінуте в зе́млю, стае́ ко́лосом. Налива́-
ється со́ками землі́ й со́нця, красу́ється, ра́дує врожа́єм.

Неле́гко дае́ться хлі́б. Спра́вжню ці́ну йому́ склада́ють
хліборóби.

Микола Сингаївський

2. Упізнай і повтори дієслова на -ся.

3. Запиши дієслова у два стовпчики: з [ц':а] і з [с':а].

317

1. Прочитай текст. Про що ти дізнався?

Як ракета злітає у космос?

Візьмемо повітряну кульку й надмемо її. Але не зав'язувати-мемо, а просто затиснемо пальцями. Потім відпустимо. Повітря стрімко вірветься з горловини кульки, а сама вона стрибне на



2—3 кроки в протилежному напрямку. Коли все повітря вийде, порожня кулька впаде на підлогу. Але ж вона, хай лише на кілька секунд, усé-такі злетіла! Поки повітря виривалося назад, кулька рухалася вперед. За таким самим принципом підіймається в небо й справжня ракета, космічний корабель. Тільки для її запуску потрібно дуже багато пального.

2. Випиши дієслова з -ся. Постав питання. Визнач час.



зав'язувати

затиснути

318

1. Прочитай вірш. Про що в ньому йдеться?

За селом у нас кринічка
неглибока, невеличка.
Клен шумить над нею лістом.
В ній вода холодна й чиста.
Йдуть із поля трудівниці —
повертають до криниці...
Знають люди — як нап'єшся,
наче сили наберешся.



Микола Сингаївський

2. Випиши дієслова. Визнач час дієслів.



нап'[йес':а]

набере[с':а]



Рід і число дієслів минулого часу



Дієслова минулого часу змінюються за **родами й числами**:

біжить (що робить?), бігла (що робила?),
біг (що робив?), бігло (що робило?),
бігли (що робили?).

319

1. Від поданих дієслів утвори форми минулого часу. Запиши із займенниками за зразком.

Зразок. Я, ти, він побачив,
вона побачила,
воно побачило,
ми, ви, вони побачили.

Побáчити, бáчити, вглéдити, зíркати, спостерігáти, оглядáти.

2. Як можна назвати дієслова наведеної групи за значенням?

320

1. Прочитай речення. Запиши у вигляді вірша.



Врáнці біля хáти малéсенькі слідí —
зайчáтко вухáте прихóдило сюді. Стояло
біля хáти, ступíло на порíг — хотíло нам
сказáти, що вíпав пéрший сніг.

Леонід Куліш-Зіньків

2. Підкресли дієслова. Визнач їхній рід.
3. Утвори від дієслів однини дієслова множини. Прочитай вірш іще раз.

321

1. Прочитай дієслова.

Позíхав — позíхнув, ковтав — ковтнув, стукав —
стукнув, дмухав — дмухнув, кричав — крикнув,

рубав — зрубав, махав — махнув, різав — різанув, колов — кольнув.

2. Випиши дієслова, які означають раптовість дії, у формах трьох родів.

3. Постав наголоси. Поясни значення дієслів.

322

1. Добери дієслова минулого часу з дужок і запиши речення.

1. Окса́на (йшла, йде) до магази́ну. 2. Сли́ва (впа́ла, па́дає) у корзи́ну. 3. Під сосно́ю гри́б уже́ (ві́ріс, росте́). 4. І́гор з-під ко́вдри (лі́зе, ви́ліз). 5. Гу́сінь тут листо́к (погрі́зла, гризе́). 6. Там хма́рино́нька (нависа́є, наві́сла).

Зразок. Оксана йшла до магази́ну.

2. У кожному реченні познач граматичну основу.

323

1. Прочитай прислів'я.

1. Зробі́в ді́ло — гуля́й смі́ло. 2. Як ро́биш, те й ма́єш.

2. Поясни зміст прислів'їв. Добери інші прислів'я про працю. Назви́ дієслова, визнач їхній час.

3. Запиши прислів'я, яке тобі найбільше сподобалося.

324

1. Прочитай текст.

Де беруться краплінки

Бігл.. Оленка по льоду. Па́дал.. сніжинки. Одна́ сіл.. на рука́в. Дивиться Оленка на пухна́сту сніжинку. Шестику́тна зі́рочка така́ га́рна. Наблі́зил..сь Оленка до сніжинки. Дивиться, милу́ється не́ю. І ба́чить диво: сніжинка ста́л.. крапліною водо́ю.

Василь Сухомлинський



2. Про що мовиться у тексті? Яке диво спостерігала дівчинка?

3. Випиши з тексту дієслова. У дієсловах минулого часу допиши закінчення, познач рід і число.

1. Розглянь малюнки й склади розповідь про двох друзів, які проводять вільний час на природі. Користуйся ключовими словами.



Ключові слова: відпочива́ли, побачи́в, захоти́в, підстри́бував, не зверта́в ува́ги, чита́в, розпо́вів, сказа́в, приду́мав, перекона́в, домо́вились, віліз, став, діста́в, зірва́в, набра́в, спробо́ували, наї́лися, перекона́лися.

2. Розповідь перекажи.

1. Прочитай. З дієслів-синонімів вибери ті, які найбільше підходять за змістом.

Товариші́ (*мандрува́ли, йшли*) узлі́ссям і (*підбира́ли, збира́ли, зру́бували*) гриби́. На галя́вині вони́ (*побачили, помі́тили*) злама́ну бері́зку. Ї́ тоненькі́ гілочкі́ (*спадáли, звисáли*) додо́лу. Ні́жне зеле́не лі́стячко поча́ло (*в'яну́ти, со́хнути*). Хло́пчики (*підня́ли, підв́ели*) бері́зку, (*знайшли́, підібра́ли*) злама́ну дубо́ву гі́лку, (*встромі́ли, всу́нули*) в зе́млю бі́ля бері́зки та (*прикрі́пили, прив'язáли*) її́ до не́ї. (*Живи́, існу́й*), бері́зко, на ра́дість усі́м!

2. Назви́ основну думку́ тексту. Як учинив би ти, якби побачив зламане деревце?
3. Випиши́ третє речення́, познач́ головні́ члени́ речення́.



уз[л'і́с'ам]

бе[р'і́зку]

тонé[н'к'і́]

Написання не з дієсловами

327

1. Прочитай виразно.

Хто рано прокидається,
зарядкою займається,
роботи не боїться,
той завжди добре вчиться.

Лідія Лужецька

2. Випиши дієслово із запереченням.



Не з дієсловами завжди пишеться окремо:
не марнуй, не лінувався, не спала.

328

1. Прочитай пари дієслів.

брати — не брати
спати — не спати
хотіти — не хотіти
мерзнути — не мерзнути

2. За допомогою чого утворюється заперечення в українській мові?
3. Наведи ще приклади заперечення з дієсловами.

329

1. Прочитай приказки.

• Скажеш — ... вєрнеш, напишеш — ... зітрєш, відрубáєш — ... притóчиш.

- Де робить машина, там ... болить спіна!
• Комбайном косіти — ніколи хліба ... просіти.
2. Спиши, встав замість крапок *не*. Поясни правопис *не* з дієсловами.

1. Прочитай вірш.

Єдина Україна

Нехай ніхто **не половинить**,
твоїх земель **не розтинá**,
бо ти єдина, Україно,
бо ти на всіх у нас одна.
Одна, від Зáходу до Сходу
володарка земель і вод —
ніхто **не ділить** хай на́роду,
бо **не поділиться** народ.

Дмитро Чередниченко



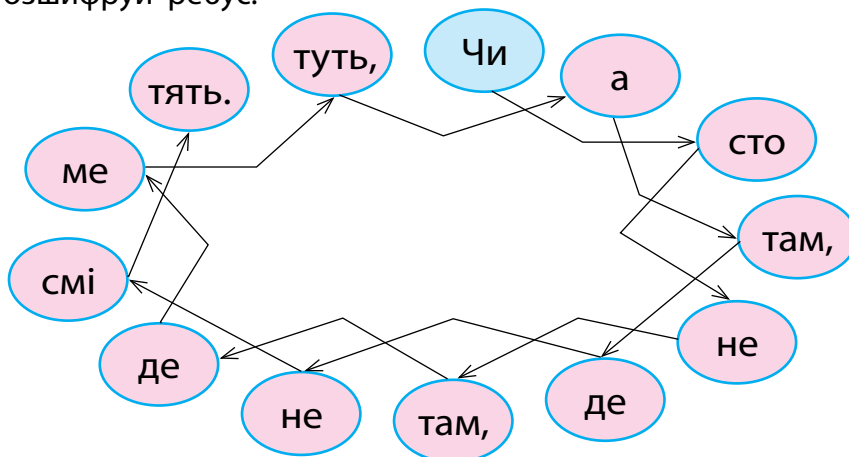
не половинить — не забирає половину
не розтинá — не розрізує, не відбирає, не ділить, не переділяє

2. Назви основну думку вірша. Поміркуй над тим, що означають виділені слова.
3. Добери слова подібного значення до виділених дієслів з *не*.



не по[д'ілиц':а]

1. Розшифруй ребус.



2. Знайди дієслова, визнач час дієслів. Утвори від них форму минулого часу й запиши речення.



До поданих дієслів добери дієслова подібного значення з *не*.
Запиши за зразком.

Зразок. Жити — не вмирати.

Жіти, ходіти, відпочивати, мовчати, цвісти, трудитися,
берегти, забути, загубити.

1. Розглянь малюнки й прочитай речення, подані ліворуч.



Влітку йде дощ.

Влітку сонце всіх **зігриває**.

Влітку дерева шумлять
лісьям, цвітуть.

Восені листя з дерев і
кущів **облітає**.

... дощ ... йде, а падає
сніг.

... сонце всіх ... зігриває,
а світить.

... дерева ... шумлять
лісьям, ... цвітуть.

... листя з дерев і кущів
... облітає, а тільки роз-
пускається.

2. У речення, подані праворуч, встав слова *взимку*, *навесні* і *не*.

3. Запиши речення про твою улюблену пору року. Підкресли дієслова з *не*. У виділених словах познач префікси.



розпуска[йец':а]

1. Прочитай вірш. Чого він нас навчає?



Пам'ятай!

Коли побачиш влітку в полі
червону квітку — символ волі,
згадай синів безстрашних України,
що **полягли** на землях Батьківщини.
Вони себе **не вберегли**,
але край рідний **захистили**.
У полі маки **зацвіли**
там, де герої ці **спочили**.
Твоє життя безхмарне ніні.
За це їм дякуй, **пам'ятай**:
герої **захистили** Україну,
колись і зараз твій **боронять** край.

Марія Устичук



полягли — загинули

2. Назви дієслова. Визнач їхній час.
3. До виділених дієслів добери дієслова протилежного значення.

1. Прочитай і відгадай загадки.

* * *

Брат з братом через дорóгу живуть,
одін óдного ... бáчать.

* * *

Хоч ... шію я нікóли,
а гóлок маю багáто.

* * *

Зúbки має, але їх ховає,
дóвгі кóси має, та ... заплітає.

2. Запиши слова-відгадки. Які дієслова допомогли тобі відгадати загадки?



1. Прочитай вірш. Про що в ньому йдеться? Яка основна думка вірша? Чи відповідає заголовок темі й основній думці вірша?

Буду я природі другом!

Йтиму садом, полем, а чи лугом,
буду я природі вірним другом.
Не столочу навіть і траві.
 Я скажу їй: — **Зеленій, живі!**
 Коли лісом **буду** я іті,
 теж **посію** зёрна доброти.
Побажаю дереву і пташці,
 щоб вони **жили** у мірі й щасті.

Степан Жупанин

2. Визнач час виділених дієслів. Утвори від них форми минулого й теперішнього часу. Запиши. Познач закінчення.

Розглянь малюнки й закінчи речення. Використовуй дієслова з не.



Берегти природу — означає:

- не ... рідкісних квітів (... , ... , ... , ...);
- не ... мурáшників;
- не ... пташіних гнізд;
- не ... дерев та куців;
- не ... барвістих метеликів;
- не ... сміття в лісі, лузі, біля водо́йм.



Разом із не завжди пишуться дієслова:
нехтувати, недобачати, недочувати, ненавидіти.

338

1. Прочитай речення.

1. Водій систематично (не)хтував правилами дорóжнього ру́ху і потра́пив у ава́рію. 2. Мотоциклісти епізодично (не)хтували заува́женнями поліце́йських про переви́щення шви́дкості. 3. Старéнький діду́сь трішки (не)добача́в і (не)дочува́в. 4. Дарі́нка (не)на́виділа ма́нну ка́шу.



систематично — постійно
епізодично — інколи

2. Запиши речення, розкрий дужки. Над дієсловами напиши рід і число.

339

1. Прочитай прислів'я. Постав дієслова в потрібній формі.

- Ла́стівка день почина́є, а солове́й його́ ... (кінча́ти).
- Дру́га шука́й, а ... (знайти́) — трима́й.
- Уда́р забува́ється, а сло́во ... (пам'ята́тися).
- Знайшо́в — не скач, (загубі́ти) — не плач.



не скач — не радій

2. Чи є в реченнях дієслова протилежного значення? Випиши їх парами.

Дієслова в текстах

340

1. Прочитай.

Без вітру не ... жито, без вітру вода не Без мрії не можна ... , не можна нікого в полі ніва, ... усі саді. Для того, щоб ... щасливим, треба ... завжди (Микола Сом).



2. Чи можна визначити, про що йдеться у вірші? Яких слів у ньому бракує?

3. Добери за змістом дієслова з довідки й запиши у формі вірша.

Довідка: рóдить, шуміть, жіти, любіть, заколóсить, зацвітуть, стáти, мріяти.



шумі[т']

[л'убіт']

зац[вітут']

341

1. Прочитай. Роз'єднай слова в рядках вірша. Назви дієслова.

Оймісяцьсіченькличемороза,
морозитьлиця, щипаєноса.
Амісяцьлютийвітрамидує,
наводахзльодумостибудує.
Березень-місяцьмостиполомить —
веснянупіснюрічказадзвонить.

Марійка Підгірянка



полóмить — поламає

2. Спиши. Підкресли дієслова.

342

1. Прочитай текст. Випиши головні члени речення, постав питання від підмета до присудка.

Трáвень — місяць малюків. Куді́ ти не гля́неш, куді́ ти не ступи́ш — всю́ди зустрі́неш малюків. У кроті́в — кротеня́та, у лиси́ць — лисеня́та, у вовчи́ць — вовченя́та, у ві́дри — видреня́та.

Ці всі в нірках зросту́ть і мале́нькими ніко́му під но́ги не потра́плять. Пташеня́та тако́ж, що наро́дяться в гні́здах на дере́вах, теж у безпе́ці защебе́чуть.

Є такі звіря́та й пташеня́та, що прóсто на землі рості́муть. У таких малі́х тварі́нок єди́ний за́хист — приту́литися до землі, завме́рти.

Їм здава́тиметься, що так ти їх не побáчиш, не відчу́єш, не знайдéш.

За Олексою Десняком

2. Якою частиною мови виражено підмети? Що можна сказати про присудки?
3. На які питання відповідають дієслова? Випиши їх, укажи час.

343

Розглянь малюнки. Розкажи, кого на них зображено й хто що робить. Скористайся ключовими дієсловами.



Ключові дієслова: вирішили, збирали, побачили, їде, недобачив, наїхав, повипадали, забруднілися, вибачте, не хотів, сталося, допоможу, збрали, пробачили, потоваришували.

344

1. Склади з поданих слів речення й запиши їх у такому порядку, щоб вийшла зв'язна розповідь.

Весна́, по, швидко, землі, крокує.

Брунькі, на, гілках, скоро, тоненьких, набубнявіють.

летять, країв, 3, птахі, теплих.

кріги, від, звільнілися, Ріки.

неба, 3, лагідне, усміхається, сонце.

2. Підкресли дієслова, вжиті в переносному значенні.
3. Визнач основну думку розповіді.



[у^см'і^ха́й^ец':а]

Прислівник

345

1. Розглянь малюнки.



2. Дай відповіді на запитання: Коли це буває?

Довідка: взімку, восені, влітку, навесні.

3. Запиши відповіді за зразком. коли?

Зразок. Це буває взимку.

346

1. Прочитай. Розмісти слова у два стовпчики за питаннями.

Зима́, літо, взі́мку, влі́тку, восе́ні, наве́сні, о́сінь, весна́.

Зразок. Що? Зима. Коли? Взимку.



взі́мку

восе́ні

влі́тку

Прислівник — це **самостійна незмінювана частина мови.**

Називає **ознаку дії:**

час (коли?): сьогодні, тепер, учора;

напря́м (куди?): вперед, назад, ліворуч, праворуч;

місце (де?): тут, там, знизу, вгорі;

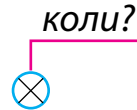
спосі́б (як?): старанно, дбайливо.



1. Прочитай. Вибери точний прислівник.

Малé зерня́тко, ти поспі́ (сьогодні́, завтра́),
бо (сьогодні́, завтра́) му́сиш сходи́ти і рості́.

2. Запиши. Постав питання від дієслова до прислівника часу.



Зразок. ... ти поспи сьогодні́.

1. Прочитай групи слів. Постав до кожного питання. Які це прислівники?

1. **Позавчо́ра, вчо́ра**, сьогодні́, за́втра, післязавтра.
2. Вночі́, вранці́, вдень, ввече́рі.

2. Виділені прислівники розбери за будовою.

Зразок. Позавчо́ра.

3. Зроби висновок про незмінюваність прислівника. Чи є у прислівників закінчення?

1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

Яблунька і літо

Юрко́ і Мишко́ весно́ю посади́ли біля шко́ли яблуньку. І до́мовились: на канікулах бу́дуть приходи́ти до шко́ли й полива́ти її. Сьо́годні полива́тиме Юрко́, за́втра — Мишко́, по́тім знов Юрко́, по́тім — Мишко́.

Наста́ли канікули. Не прийшо́в Юрко́ полива́ти яблуньку, ду́мав: «За́втра при́йде Мишко́ і полле́». Мишко́ жив далече́нько від шко́ли й ду́мав собі́: «Учо́ра ж полива́в яблуньку Юрко́... Нічо́го їй не бу́де за день. За́втра при́йде й полле́, він бли́жче від шко́ли живе́».

Мина́ли дні, дере́вце не полива́лося.



А щодня прихóдив до шко́ли Андрі́йко. Він годува́в ри́бок у шко́льно́му аква́ріумі. Побáчив зів'ялу я́блуньку і став її щодня́ полива́ти...

Пе́ршого ве́ресня пішли́ Юрко́ і Мишко́ до я́блуньки. Побáчили, що вона́ зеленіє, і засоро́мились. Ко́жен ду́мав: «Це ж тільки я не полива́в...».

За Василем Сухомлинським

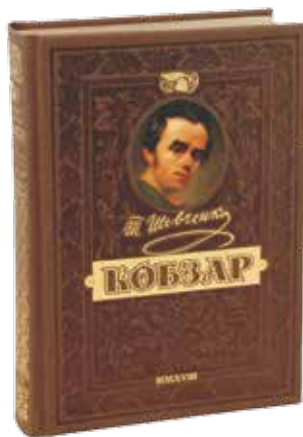
2. Знайди прислівники часу. Випиши їх. Поясни написання.

350

1. Прочитай. Назви виділені слова.

Над «Кобзарём»

Тіхо надво́рі. Ні вітру, ні хмар.
Ані шелесне верба́ височёнька.
На́ша Олёнка відкри́ла «Кобза́р»,
вго́лос чита́є Тара́са Шевче́нка.
Ген за ріко́ю сині́є го́ра,
в не́бі весёлка розкві́тла **казко́во**,
ніжно впліта́ється в го́мін Дніпра́
до́бре і щі́ре Шевче́нкове сло́во.



Вадим Скомаровський

2. Як називаються ці слова? На які питання відповідають? З яким словом пов'язані?

3. Запиши.

як?
Зразок. Вго́лос чита́є, ...



тіхо

вго́лос

казко́во

ніжно

Прислівник у реченні пов'язаний із дієсловом.
Є другорядним членом речення:

коли?
Всі чекають взимку снігу.



351

1. Утвори прислівники від прикметників.

Оптимістичний — ...

Дисциплінований — ...

Життєрадісний — ...

Приємний — ...

2. Запиши. Постав питання.

Зразок. ^{який?} Оптимістичний — ^{як?} оптимістично.

352

1. Прочитай речення. Утвори прислівники від прикметників.

1. Лунує пісня (урочистий) й (оптимістичний). 2. Миколка (старанний) виконав завдання. 3. Світланка (вичерпний) дала відповідь на запитання.



вичерпно — повністю

2. Речення запиши. З якою частиною мови пов'язаний прислівник?
3. Яким членом виступає у реченні?

353

1. Розглянь таблицю. Поясни значення прислівників жестовою мовою.

Творення прислівників від іменників

Ранок	вранці, щоранку
День	вдень, щодня
Вечір	ввечері, щовечора
Ніч	вночі, щоночі

2. Запиши. Постав питання до кожного слова.

Зразок. ^{що?} *Вечір* — ^{коли?} *ввечері*, ^{коли?} *щовечора*.

1. Прочитай іменники. Утвори прислівники.

Що?	годі́на	день	ті́ждень	мі́сяць	рік
Як часто?	щогоді́ни

2. Запиши утворені прислівники. Підкресли орфограму:

Чергування [i]—[o] в коренях слів

1. Прочитай. Вибери з дужок точний прислівник.

1. Я вмива́юся (щовéчора, щорáнку). 2. Вечі́рня ка́зка йде (щорáнку, щовéчора). 3. (Щодн́я, щорóку) мій това́риш Тимко́ допомага́є ма́мі. 4. (Щодн́я, щорóку) ми відзнача́ємо День захи́сника́ Украі́ни. 5. (Щоті́жня, щодн́я) у нас є вихідні́.

2. Випиши прислівник із дієсловом. Постав питання.

коли?



Зразок. Щоранку вмиваюся.



[шч]орáнку

[шчотижн'а]

1. Прочитай. Постав питання до кожного прислівника.

Тут, щодн́я, вперéд, там, зні́зу, напам'я́ть, корі́сно, щомі́сячно, щорóку, назáд, угорі́, згорі́.

2. Розподіли прислівники на групи за значенням і запиши до таблиці.

Прислівники			
Мі́сця (де?)	Способу ді́ї (як?)	Напря́мку (куди, звідки?)	Часу (коли?)
тут



[шчодн'а́]

[шч]орóку

357

1. Прочитай уривок з вірша. Доповни прислівником часу. Запиши.

...І на полі жайворонк,
 соловейко в гаї
 землю, убрану весною,
 ... зустрічають.

Тарас Шевченко

2. Що це за вірш? Як називається?
3. Назви прислівник.

358

Прочитай. Додай прислівник-антонім.

Вночі — ... , праворуч — ... , вчора — ... , щоранку — ... , назад — ... , мало — ... , сьогодні — ... , взімку — ... , ззаду —

359

1. Прочитай. Доповни прислівником-антонімом.
 На рідній землі тепло і ... , і вночі.

2. Запиши прислівники-антоніми.

360

1. Прочитай пари речень. Поясни різницю між виділеними словами.

1. **Справа** від дороги тягнувся ліс. Учійся, друже мій, як слід, хоч це й нелéгка **справа**.

2. Летять лелéки **угорі**, земля вже дíхає весною.
У горі пробíли тунéль.

3. **Гаряче** сонце щéдро ллє промíння золотé. І тут **гаряче**, і там бóляче.

2. Запиши речення. Постав питання до виділених слів.
3. Зроби висновок, якою частиною мови є виділені слова в реченнях кожної пари.

1. Заміни подані слова й словосполучення прислівниками з коренем *-руч-*.

Зліва — ... , власними рука́ми — ... , справа — ... , на швидку́ ру́ку — ... , го́лими рука́ми — ... , виготовля́ти рука́ми —

Довідка: власно́руч, право́руч, нашвидкуру́ч, ліво́руч, го́ліруч, вру́чну.

2. Поясни спосіб творення кожного прислівника. Вкажи ознаку, виражену прислівником. Перевір написання за довідкою.

1. Розглянь малюнок.



2. Розкажи за планом.

План

1. Хто зображений у центрі?
2. Хто знаходиться ліворуч від господаря?
3. Хто знаходиться праворуч?

3. Запиши речення з прислівниками *ліворуч*, *праворуч*.

1. Прочитай текст.

... про гудзики

На чоловічому одязі гудзики розташовані ... , а на жіночому — Вважається, що за часів упровадження гудзиків чоловіки вдягалися ... , а жінок одягали служниці, тому для них гудзики ... пришивали ... в дзеркальному відображенні.



Ука́з ца́ря на́ка́зував пришива́ти олов'я́ні гúдзики до рука́в солда́тських мунди́рів із зовні́шнього бо́ку, а́дже гúдзики не дозволя́ли солда́там ... пі́сля ї́жі витира́ти рукаво́м рот і ніс. Так ца́р відучи́в солда́тів від пога́ної звички — псува́ти сукно́ мунди́рів.

Знайти́ гúдзик і ... вважа́ється до́брою прикме́тою. Якщо́ до́ро́гу то́бі перебі́гла чо́рна кішка, до́сить до-торкну́тися до гúдзика — і мо́жна ... йти впе́ред.

Довідка: ціка́во, само́стійно, правору́ч, лівору́ч, голіру́ч, чі́тко, нашвидкуру́ч, сьо́годні, сме́ліво.

2. Про що ти дізнався?
3. Додай у текст прислівники за змістом. Що змінилося? Наскільки текст став виразнішим?

364

Розглянь малюнок. Прочитай вірш. Поясни вживання прислівників-синонімів.



Так ще ніко́ли не цвілі́ сади́:
перві́сно, первозда́нно, первоцві́тно...
На се́рці не було́ ще так блакі́тно...
Ще так ніко́ли не цвілі́ сади́.

А. Близнюк



перві́сно, первозда́нно, первоцві́тно — біло

365

Добери синоніми до прислівників *радісно, чітко*. Звернися по допомогу до словничка синонімів.

1. Прочитай художній текст. Чи можна назвати його емоційно виразним. Чому?

... діхає вільна земля. Вітерець ... , ... колише свіжі запашні трави, ... перебирає листочки на гілках дерев, ... гойдає стебельця квітів. Пагорби ... вкриті червоними тюльпанами. Нече жар, горять вони

2. Пошир опис необхідними за змістом прислівниками з довідки.

Довідка: лéгко, ніжно, ла́гідно, ледь-ледь, вільно, навкругі, скрізь.

3. Чи надали прислівники художньому тексту більшої емоційності й виразності? Зроби висновок.
4. Випиши частину речення з однорідними членами, які виражено прислівниками.

1. Прочитай.



Пóдорож туристів

Туристи вирушають у путь (коли?) Вони (як?) ... і (як?) ... йдуть (куди?) Переходять річку (як?) З вершини горі дівляться (куди?) ... і (куди?) Обідають (коли?) ... на привалі. Повертаються (куди?) ... з новими враженнями. Згадують про подорож навіть (коли?)

2. Доповни текст прислівниками з довідки. Користуйся питаннями.

Довідка: урánці, вéсело, дру́жно, уперéd, вбрід, лівóруч, правóруч, удéнь, додóму, узíмку.

3. Чи допомагають прислівники збагачувати текст?



ТЕКСТ



Тема і мета тексту. Заголовок

368

1. Прочитай. Що можна сказати про ці речення? Чи можна їх назвати текстом? Що треба зробити, аби речення стали текстом?



Він побачив дим і вїбіг на дорóгу, гóлосно гáвкав, ніби благáв про допомóгу. Це стáло-ся влітку. Рáптом почалáся по-жежа. Пес кидáвся прýмо під машíни. Дунáй швídко бiг і весь час озирáвся — дивiвся, чи iдуть за ним. У дворi гуляв со-бáка Дунáй. Малi дiти самi грáлися у будiнку. В однiй машíни лýди зрозумiли, що трéба iхати за собáкою. Дiтeй вдалóся врятувáти завдя-ки вiрностi й наполéгливостi рятувникá. Зóвсiм скóро вони побáчили густий дим, який валiв з-за дерéв.

2. Запиши речення так, щоб утворився текст.
3. Назви тему тексту. Якими словами в тексті названо головного героя? Чого навчає цей текст? Яка його мета? Який заголовок можна придумати до тексту?
4. Випиши з тексту дієслова. Постав до них питання.



тéма — це те, про що йдеться у тексті
метá (основна думка) — це те головне, що автор тексту стверджує, до чого закликає, чого навчає



влiтку (коли?)

лiтом (коли?)

1. Прочитай текст.

Живі барометри

Природа дає нам багато цікавої і корисної інформації.

Перед дощем реп'ях розкриває свої колючкі. Удень з лістя клена падають сльози — треба чекати дощу. На вербових гілках виступає сік — дощ буде через день. Коношина розправляє лістя — теплий дощик довго буде літись.



Такі рослини називають живими барометрами.

2. Що нового ти дізнався? Назви тему й основну думку тексту.
3. З'ясуй значення слова *барометр* за тлумачним словником. У якому значенні вжито це слово в тексті? Подумай, чи можна замінити в назві тексту слово *живий* на *природний*. Чому?
4. Подумай і скажи, чи відповідає заголовок тексту його темі й основній думці? Обґрунтуй.
5. Випиши речення, яке відповідає схемі:

└ _____ .



штучний барометр

природний барометр

Особливості змісту і побудови тексту-міркування

1. Прочитай текст.

Сова — дійсно унікальна пташка.

Багато в неї не так, як в інших птахів. Обидва ока «на обличчі» разом, а не по сторонах. Вона може легко

поверну́ти го́лову на 180 гра́дусів. Літає безшумно. Ба́чить одна́ково до́бре і вдень, і вночі.

Взагалі, не пта́шка, а чу́до!

Олена Компаній

2. Визнач основну думку тексту. В якому реченні її висловлено?
3. Які докази наводить автор для підтвердження основної думки? Випиши їх.

Текст-міркування — це текст, у якому йдеться про **причини** чи **наслідки явищ і подій**.

Мета тексту-міркування — довести думку за допомогою доказів, аргументів, прикладів, зіставлень. У тексті-міркуванні щось доводиться, роз'яснюється.



371

1. Прочитай текст. Який це текст?



Діти посадили маленікі деревця. Проїшов час, і з них віросли високі дерева. Утворівся цілий гайок. **Тепер люди ходять туди відпочивати.** Там свіже повітря, приємно посідіти в холодочку. А ще знаємо, що дерева вбирають вуглекислий газ, а виділяють кісень.

Треба берегти наші дерева.

2. Про що йдеться в тексті-міркуванні?
3. Чому люди ходять у гайок?
4. Який висновок тексту?
5. Якій частині тексту відповідає виділене речення? Випиши його.

1. Розглянь таблицю. Прочитай речення тексту.

Будова тексту-міркування

Частина тексту	Ключове слово	Приклад
1. Зачин (містить твердження — що потрібно довести?)	чому?	Пелікани — це водні птахи. Проте вони не вміють пірнати.
2. Основна частина (доведення — містить докази, аргументи)	тому що	Це пов'язане з особливою будовою їхніх кісток, які мають повітряні порожнини. Ще в пеліканів є підшкірні повітряні мішки, а пір'я не дуже щільно прилягає до тіла.
3. Кінцівка (містить висновки , підсумок сказаному)	отже	Ось такі вони — пелікани.

2. Прочитай твердження, яке відповідає зачину тексту. Назви питання.
3. Прочитай доведення, яке відповідає основній частині тексту.
4. Прочитай висновок — кінцівку тексту.
5. Запиши текст.

1. Прочитай текст.

Весною не можна підпалювати стару траву. Разом із нею згорить родючий шар землі. У пожежі загинуть павуки, жаби, мурахи і пташки. Не втекти від вогню тим, чиї будинки знаходяться в траві. Давайте не будемо бездумно псувати те, що природа створювала мільйони років.

Олена Компаній

2. Визнач тему й основну думку тексту. Доведи, що це — текст-міркування.
3. Поділи текст на частини. Запиши. Використовуй таблицю із вправи 372.

Зв'язок між реченнями в тексті-міркуванні встановлюється за допомогою особливих слів і словосполучень.

Твердження	<ul style="list-style-type: none"> • вважається, що • на думку • кажуть, що • а ви знаєте, що
Доведення	<ul style="list-style-type: none"> • тому що • оскільки • по-перше • по-друге • наприклад
Висновки	<ul style="list-style-type: none"> • отже • таким чином • можна бути впевненим



374

Розглянь малюнок. Прочитай речення. Розмісти їх так, щоб вийшов текст-міркування. З яких частин він складається?



От і радіють наші гороб'ята.

Це тому, що весна приносить тепло. Сходять сніги. З'являються комашки. Є чим поживітися. Закінчилися голодні зимові дні.

І чому це з приходом весни горобці так гóлосно цвірінчають?

1. Розглянь малюнок. Прочитай текст.

Кульбаба

Чому кульбаба так називається? Усі знають ці прості квіти. Вони схожі на мале́ньке со́нце із золотими про́менями. Насі́ння кульба́би шви́дко дозріва́є та ро́биться пухна́стою ку́лькою. Поду́еш на ку́льку, і попливу́ть у пові́трі легкі пуші́нки. Ось чо́му наро́д назва́в цю кві́тку кульба́бою!



Олена Компаній

2. Чи є в тексті думка, що потребує доведення? Яке речення її містить?
3. Як автор тексту її доводить?
4. Якого висновку доходить автор тексту?

1. Прочитай текст.

Мура́шки — на́ші дру́зі. По-пе́рше, ці мале́нькі кома́хи ро́блять родю́чим ґрунт, по-дру́ге, розно́сять на дале́кі відста́ні насі́ння рослі́н, по-тре́тє, вою́ють із різни́ми шкідника́ми лісу, са́ду та горо́ду. У мура́шнику пану́є зла́года, і ко́жен зна́є сво́є діло.

2. Знайди й прочитай основну частину. Спиши її. Визнач докази. За допомогою яких слів вони пов'язані? Для чого використовуються ці слова?

1. Прочитай текст-загадку.

Хто ж вони?

Ну́мо тріше́чки напру́ги,
 о́сь вам і подро́биці:
 пе́рше — означа́ предме́т,
 дру́ге — що з предме́том ро́биться.

Як би речення словами
не були заклéчані,
дóсить лéгко ми їх з ва́ми
вiзначимо в реченні.

Дмитро Білоус



заклéчані — прикрашені
означá — означає

2. Назви́ твердження.
3. Визнач докази. Які слова використовує автор?
4. Зачитай висновок.
5. Чи відповідає заголовок тексту його темі чи основній думці?

378

1. Розглянь малюнок. Прочитай текст.



Ведме́же сіме́йство

На лісову галявину вiвела ведмедiха своїх малenьких ведмежат. Зупинiлася обáчна ведмедiха. Чи все спокiйно в лiсi?

Туляться до мáтерi ведмежáта. Лячно їм у величезному лiсi: лишé недáвно вiбралися з тéплого барлóгу.

Прислухаються ведмежáта. Як шумiть вiтер у верхiтти дерéв! Як спiває птаство! Ось на сосни́ дятел ви-стúкує барабáнний дриб.

Будуть ведмежáта звикати до лiсу, грáтися й качáтися по м'якiй травi, лáзити на дерéва.

Протé нелéгко побáчити ведмедiв. Не побáчиш i не почу́еш, як тiхо зникнуть у тёмному лiсi сторожкi звiри.

За *Іваном Соколовим-Микитовим*

2. Назви тему тексту.
3. Яка основна думка тексту? Прочитай.
4. Які докази наводить автор? Зачитай.

379

1. Повтори будову повного тексту-міркування. Установи порядок слідування частин такого тексту.

- ? Висновок, чому саме так.
- ? Твердження, яке треба пояснити.
- ? Доведення, пояснення твердження.

2. Запиши будову тексту-міркування у правильній послідовності.

380

1. Розглянь малюнок. Прочитай текст-міркування.



З дуба та берізи лістя облетіло,
і врожайне поле зовсім спорожніло.
Зеленіють ніні лиш ялі́нки й со́сни,
швидко пролітає золотіста о́сінь.
О́сінь нас плода́ми щедро наділіла,
урожа́й бага́тий ми зібрати всти́гли
о́вочів та фру́ктів, хлі́ба золотого.
Всі оці дару́нки — від Творця́ Свято́го.

2. Яка частина тексту відсутня? Чому?
3. Придумай і запиши твердження.
4. Назви текст так, щоб заголовок відповідав його основній думці.

Складання художніх і наукових текстів

381

1. Прочитай тексти.

1. Вже в гайóчку лист жовтіє.
З неба часом дощик сіє.
Червонясте, золотісте
опадáє з клéна лістя.

Іванна Блажкевич

2. Óсiнь — трéтя порá року, має три мiсяцi — вéре-
сень, жóвтень та листóпад.
Óсiнь — перехiдний сезóн мiж лiтом та зимóю.
Восенi днi стають корóтшими, а нóчi — дóвшими.

2. Про що розповiдається у текстах?

3. Як розповiдається про осiнь у кожному з текстiв?

4. Визнач основну думку текстiв.

5. Який текст можна назвати художнiм, а який — науковим? Чому?

Художнiй текст — це образний текст.

Мета — вплинути на уяву читача, його почуття, емоцiї.

Науковий текст — це точний, об'єктивний, конкретний текст.

Мета — дати точну характеристику предмета чи явища.

382

1. Розглянь малюнок. Прочитай текст.



Це багаторiчна трав'яниста рослина. Ви-
сотá її вiд 10 до 15 см. Листки довгi вузькi.
Стеблó прямé, тонкé. Квiтки бiлi, осередок
обрамлений жóвто-зелéним вiнцём.

З енциклопедiї

2. Де можна прочитати такий опис: у художній книзі чи в довіднику? Поясни свою думку.
3. Який це текст? Поясни свою думку, зверни увагу на мету.
4. Що це за рослина?

383

1. Прочитай образний текст. Який це текст?

Пробрався з-під снігу підсніжник маленький. В зелених листочках такий чепурненький! Голівоньку клонить, вітає мене... Коли вже ця довга зима проминє?!

Леся Прань

2. Яка мета такого тексту? Як впливає текст на емоції читача?
3. Де можна знайти такі тексти?
4. Запиши текст у вигляді вірша.

384

Продовж речення.

Художні тексти зустрічаються ...

Наукові тексти можна прочитати ...

385

1. Прочитай два тексти.

1. Соняшник — однорічна рослина. Стебло високе, струнке, міцне. Листки овально-серцеподібні великі. Суцвіття має жовті пелюстки. Ця рослина росте на полях, городах.

З довідника про рослини

2. Ось стоїть, як вартовий, високий соняшник. Міцне стебло й великі листки надають йому особливого вигляду. А яскраві жовті квітки із золотими пелюстками схожі на сонце. Яка гарна рослина!

З почутого від товариша

2. Визнач, які це тексти.
3. Звідки взято науковий текст про соняшник?
4. Звідки взято художній текст-опис соняшника?

5. В якому описі названо ознаки соняшника, за допомогою яких можна відрізнити його від інших рослин?
6. В якому тексті автор ділиться своїми враженнями й захопленням від цієї рослини? Які слова свідчать, що соняшник сподобався авторові тексту?

386

1. Розглянь малюнок. Прочитай текст.



З усіх птахів першою летить у вірій і останньою прилітає зозуля. У народі кажуть, що на це є вагома причина: в зозулі зберігаються ключі від вірїю. За це її вважають ключницею вірїю.

Зозулю в Німеччині називають «куку́к», у Франції — «куку́». Італійці звать її «ку́коло», іспанці — «ку́ко», чехи — «ку́качка».

З давніх-давен відомо: зозулі кують зазвичай у добру погоду. Кує птах-самець. Його «ку-ку» означає, що стоятимуть теплі, ясні дні.

Перед сухою та теплою погодою зозуля кує довго.

2. Про кого розповідається у тексті?
3. Як розповідається? Назви докази для визначення типу тексту.

387

1. Прочитай сполучення слів.

Тіло довге, дзьоб чорний, лапи короткі; крила до двадцяти двох сантиметрів; заокруглений темно-сірий хвіст завдовжки вісімнадцять сантиметрів; пір'я з темною поперечною смужкою; відкладає до двадцяти яєць; підкладає яйця в гнізда очеретянки, вільшанки, щеврика, кропив'янки; знищує багато волохатої гусені; за годину з'їдає до ста гусениць; відлітає у вірій; невтómна трудівниця; дарує усім гучне «ку-ку»; живе в лісах, парках, садах.

2. Склади художній текст-опис птаха. Що це за птах?
3. Використовуй слова й сполучення слів, характерні для такого тексту. Запиши складений текст.

1. Розглянь малюнок. Прочитай частини тексту.



Моя мрія

Під час карантину я читаю багато літератури. Хочу якомога більше дізнатися про цей дивовижний край. А ще хочу добре вчитися, берегти здоров'я. У майбутньому мрію здобути хорошу професію, подорожувати мальовничими куточками нашої країни.

Сподіваюся, що моя мрія здійсниться, і я обов'язково побуваю у Карпатах.

Коли я дізнався про Карпати, у мене народилася мрія: поїхати туди влітку. Мені дуже хочеться побачити гору Говэрлу, стрункі смереки, полоніни, вдихнути запашний аромат гірських квітів. Обов'язково нап'юся чистої, прозорої води з Черемоша, помилуюся красою гірських озер.

А може, я знайду там білих грибів?!

2. Про що йдеться? Хто розповідає? Про що розповідає?
3. Упорядкуй текст. Запиши.
4. Визнач мету тексту й засоби, якими його автор впливає на читача.

1. Продовж речення і склади розповідь про свій відпочинок улітку.

Улітку я відпочивав (відпочивала) у

Там у мене є багато

Ми з

Вони показували мені

Ми корисно провели ... , дізналися про
Наступного літа я

2. Запиши складену розповідь. Визнач тип тексту.

Складання і написання листа, замітки

390

1. Прочитай текст листа.

*Я листа цього пишу,
всіх допомогти прошу,
бо мову я вивчаю
й проблему з нею маю.
От і вчора говорив
я у класі знову,
щоб ніхто з нас не робив
помілок у мові.
Я завжди про це кажу,
виступаю всюду.
Обіцяю і пишу —*

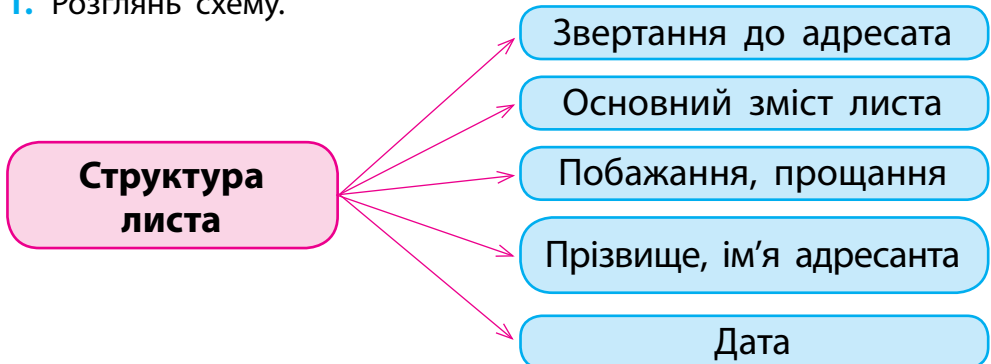
Привіт!

*всім за приклад буду!
Але учні виступ мій
слухать не хотіли.
Що мені тепер робить?
Дуже прошу, підкажіть!
А то я, Мекіла,
не вчив правел з мови
і не можу прочитати
власної промови.
До побачення. Пешіть.
І мене писать навчіть.*

2. Хто є адресантом? До кого звертається адресант? Що повідомляє?
3. Знайди в листі слова з помилками й запиши їх правильно.

391

1. Розглянь схему.



2. Встанови відповідність між частинами тексту і змістом листа й продовж речення.

1. З́ачин містить зверта́ння до адреса́та.

2. Основна́ части́на містить

3. Кінці́вка містить ... ,

392

1. Прочитай текст листа.

Дóброго дня, лю́ба дити́нко!

Святи́й Микола́й отримав тво́го листа́. Щи́ро дякую́ тобі́ за старáнність і ціка́ву розпові́дь. Зна́ю, ти зроста́єш слухня́ною і дóброю дити́ною на ра́дість свої́м батька́м.

Тому́ прошу́ тебе́, лю́ба дити́нко: дóбре вчи́ся, будь ві́рним і щи́рим дру́гом, гідно повóдься і не засму́чуй свої́х рідних, а найпе́рше — пам'ята́й про Святу́ Мо́литву. За це я неодми́нно принесу́ тобі́ подару́нок!

Щи́ро віта́ю тебе́, дорога́ украї́нська роди́но, з прийдéшнім Новорі́ччям та Різдвя́ними святáми!



*З найкра́щими побажа́ннями,
Святи́й Микола́й*

2. Назви́ адресанта́ й адресата́. З чого складається основна части́на листа́?

3. Чим цей лист відрізняється від листа із вправи 390? Які ознаки свідчать, що цей лист вітальний?



інформаційний лист

вітальний лист



1. Напиши листа Святому Миколаю за пунктами плану.

План

1. Звертання до адресата.

2. Основний зміст (прохання, розповідь, пояснення, побажання прощання).

3. Ім'я адресанта, дата.

2. Які труднощі виникли в тебе під час написання листа?



Прочитай і доповни речення.

1. Листа́ потрібно починати 2. Листі́ бува́ють ... і 3. Пошто́ві листі́ надсила́ють 4. Електро́нні листі́ 5. На конве́рті трéба вка́зувати 6. Адрéсу відпра́вника трéба писа́ти 7. Адрéсу отримувача трéба писа́ти

1. Розшифруй слово без букв, що позначають голосні [a], [i].

З..М..ТК..

2. Що це за слово? Назви́ й запиши його.

3. З'ясуй лексичне значення цього слова в тлумачному словнику й запиши.

1. Прочитай замітку до шкільної стінгазети.

Небайдужість урятувала дитину

Увечері 23 лютого харківський школяр Деніс Пánченко поверта́вся з тренува́ння. У глибині двора́ він почу́в тихе́нький дитя́чий плач. Деніс побрiв че́рез глибо́кий сніг. Годіну блука́в хлопець сусiдніми двора́ми й намага́вся за пла́чем наздогна́ти дитину́.

Що могло́ робити самотне маля́ так пізно у дворі? Як по́тім з'ясува́лося, п'ятирічна Оле́нка загуби́лася ще вранці в універма́зі. Ма́ма одразу зверну́лася до поліції. Але́ дiвчинка вийшла з магази́ну й сама́ пішла шука́ти ма́му. Вона́ ходила чужі́ми двора́ми й плакала.

Хлопчик приві́в малу́ дiвчинку до́дому. Батькі́ Дені́са відігра́ли й нагодува́ли її. Зго́дом приї́хала Оле́нчина ма́ма разом із праці́вниками поліції.

Дяку́ємо Дені́сові за небайдужі́сть і наполе́гливі́сть.

2. Про що повідомляється в замітці?

3. Коли відбулася подія? З ким відбулася?
4. Чи цікаво описано подію?
5. Яка мета замітки?



Замітка — це коротке повідомлення про якусь важливу подію, явище. Основні **ознаки** замітки: **точність, цікавість, конкретність.**



Пам'ятка

Як писати замітку

1. Вибери тему, придумай заголовок.
2. Обміркуй зміст замітки.
3. Склади план.
4. Викладай думки послідовно за пунктами плану (спочатку на чернетці).
5. Кожен пункт пиши з абзацу.
6. Підпиши замітку.
7. Постав дату.
8. Перевір написане.



396

1. Напиши замітку до шкільної стінгазети на тему «Наш клас» за орієнтовними початками речень.

Наш клас — це велика і дружна сім'я. Усіх нас об'єднало шкільне життя. Ми беремо участь у різних ... , ... ,

Разом святкуємо

Часто їздимо на

Найцікавішою була поїздка Там ми відвідали ... ,

... .

Побували ми

На нас справили велике враження ... ,



Ми часто переглядаємо свої ... , ділимося спогадами про ... ,

Сподіваємося, що

2. Які труднощі в тебе виникли під час написання замітки?

397

1. Прочитай текст-есе.

Рятівники від сміття

Часто доводиться спостерігати, як учні в школі з неповагою ставляться до технічних працівників. Звичайно, прибиральниця — непрестижна робота, але це не означає, що вона не потрібна й не гідна поваги.

Уявімо собі, що ми залишилися без технічних працівників. Як виглядатиме школа в кінці навчального дня? Яким буде повітря без вологого прибирання?

Нещодавно я дізналася, що за кордоном прибиральників називають гордо — рятівники від сміття. Я думаю, це цілком справедливо. Нам слід замислитися, комусь маємо дякувати за чистоту.

Катруся Пилипець

2. Визнач тему й мету тексту.

3. Чи існує порушена в тексті проблема у твоїй школі? Як ставляться до технічних працівників учні твого класу?

4. Хто написав замітку?

398

1. Склади замітку до шкільної стінгазети на одну з тем (на вибір):

«Наша прибиральниця тітка ...»;

«Професія прибиральниці також почесна»;

«Рятівники від сміття у нашій школі».

2. Користуйся ключовими словами й пам'яткою.

Ключові слова: прибиральниця, технічний працівник, повага, школа зранку, школа ввечері, щодня, вологе прибирання, провітрювання, витирання пілу, збирання сміття, засоби для прибирання.



Відгадки до загадок і ребусів

- С. 29. ...речення.
- С. 48. Дерево.
Осінь іде, а за собою дощі веде.
Ходить осінь по краю та птахів виганяє з гаю.
- С. 52. Дуб, жолуді.
- С. 61. ...ювілей. ...юннат.
- С. 63. ...єхидна.
- С. 64. Булавки.
- С. 68. ...тиша.
- С. 79. ...юшка. ...мальви. Ромашка. ...пейзаж.
- С. 90. Заєць. Перець.
- С. 101. Листя.
- С. 109. ...лисиця.
- С. 112. Кавун. Гриб.
- С. 114. Лисиця.
- С. 118. Бджола. Білка.
- С. 128. ...береги. ...ясен. ...дитина. Вулиця. Яблуня.
- С. 132. ... ескімо.
- С. 137. На сонці добре сидіти, а біля матері добре жити..
- С. 141. Іній. Вітер. Сніг.
- С. 143. ...дощ. ...весна.
- С. 156. Чисто не там, де метуть, а там, де не сміять.
- С. 158. Очі. Їжак. Кукурудза.
- С. 178. Підмет і присудок.



ЗМІСТ

Мова і мовлення

Мова — жива скарбниця історії народу	4
Культура мовлення й спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях.....	15

Речення

Види речень за метою висловлювання.....	29
Зв'язок слів у реченні. Граматична основа речення	33
Другорядні члени речення.....	37
Поширення і скорочення речень.....	41
Однорідні члени речення.....	45
Узагальнювальне слово при однорідних членах речення.....	49
Речення з однорідними членами в тексті.....	51

Частини мови

Іменник	55
Назви істот і неістот. Іменники з абстрактним значенням.....	55
Лексичне значення іменника. Однозначність і багатозначність іменників.....	62
Рід і число іменника.....	69
Змінювання іменників за відмінками.....	82
Прикметник.....	89
Ознаки прикметника.....	89
Лексичне значення прикметника.....	94
Змінювання прикметників за родами	98

Відмінювання прикметників з іменниками	104
Число прикметників	110
Займенник	120
Дієслово	134
Роль дієслів у мовленні	134
Неозначена форма дієслова	138
Час дієслова.....	141
Дієслова на <i>-ся (-сь)</i>	146
Рід і число дієслів минулого часу.....	152
Написання <i>не</i> з дієсловами.....	155
Дієслова в текстах	160
Прислівник	163

Текст

Тема і мета тексту. Заголовок.....	172
Особливості змісту і побудови тексту-міркування	173
Складання художніх і наукових текстів.....	180
Складання і написання листа, замітки.....	184
Відгадки до загадок і ребусів.....	189

Навчальне видання

Кульбіда Світлана Вікторівна

Українська МОВА



Підручник
для осіб з особливими
освітніми потребами (Н 91)

4 клас

Схвалено для використання в освітньому процесі

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Художник *М. Б. Гутман*
Редактор *Н. В. Леонова*
Коректор *А. В. Дрожжина*

Формат 70×100/16.
Ум. друк. арк. 15,60. Обл.-вид. арк. 9,00.
Тираж 1318 пр. Зам. № .

Державне підприємство «Спеціалізоване видавництво “Либідь”»,
вул. Пушкінська, 32, м. Київ, 01004
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3055 від 12.12.2007

Віддруковано в ПП «Видавництво “Фенікс”»,
вул. Шутова, 136, м. Київ, 03067
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 271 від 07.12.2000